

**DİYARBAKIR İLİNDE NÜFUS
HAREKETLERİ**

Hasine ÖZMEN

**Yüksek Lisans Tezi
Coğrafya Ana Bilim Dalı
Doç. Dr. Salih BİRİNCİ
2019**

Her Hakkı Saklıdır

**T.C
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANA BİLİM DALI**

Hasine ÖZMEN

DİYARBAKIR İLİNDE NÜFUS HAREKETLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Salih BİRİNCİ**

ERZURUM-2019

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum “**DIYARBAKIR İLİNDE NÜFUS HAREKETLERİ**” adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim *.

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun makale için **altı ay**, patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

25.09.2019

Hasine ÖZMEN

* LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE

.....
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi MADDE 6– (1) Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internette paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç. Dr. Salih BİRİNCİ danışmanlığında, Hasine ÖZMEN tarafından hazırlanan bu çalışma 25/09/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından. Coğrafya Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Zeki KODAY

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Fatih ORHAN

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Salih BİRİNCİ

İmza:

İmza:

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Sait UYLAŞ

Enstitü Müdürü

F-85/01/21.10.2016

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
TABLolar DİZİNİ	V
ŞEKİLLER DİZİNİ	VII
HARİTALAR DİZİNİ	VIII
ÖNSÖZ.....	IX
GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMA ALANININ YERİ VE SINIRLARI.....	1
II. ARAŞTIRMA ALANININ GENEL COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ.....	2
III. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ.....	5

BİRİNCİ BÖLÜM

DİYARBAKIR İL NÜFUSUNUN ÖZELLİKLERİ

1.1. NÜFUSUN GELİŞİMİ.....	7
1.1.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem	7
1.1.1.1. Osmanlı Döneminde Diyarbakır Nüfusu.....	8
1.1.2. Cumhuriyet Dönemi	13
1.1.2.1. İl Nüfusunun İlçelere Göre Dağılımı.....	18
1.1.2.2. Diyarbakır İlinde Şehir ve Kırsal Nüfusunun Değişimi.....	20
1.2. DİYARBAKIR İL NÜFUSUNUN SOSYOEKONOMİK ÖZELLİKLERİ	24
1.2.1. Diyarbakır İl Nüfusunun Cinsiyet ve Yaş Yapısı.....	24
1.2.3. Diyarbakır İl Nüfusunun Eğitim Durumu	29
1.2.4. Aile Büyüklükleri ve Hane Halkı Yapısı	33
1.2.5. Diyarbakır İlinde Nüfus Yoğunluğu.....	34

İKİNCİ BÖLÜM

DİYARBAKIR İLİNDE NÜFUS HAREKETLERİ

2.1. DOĞUMLAR VE ÖLÜMLER	37
2.2. GÖÇLER	40
2.2.1. Göç Kavramı	40
2.2.2. Göç Türleri	41

2.2.2.1. İç Göç	42
2.2.2.2. Dış Göç	42
2.2.2.3. Gönüllü Göç	42
2.2.2.4. Zorunlu Göçler	42
2.2.2.5. Geçici Göç	43
2.2.2.6. Sürekli Göçler.....	43
2.2.3. Diyarbakır İlinde İç Göçler	43
2.2.3.1. 1975-1980 Dönemi	43
2.2.3.2. 1980-1985 Dönemi	48
2.2.3.3. 1985-1990 Dönemi.....	53
2.2.3.4. 1990-2000 Dönemi	57
2.2.3.5. 2008-2012 Dönemi.....	62
2.2.3.6. 2013-2017 Dönemi.....	65
2.2.4. Göç Hareketine Katılan Nüfusun Yaş Yapısı	69
2.2.5. Diyarbakır İlinde Dış Göçler	75
2.2.5.1. Suriye'den Diyarbakır'a Göç	77
SONUÇ.....	80
KAYNAKÇA	82
ÖZGEÇMİŞ.....	88

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DİYARBAKIR İLİNDE NÜFUS HAREKETLERİ

Hasine ÖZMEN

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Salih BİRİNCİ

2019, 88 Sayfa

Jüri: Doç. Dr. Salih BİRİNCİ

Prof. Dr. Zeki KODAY

Doç. Dr. Fatih ORHAN

Diyarbakır ili Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Yukarı Dicle Bölümü'nde yer almaktadır. İl doğuda Batman, Muş, güneyde Mardin, batıda Urfa, Adıyaman, Malatya, kuzeyde Elazığ ve Bingöl illeri ile komşudur. Diyarbakır ilinde yüzey şekilleri oldukça sadedir. Ilıman karasal iklim egemendir. Bitki örtüsü bozkırdır. Diyarbakır, sosyoekonomik açıdan orta derecede gelişmiş bir ildir.

Çalışmada Diyarbakır ilinin nüfus gelişimi, cumhuriyet öncesi ve cumhuriyet sonrası olarak iki başlıkta incelenmiştir. Çalışmaya cumhuriyet öncesi hariç, toplam 18 sayım döneminin nüfusları dâhil edilmiştir. Cumhuriyet öncesi dönemde (XVI, XVII, XVIII ve XIX. yüzyıllar) nüfusun 20 bin ile 55 bin arasında olduğu tahmin edilmektedir. Cumhuriyet sonrası ilk nüfus sayımında il nüfusu 194183 olarak tespit edilmiştir. 1927'den sonraki sayım dönemlerinde Diyarbakır nüfusunda genel anlamda bir artış olmuştur. 2018'de il nüfusu 1732396 kişi olmuştur. Çalışmada Diyarbakır ilinde yaşanan nüfusun dönemsel gelişimi ve değişimi üzerinde durulmuş, ilin sosyoekonomik yapısını yansıtan eğitim, yaş, cinsiyet yapısı ve istihdam durumu gibi özellikler anlatılmıştır. Daha sonra ilde yıllara göre yaşanan göçler ele alınmıştır. Diyarbakır ilindeki göç hareketinde alınan göçün tüm sayım yıllarında genel anlamda verilen göçten fazla olduğu tespit edilmiştir. Diyarbakır ilinde yaşanan göç hareketlerinin sayım yılları arasındaki miktar ve oranlarının 1980 yılından 2017 yılına doğru genel bir azalma eğilimine girdiği gözlemlenmiştir. İl nüfusu içinde yaşanan göç olayları ve bu göç olaylarının cinsiyet, eğitim ve yaş yapısı istatistiklerle ortaya konulmuştur. Bu bulgulara ulaşmak için Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), 2005 sonrasında ise DİE'nin yerine kurulan Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) hazırlamış ve yayımlamış olduğu veriler kullanılarak amaca uygun olarak tablo, şekil ve haritalara aktararak analizlerden yararlanılmıştır. Bu şekilde elde edilen tüm veriler dağılım, nedensellik, etkileşim yaklaşımları dikkate alınarak coğrafi bakış açısıyla yorumlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Diyarbakır, Nüfus Hareketi, Doğum, Ölüm, Göç.

ABSTRACT**MASTER THESIS****POPULATION MOBILITY in DİYARBAKIR PROVINCE**
Hasine ÖZMEN**Advisor: Assoc. Prof. Dr. Salih BİRİNCİ****2019, 88 pages****Jüri: Assoc. Prof. Salih BİRİNCİ**
Prof. Dr. Zeki KODAY
Assoc. Prof. Fatih ORHAN

Diyarbakır is located in the upperside Dicle, Southeastern Anatolian Region. It's neighbour with Batman and Muş from the east; Mardin from the south; Urfa, Adiyaman, Malatya from the west; Bingöl from the north. Diyarbakır has straight surface shapes. The city has continental climate. It has steppe vegetation. The city is moderately developed in terms of socioeconomy.

In this thesis, the population development of Diyarbakır is analyzed in two topics: Pre-Republic Term and After Republic Term. In this thesis 18 census period (excluding the Pre-Republic Term) included. In Pre-Republic Term (16th, 17th, 18th and 19th centuries) the population was approximately between 20 thousands and 55 thousands. In the first after the Republic the population of the city was 194.183. After the census in 1927 the population of the city increased all the time. The population of Diyarbakır was 1.732.936 in 2018. In this thesis the periodical development and change of the population living in Diyarbakır is explained. Education, age, gender structure, and employment status affecting the socioeconomic structure of Diyarbakır are explained. After that, immigration in the province through the years explained. After then, immigration in the province by years were observed. Immigration that allow is Diyarbakır are higher than immigrations that give in all of census years. The number and rates of migration movements in Diyarbakır between the years of census get into roll-of rate from 1980 of 2017. To reach these evidences the datas that State Institute of Statistics (DİE), after 2005 the institution that found instead of DİE Turkish Statistical Institute prepared and published has been used and transferred to charts, maps and shapes in purpose. In this way all of the datas are reviewed in cause and effect relation.

Keywords: Diyarbakır, Population Movement, Birth, Death, Migration.

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1.1. XVI. Yüzyılda Diyarbakır'ın Nüfusu	9
Tablo 1.2. Diyarbakır ilinin XVII, XVIII ve XIX. Yüzyıllardaki Nüfusu	11
Tablo 1.3. Salnamalara Göre Diyarbakır Vilayetinin Nüfusu.....	12
Tablo 1.4. Diyarbakır İlinin Sayım Yıllarına Göre Nüfusu ve Nüfus Artış Hızı	14
Tablo 1.5. Diyarbakır İl Nüfusunun İlçelere Göre Dağılımı	19
Tablo 1.6. Diyarbakır İline Ait İlçelerin Kuruluş Tarihleri.....	20
Tablo 1.7. Diyarbakır İlinin 1935-2018 Arası Şehir-Kır Nüfusu Değişimi	21
Tablo 1.8. Sayım Yıllarına Göre Diyarbakır İl Nüfusunun Cinsiyet Yapısı	25
Tablo 1.9. Diyarbakır İl Nüfusunun Dar Aralıklı Gruplandırılmaya Göre Dağılımı (2018).	27
Tablo 1.10. Diyarbakır İlinde Nüfusunun Geniş Aralıklı Gruplandırılmaya Göre Dağılımı (2018).	28
Tablo 1.11. Diyarbakır İl Nüfusunun Eğitim Durumu (1985-2017).	30
Tablo 1.12. Diyarbakır İlinin 2018 Yılı Okul ve Öğrenci Sayıları	31
Tablo 1.13. Diyarbakır İlinin 2018 Yılı Öğretmen Sayıları	32
Tablo 1.14. Diyarbakır İli ve Türkiye Geneli Ortalama Aile Büyüklüğü (1990- 2018).	34
Tablo 1.15. Yıllara Göre Diyarbakır İli ve Türkiye Nüfus Yoğunlukları	35
Tablo 2.16. Diyarbakır İlinin Sayım Yıllarında Doğum-Ölüm Sayıları, Doğurganlık, Bebek-Çocuk Ölüm, Kaba Doğum-Ölüm Hızları.....	38
Tablo 2.17. Diyarbakır İlinin 1975-1980 Döneminde Aldığı ve Verdiği Göçte Önde Gelen İlk On İl.....	44
Tablo 2.18. Diyarbakır İlinin 1980-1985 Döneminde Aldığı ve Verdiği Göçte Önde Gelen İlk On İl.....	49
Tablo 2.19. Diyarbakır İlinin 1985-1990 Döneminde Aldığı ve Verdiği Göçte Önde Gelen İlk On İl.....	54
Tablo 2.20. Diyarbakır İlinin 1995-2000 Döneminde Aldığı ve Verdiği Göçte Önde Gelen İlk On İl.....	58
Tablo 2.21. Diyarbakır İlinin 2008-2012 Döneminde Aldığı ve Verdiği Göçte Önde Gelen İlk On İl.....	63

Tablo 2.22. Diyarbakır İlinin 2013-2017 Döneminde Aldığı ve Verdiği Göçte Önde Gelen İlk On İl.....	66
Tablo 2.23. Diyarbakır İlinde Sayım Dönemlerine Göre Göçe Katılan Nüfusun Yaş Yapısı.	70
Tablo 2.24. Diyarbakır İlinin Sayım Dönemlerine Göre Aldığı ve Verdiği Göçün Eğitim Durumu.....	73
Tablo 2.25. Diyarbakır İlinin 1980-2000 Yılları Arası Yurt Dışından Aldığı Göç ve Yurt Dışına verdiği Göç	76
Tablo 2.26. Diyarbakır İlinde 2019 Yılında Yaşayan Suriyeli Mülteciler	77
Tablo 2.27. Diyarbakır İlinde 2019 Yılında Yaşayan Suriyelilerin Yaş Yapısı.....	78
Tablo 2.28. Diyarbakır İlinde 2019 Yılında Yaşayan Suriyeli Mültecilerin İlçelere Göre Dağılımı.....	79

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. XVI. Yüzyılda Diyarbakır Nüfusunun Değişimi.....	10
Şekil 1.2. Diyarbakır İlinin XVII, XVIII ve XIX. Yüzyıllardaki Nüfusu	11
Şekil 1.3. Salnamelere Göre Diyarbakır Vilayetinde Nüfus Değişimi.....	13
Şekil 1.4. Diyarbakır İlinin Sayım Yıllarına Göre Nüfusu (TÜİK Verileri)	15
Şekil 1.5. Türkiye'nin ve Diyarbakır İlinin Sayım Yıllarına Göre Yıllık Nüfus Artış Hızları.....	18
Şekil 1.6. Diyarbakır İl Nüfusunun 1965-2018 Arası Sayım Dönemlerinde Kırsal ve Şehir Nüfusunun Değişimi.....	23
Şekil 1.7. Diyarbakır İlinin Sayım Dönemlerine Cinsiyet Durumu.....	26
Şekil 1.8. Diyarbakır İlinin Nüfus Piramidi (2018).....	28
Şekil 1.9. Diyarbakır İlinin Geniş Aralıklı Nüfus Piramidi (2018).....	29
Şekil 1.10. Türkiye ve Diyarbakır İli Nüfus Yoğunlukları.....	36
Şekil 2.11. Diyarbakır İlinde Doğurganlık Hızının Sayım Yıllarına Göre Seyri.....	39
Şekil 2.13. İlde Yaşayan Suriyelilerin Diyarbakır Nüfusuna Oranı.....	78

HARİTALAR DİZİNİ

Harita 1.1. Araştırma Sahasının Lokasyon Haritası.	1
Harita 2.2. Diyarbakır İlinin 1975-1980 Devresinde Aldığı Göçün İllere Göre Dağılımı.....	47
Harita 2.3. Diyarbakır İlinin 1975-1980 Devresinde Verdiği Göçün İllere Göre Dağılımı.....	48
Harita 2.4. Diyarbakır İlinin 1980-85 Devresinde Aldığı Göçün İllere Göre Dağılımı.....	50
Harita 2.5. Diyarbakır İlinin 1980-85 Devresinde Verdiği Göçün İllere Göre Dağılımı.....	52
Harita 2.6. Diyarbakır İlinin 1985-1990 Devresinde Aldığı Göçün İllere Göre Dağılımı.....	55
Harita 2.7. Diyarbakır İlinin 1985-1990 Devresinde Verdiği Göçün İllere Göre Dağılımı.....	55
Harita 2.8. Diyarbakır İlinin 1990-2000 Devresinde Aldığı Göçün İllere Göre Dağılımı.....	58
Harita 2.9. Diyarbakır İlinin 1990-2000 Devresinde Verdiği Göçün İllere Göre Dağılımı.....	59
Harita 2.10. Diyarbakır İlinin 2008-2012 Devresinde Aldığı Göçün İllere Göre Dağılımı.....	64
Harita 2.11. Diyarbakır İlinin 2008-2012 Devresinde Verdiği Göçün İllere Göre Dağılımı.....	65
Harita 2.12. Diyarbakır İlinin 2013-2017 Devresinde Aldığı Göçün İllere Göre Dağılımı.....	68
Harita 2.13. Diyarbakır İlinin 2013-2017 Devresinde Verdiği Göçün İllere Göre Dağılımı.....	69

ÖNSÖZ

Diyarbakır İlinde Nüfus Hareketleri adlı bu çalışma Yüksek Lisans Tez Çalışması olarak hazırlanmıştır.

Diyarbakır ile ilgili ilk nüfus bilgileri 1839-1840'lı tarihlere kadar inmektedir. Bununla beraber modern anlamda ilk nüfus sayımı Cumhuriyet'in ilanından sonra 1927'de yapılmıştır. Bu sayım yılında il nüfusu 194183 olarak tespit edilmiştir. Çalışmaya cumhuriyet öncesi dönemler hariç, toplam 18 sayım döneminin nüfusları dâhil edilmiştir. 1927'den sonraki sayım dönemlerinde Diyarbakır nüfusunda genel anlamda bir artış olmuştur. 2018'de il nüfusu 1732396 kişi olmuştur. Çalışmada Diyarbakır ilinde yaşanan nüfus gelişimi ve bunun üzerinde etkili olan doğum ve ölüm gibi hayati değişkenler ile özellikle göçler ayrıntılı olarak incelenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda 1980-2017 yılları arasında il nüfusu içinde yaşanan göçlerin cinsiyete göre dağılımı, eğitim durumu, yaş yapısı vb. gibi özellikleri ile ildeki göç hareketliliğinin nedenleri ve bu hareketliliğin nüfusun sosyoekonomik yapısı üzerindeki etkileri ele alınmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda çalışmanın hazırlanması sürecinde katkılarından dolayı danışman hocam olan Doç. Dr. Salih BİRİNCİ' ye, tez jürimde yer alan ve önerileriyle bana yol gösteren değerli hocalarım Prof. Dr. Zeki KODAY ve Doç. Dr. Fatih ORHAN'a şükranlarımı sunarım. Ayrıca yüksek lisans eğitim hayatım boyunca yardımlarını esirgemen Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü'ndeki diğer hocalarım ile eğitim hayatımın her aşamasında beni destekleyen aileme teşekkür ederim.

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMA ALANININ YERİ VE SINIRLARI

Araştırma alanı olan Diyarbakır İli, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde, 37° 30' ve 38° 43' kuzey enlemleriyle, 40° 37' ve 41° 20' doğu boylamları arasında yer almaktadır. İlin yüz ölçümü 15.354 km²'dir. İl merkezinin denizden yüksekliği 670 m'dir

Diyarbakır, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin orta kısmında, Mezopotamya'nın kuzeyinde yer almaktadır. İlin doğusunda Batman ve Muş, batısında Şanlıurfa, Adıyaman, Malatya, kuzeyinde Elazığ ve Bingöl, güneyinde ise Mardin ili bulunmaktadır (Harita 1).

Harita 1. Araştırma Sahasının Lokasyon Haritası.

II. ARAŞTIRMA ALANININ GENEL COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ

Araştırma alanın bulunduğu Güneydoğu Anadolu Bölgesi, ülkemizin, Güneydoğu Toroslar ile Suriye sınırı arasında uzanan, Fırat ve Dicle ırmakları tarafından sulanan, en küçük bölgesidir (Arınç, 2016: 245). Güneyde Mardin Dağları, batıda Karacadağ, kuzey ve doğuda Toros Dağları ile çevrili olan araştırma sahasının orta kısmında yükselti 500 m dolayında iken, çevredeki yüksek alanlarda yer yer 1000 m'yi aşar. Yöre, hem topografik görünüm yönünden hem de çevredeki yaşlı arazilerden merkeze doğru genç arazilerin yer alması ile jeolojik anlamda bir havza özelliğindedir (Atalay, 1997: 430). Diyarbakır havzası, ortası çukur ve nispeten yeni tabakalarla örtülü, kenarları ise yüksek ve daha eski araziyle çevrili büyük bir çanakta ibarettir ve içinde yer yer düzlük, tepelik alanlar, plato parçaları ve geniş tabanlı vadiler yer alır (Sözer, 1969: 4). Bölgenin doğu kesimini teşkil eden bu yöre, yaklaşık 10000 km² yüzölçümünde olan, morfolojik görünümü ile tam bir havza durumundadır. Plato düzlükleri, kuzeyde yükseklikleri 1300-1550 m arasında değişen ve Güneydoğu Torosların kenar kıvrımları kuşağı olarak bilinen Kilise Dağı, Hacertum Dağı, Dodan Dağı, Telbağdat, Raman ve Garzan (Yanarsu) antiklinalleri ile kesintiye uğrar (Arınç, 2016: 319).

Diyarbakır ilinde yüzey şekilleri oldukça sadedir. Çevresi yüksekliklerle kuşatılmıştır. Ortası çukur bir havza durumundadır. Diyarbakır havzası denen bu çukur alanın eksenini batı-doğu doğrultulu geniş Dicle Vadisi oluşturur. Kuzeyden Güneydoğu Toroslar yayı ile kuşatılmıştır. Bu dağlar Doğu Anadolu Bölgesi'yle Güneydoğu Anadolu'yu birbirinden ayırır. Diyarbakır havzasının güneybatısında ise Karacadağ kütlesi yükselir. Urfa-Diyarbakır il sınırı üstündeki bu kütle, koyu renkli lavların yığılmasıyla oluşmuş eski bir volkan kütlesidir. Koni biçiminde olmadığından fazla heybetli görülmez. Yüksekliği, en yüksek noktası olan Kolubaba doruğunda 1957 metreyi bulur. İl arazisinin yeryüzü şekillerine göre dağılımı incelendiğinde % 37'sini dağlar, % 31'ini ovalar, %32'sini ise platoların oluşturduğu anlaşılır (Doğan, 2012: 129).

Güneydoğu Anadolu Bölgesi düzlüklerinde, deniz etkisinden uzak kalışın bir sonucu olarak Akdeniz ikliminin yarı kurak stepik tipi olarak da tanımlanabilecek geçiş tipi iklim şartları yaşanır (Arınç, 2016: 261). Diyarbakır'da kara iklimi egemendir. Yazları çok sıcak geçer. Ama kış soğukları Doğu Anadolu'da olduğu kadar şiddetli

değildir. Bunun başlıca nedeni, Güneydoğu Toroslar yayının kuzeyden gelen soğuk rüzgârları kesmesidir. Meteoroloji Genel Müdürlüğü verilerine göre, İl merkezinde yıllık ortalama sıcaklık $15,8^{\circ}\text{C}$ 'dir. İlde en sıcak ay Temmuz iken en soğuk ay Ocak'tır. Temmuz Ayı ortalaması $31,1^{\circ}$ iken en soğuk ay ortalaması ise $1,7^{\circ}\text{C}$ olarak ölçülmüştür. Yine Meteoroloji Genel Müdürlüğü verilerine göre Diyarbakır İl merkezinde yıllık ortalama yağış miktarı $486,7$ mm'dir. Yağışın büyük kısmı kış ve ilkbahar mevsiminde düşerken çok az bir kısmı yaz aylarında düşer. Kuzeydeki dağlık alanlara doğru yağışlarda nispeten artış görülür. Diyarbakır'da son yıllarda yapılan barajlar (Karakaya, Atatürk, Batman, Silvan Barajları) ilde buharlaşma yüzeyleri oluşturmuş, bu da ilin özellikle Diyarbakır Havzası'nın kuru havasını etkileyerek nisbi nem oranında bir artış olmuştur. Ortalama nispi nemin en yüksek olduğu dönem kış mevsimi (Aralık ve Ocak ayları) iken en düşük olduğu dönem yaz mevsimidir. İlde buharlaşma oranı yüksektir. Meteoroloji Genel Müdürlüğü verilerine göre ilde ölçülen en yüksek sıcaklık ortalaması 41°C , en düşük sıcaklık ortalaması $8,8^{\circ}\text{C}$ 'dir.

Diyarbakır ilinin hidrografik özelliklerine bakıldığında en önemli akarsuyu Dicle Nehridir. İl topraklarını Dicle ve kolları drene etmektedir. Dicle Irmağı'nın başlıca kollarını; Ergani, Ambar, Batman (Ab-1 Karaman), Garzan ve Botan (Bitlis, Güzeldere ve Botan olarak üç koldan oluşur) çayları teşkil eder (Arınç, 2016: 267).

Diyarbakır'da tabii göl yoktur. Baraj gölleri ile göletler vardır. Dicle Irmağının üzerinde Devegeçidi, Dicle, Kralkızı, Batman, Silvan, Garzan, Ilısu, Cizre ve Ambar barajları kurulmuştur.

Diyarbakır ilinin doğal bitki örtüsü bozkırdır. Bu bitki örtüsünü oluşturan otsu bitkiler ilkbaharda kısa bir süre içinde yeşerip çiçeklenir, fakat yaz başında kuraklığın şiddetlenmesiyle kururlar. Dağlık alanlarda yer yer meşe ormanlarına rastlanılmaktadır. Diyarbakır topraklarının % 33'ü orman ve fundalık, % 40'ı ekili arazi ve % 22'si çayır ve meralarla kaplıdır. Bölgede kurak devrenin süresi çok uzun (5-6 ay) olması bitki hayatı için olumsuz bir durum ortaya çıkarır. İlkbahar yağışlarıyla yeşeren bitkiler, mayıs ayından kasım ayına kadar devam eden şiddetli kuraklık sebebiyle kuruyup sararmakta ve coğrafi görünüm süratle fakir bit step karakterini kazanmaktadır. Step bitkileri arasında kuraklığa en fazla dayananlar, soğanlı, rizomlu ve yumrulu bitkilerle derin köklü veya tüylü yaprakları olan bitkilerdir. Bu çok yıllık kserofit bitkiler arasında

devedikenleri ve sığırkuyrukları özellikle dikkati çeker. Diyarbakır havzasındaki meşe topluluklarının tahribi, hiç şüphe yok ki yüzyıllar boyunca devam etmiş ve step alanları genişlemiştir (Sözer, 1969: 37).

Diyarbakır ili sosyoekonomik açıdan orta derecede gelişmiş bir ildir. 2011 yılı İllerin ve Bölgelerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması'na göre, Diyarbakır 67. sırada yer almaktadır (SEGE, 2011: 50). Diyarbakır nüfusu 2018 yılına göre 1732396'dır. Yüzde olarak ise: %50,54'ü erkek, %49,46'sı kadındır (TÜİK, 2019). İlin ekonomisi tarıma dayanır. Brüt gelirin yarsına yakını tarımdan ve % 10'a tekabül edecek kısmı sanayiden temin edilir. Nitekim Karacadağ Kalkınma Ajansının hazırladığı TRC2 Diyarbakır Şanlıurfa Bölgesi Analiz ve Değerlendirme Bölge Planı'na göre ilin Diyarbakır'da istihdamın sektörel yoğunlaşmasında en yüksek endeks değerini, 1,22 ile tarım sektörü almıştır. Ayrıca yine bu plana göre ilin sektörel dağılımında tarım sektörünün ülke ortalamasının çok üstünde olduğu gözlemlenmiştir (Karacadağ Kalkınma Ajansı, 2015: 25-26). Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ekili alanların büyük kısmı (yaklaşık %85'i) tahıl tarımına ayrılmıştır. Çoğunlukla kuru tarım yöntemleriyle üretim yapılan bölgede üretilen tahıllarda ilk sırayı buğday, ikinci sırayı ise, arpa almaktadır. Bölge illeri arasında yaklaşık 750 bin tonla Diyarbakır ilinin özel bir yeri vardır. Çeltik, Güneydoğu Anadolu'nun hemen bütün illerinde az oranda yetişir. Özellikle Diyarbakır civarında üretilen Karacadağ çeltiği, bolca aranan bir üründür. Bölgede ekilen en önemli endüstri bitkisi pamuk ve şeker pancarı olup, üretim Şanlıurfa, Adıyaman, Diyarbakır, Mardin ve Gaziantep illerinde yoğunlaşmaktadır. Ayrıca Adıyaman, Siirt ve Diyarbakır illerinde tütün yetiştirilir (Arınç, 2016: 308-309). İlin sahip olduğu geniş çayır ve mera alanları hayvancılığa çok elverişlidir. Güneydoğu Anadolu, daha çok küçükbaş hayvancılık yapılan bir bölgedir. 1,5 milyonu aşmış hayvan varlığıyla Diyarbakır, hayvancılıkta bölgenin önemli illerinden biridir (Arınç, 2016: 312). Bölgede ve ilde en fazla yetiştirilen küçükbaş hayvan koyun ve keçidir. Ayrıca ilde yapılan ipekböcekçiliği de hayvancılık açısından önem arz eder. Son yıllarda Diyarbakır ili sahip olduğu doğal ve beşeri turistik kaynakların varlığına bağlı olarak turizm yatırımları ve gelirlerinde artış trendi dikkat çekmektedir. Özellikle güvenlik risklerinin tam olarak ortadan kalkmasıyla Diyarbakır ili gerek iç gerekse de dış turizm pazarından daha fazla pay alması muhtemel görünmektedir.

III. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Diyarbakır İlinde Nüfus Hareketleri isimli bu çalışmanın temel amacı; Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin en önemli ve en büyük illerinden biri olan Diyarbakır ilinin cumhuriyet dönemi boyunca nüfus gelişimini ve bu gelişimi etkileyen doğum, ölüm ve göç gibi nüfus hareketlerini inceleyerek il nüfusunun sosyoekonomik yapısını ortaya koymaktır. Bu açıdan bu çalışmanın aşağıda belirtilen sorulara cevap aranmıştır.

- Cumhuriyet Döneminde Diyarbakır ilinde nüfusun gelişim süreci nasıl gerçekleşmiştir?
- Nüfusun gelişimi üzerinde nüfus hareketlerinin etkisi ne düzeydedir?
- Nüfusun değişimi üzerinde doğum ve ölüm gibi hayati değişkenlerin etkisi ne düzeydedir?
- Nüfusun değişimi üzerinde göçlerin etkisi ne düzeydedir?
- Göçler nüfusun yapısını ne şekilde etkilemiştir?
- Alınan ve verilen göçün yönü ve nitelikleri ne şekildedir?

Bu kapsamda yukarıda ifade edilen sorulara cevap arayan bu çalışmada 2005 yılı öncesi Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), 2005 sonrasında ise DİE'nin yerini kurulan Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) hazırlamış ve yayımlamış olduğu veriler kullanılmıştır. Bu veriler araştırma çerçevesinde amaca uygun olarak tablo, şekil ve haritalara aktarılarak analiz edilerek yorumlanmaya çalışılmıştır. Bu yönüyle araştırma DİE ve TÜİK istatistikleri nicel veri olarak kullanılarak dağılım, nedensellik, etkileşim yaklaşımları dikkate alınarak coğrafi bakış açısıyla yorumlanarak tamamlanmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla çalışma büyük oranda nicel araştırma tekniği kullanılarak yürütülen bir araştırma olma özelliği taşımaktadır. Bununla birlikte söz konusu verilerin yorumlanması ve analizinde nitel araştırma yöntemi ile sahada yapılan gözlem ve görüşmelerden elde edilen veriler de kullanılmıştır. Buna bağlı olarak bu araştırma nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin birlikte kullanıldığı karma (mix) araştırma yöntemiyle hazırlanmış bir çalışma olarak tanımlamak mümkündür.

Bu çalışma hazırlanırken öncelikle çalışma alanı ile ilgili literatür araştırması yapılmıştır. Elde edilen veriler okunarak çalışma konusu olan nüfus hareketleri ile ilgili tüm istatistiksel veriler harita, tablo ve grafik haline getirilmiştir. Ancak çalışma kapsamında özellikle doğum, ölüm ve göçlerle ilgili veri temininde bazı sınırlılıklar ortaya çıkmıştır. Ülkemizde gerek göçler gerekse de doğum ve ölüm gibi hayati

değişkenlerle ilgili istatistikler 2005 yılından sonra bilindiği gibi TÜİK'ten alınabilmektedir. Bu çerçevede ülkemizde iç göçlerle ilgili verilere ayrıntılı olarak 1980 yılında yapılan nüfus sayımından sonra Devlet İstatistik Enstitüsünün yayımlanmış olduğu göç istatistiklerinden ulaşılmaktadır. Bilindiği gibi 2000 yılına kadar ülkemizde nüfus sayımlarının Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından yapılırken, 2005 yılında bu kurumun yerine Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) kurulmuş ve nüfus sayımı ve yayımlanması işi bu kuruma devredilmiştir. Bu çerçevede 2007 yılından itibaren TÜİK nüfus sayımını Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine göre yapmaya başlamıştır. Bu çerçevede ülke genelinde idari birimlerin nüfusları her yıl aralık ayı sonundaki daimi ikametgâhlarına göre TÜİK tarafından açıklanmaktadır. Bu nedenle çalışmada 1980-2000 arası veriler DİE'nin yayımlanmış olduğu göç istatistiklerinden alınmıştır. Bu duruma bağlı olarak göçlerle çalışmada göç hareketi ile ilgili değerlendirmeler 1975-1980 devresinden başlamak zorunda kalmıştır. Bunun yanı sıra 2000-2007 arasında nüfus sayımı yapılmaması bu yıllar arasında değerlendirme yapmayı sınırlandırmıştır. Buna karşılık 2008-2016 arasındaki yıllık göç verileri ise TÜİK'ten temin edilmiştir. 2000 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre hazırlanan göç istatistiklerinde, sayımlar beş yılda bir yapıldığı için sayım günü daimi ikametgâh yeri ile sayımdan beş yıl önceki ikametgâh yeri farklı olan kişiler göç eden nüfus olarak tanımlanmıştır. Bu nedenle bu iki dönemde göç istatistikleri beş ve daha yukarı yaştaki nüfusu kapsamakta ve göç eden nüfus içinde 0-4 yaş grubu yer almamaktadır (Birinci vd, 2012: 64). Buna karşılık 2007 yılından itibaren nüfus sayımları her yıl açıklanması nedeniyle 2008-2017 arası istatistiklerde göç katılan nüfusun tüm yaş grupları yansımaktadır (Birinci, 2018: 460). Bununla birlikte söz konusu yıllar arasındaki analizler 1 yıllık periyotlar halinde yapılmamış olup, 2008 ve 2017 yılları şeklinde iki ayrı dönem halinde inceleme yoluna gidilmiştir.

Çalışmada öncelikle araştırma alanının yeri, coğrafi konumuna yer verilmiştir. Ardından çalışma alanı nüfusunun tarihsel gelişimi (Cumhuriyet öncesi dönem ve Cumhuriyet dönemi) incelenmiştir. Bu değerlendirmelerden sonra nüfusun gelişimini etkileyen hayati değişkenler (doğum, ölüm) ve göçler ile il nüfusunun sosyoekonomik nitelikleri ayrıntılı olarak irdelenmiştir. Tezin asıl konusunu oluşturan Diyarbakır ilinde yaşanan doğum, ölüm ve göçler ele alınmıştır. Özellikle göçlerin nüfusun miktarı ve yapısı üzerindeki etkileri dönemler itibarıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DİYARBAKIR İL NÜFUSUNUN ÖZELLİKLERİ

1.1. NÜFUSUN GELİŞİMİ

1.1.1. Cumhuriyet Öncesi Dönem

Yerleşmeler canlı bir varlık gibi uygun ortamda doğar, şartların elverişliliği ölçüsünde, kısa ya da uzun sürede gelişir ve yine olumsuzlaştığı zamanlarda, ya yeni bir şekil alır ya da ortadan kalkar. Bu genel ilkeye bağlı olarak yerleşmelerin nasıl bir süreç geçirdiğini ise, nüfuslarına bakarak izlemek mümkündür (Yiğit, 1997: 411).

Sosyal, siyasal, ekonomik vb. nedenlerden dolayı sürekli değişim gösteren nüfus, kentlerin en önemli gelişmişlik göstergelerinden biri olmakla birlikte hareketli bir olgudur. İnsanlar değişen yaşam koşullarına ayak uydurabilmek için yaşadıkları bölgeyi terk edip yeni bölgelere yerleşmekte ve bu durum nüfus hareketliliğine yol açmaktadır (Bozkurt, 2011: 291).

Diyarbakır tarihi üzerinde yapılan araştırmalarda şehrin XVI. yüzyıldaki nüfusu konusunda, tahrir defterlerinden istifade edilmek suretiyle bazı sonuçlara gidilmiştir (İlhan, 1981: 420). Bunun dışında XVII. ve XVIII. yüzyıldaki nüfusu konusunda herhangi bir inceleme söz konusu değildir. Bu yüzyıllara, XIX. yüzyılın ilk yarısı da dâhil olmak üzere, bazı yabancı seyyahların verdikleri bilgilerden başka herhangi bir kayda rastlanılmamaktadır (Yılmazçelik, 1995: 99).

Osmanlı Devletinde ilk nüfus sayımı 1830 yılında yapılmıştır. Ahmet Lütfü'nün bilgilerine göre, Anadolu ve Rumeli'deki bütün eyaletler denilmesine rağmen, bu sayımda Diyarbakır eyaleti için herhangi bir kayda rastlanmamaktadır (Lütfü, 1988: 142; Aktaran: Yılmazçelik, 1995: 99).

Osmanlı devletinde fethedilen yerlerde uygulanacak idari teşkilat ve sistem çerçevesinde, tayin olunan heyetler marifetiyle nüfus, arazi ve emlakın tespit ve kaydedilmesi işlemine tahrir, bu bilgilerin kaydedildiği deftere de tapu tahrir defteri denirdi (Pekalın, 1983: 377). Diyarbakır'ın Cumhuriyet öncesine ait nüfusu konusunda kesin bilgiler olmamakla birlikte bu konuyla ilgili bilgilere Osmanlı

Devleti'nin vergi toplamak amacıyla hazırlamış olduğu tahrir defterlerinden ve seyyahların verdikleri bilgilerden ulaşılmıştır.

İstanbul Üniversitesi kütüphanesinde bulunan *1247 Senesinde Memâlik-i Mahrûse-i Şahânedede Mevcûd Nüfus Defteri*'ni “*Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*” adı altında yayımlayan Enver Ziya Karal, bu eserde 1830 tarihinde yapılan nüfus sayımına ait dokümanların sonuçlandırılmış şeklini vermektedir (Karal, 1943; Aktaran: Yılmazçelik, 1995: 99). Bu defterde de Diyarbakır Eyaletine ait bir kayda rastlanmamıştır. Bunlardan da anlaşılacağı üzere, Diyarbakır Eyaleti söz konusu tarihteki nüfus sayımına dâhil edilmemiştir (Karpat, 1974: 109; Aktaran: Yılmazçelik, 1995: 99).

Diyarbakır eyaletinde nüfus sayımına hangi tarihte başlandığını ortaya koyan bir belge yoktur. Ancak nüfus sayımı yapıldığı ve sonuçlandırıldığına göre belgeler bulunmakla birlikte, sayım sonuçlarına ait belgeler ortada yoktur. Sayım sonuçlarını ihtiva eden belgelerin bulunması ile Diyarbakır şehrinin XIX. yüzyıldaki nüfus durumunu daha ayrıntılı bir şekilde ortaya konulabilecektir (Yılmazçelik, 2014: 100).

1.1.1.1. Osmanlı Döneminde Diyarbakır Nüfusu

Osmanlı Dönemi'nde Diyarbakır Vilayeti olarak tanımlanan yerleşmenin kapsadığı idari yerleşim birimlerine bakıldığında; Başbakanlık Arşivi, Tahrir Defterine göre XVI. yy'da Osmanlı hakimiyetine girdikten sonra Âmid merkez olmak üzere Diyarbakır Beylerbeyiliği kurulmuştur. Mardin Kalesinin Osmanlılar tarafından ele geçirilmesinin ardından Diyarbakır bölgesindeki Hısnıkeyfa, Ergani, Ruha(Urfa), Siirt gibi bütün kaleler ve önemli merkezler aynı idare altında toplanmıştır. Yine bu tahrir göre Diyarbakır Beylerbeyiliğine bağlı on iki sancak vardı. Bu sancaklar: Amid, Mardin, Sincar, Berriyecik, Ruha, Siverek, Çermik, Ergani, Harput, Arapgir, Kiğı ve Çemişgezek sancakları idi (Başbakanlık Arşivi, Tahrir Defteri, nr. 64: s.64; Aktaran: Baydur, 2007: 6). Kısa bir süre sonra Amid ve Mardin birleştirilmiş, Berriyecik bir kaza olarak Mardin Sancağına bağlanmış, Musul ve Deyrerahhe, Ane ve Hit sancakları da Diyarbakır Beylerbeyiliğine dahil edilmiş, böylece on dört sancaklı bir Beylerbeyilik haline gelmiştir (Başbakanlık Arşivi, Tahrir Defteri, nr. 998: s.279; Aktaran: Baydur, 2007: 7). XVII. yüzyılın ortalarında ise Cizre, Eğil, Genç, Palu ve Hazo birer hükümet olarak Diyarbakır Beylerbeyiliğine bağlı gösterilmiştir (Göyünç, a.g.md, 1981: 468;

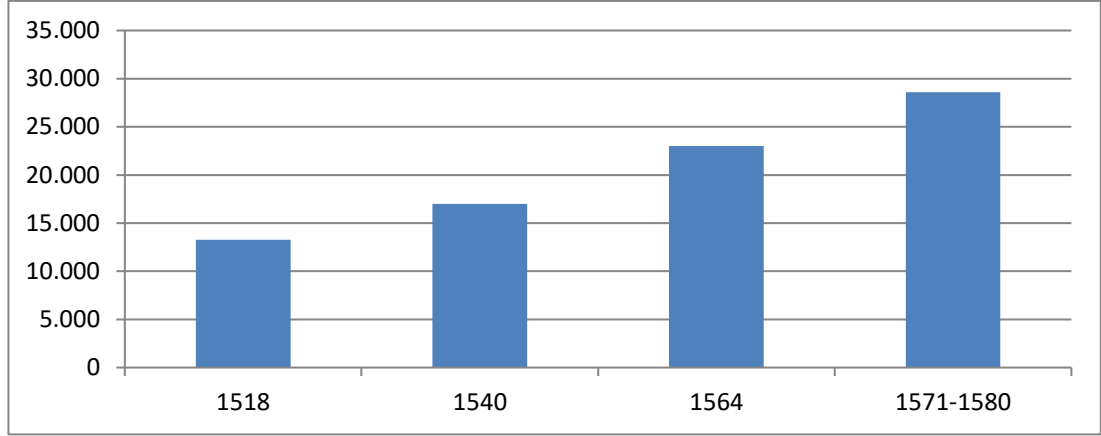
Aktaran: Baydur, 2007: 7). Diyarbakır Vilayeti XIX. yüzyılda birçok değişikliğe uğradı. Son olarak 1869'da Diyarbakır, Mamuretülaziz (Elazığ), Siirt ve Mardin sancaklarından müteşekkildi. Daha önce birer sancak olarak Diyarbakır vilayetine bağlı pek çok yer de kaza haline getirildi. Ergani, Palu Malatya'nın, Mamuretülaziz, Siverek, Lice, Silvan, Re'sülayn, Diyarbakır'a; Cizre ve Nusaybin ise Mardin sancaklarına bağlanmıştır. İkinci meşrutiyet döneminde Diyarbakır vilayeti biri merkez, diğerleri Siverek, Mardin ve Ergani olmak üzere dört sancağa ayrıldığı görülür (Aksın, 1999: 35; Göyünç, a.g.md, 1981: 469; Aktaran: Baydur, 2007: 7). 1867 yılından sonra Mamuretülaziz sancağı tekrar Diyarbakır Eyaletine bağlanarak bir sancak haline getirilmiştir. 1875 tarihinde yapılan yeni idari düzenleme sonucunda Diyarbakır sancağından ayrılarak müstakil mutasarrıflık haline, 1878 tarihinde ise tekrar Vilayet haline getirilmiştir (Aksın, 1999: 35; Aktaran: Baydur, 2007: 9). 1300 H. (1882-1883) Salnâmesine göre Diyarbakır sancağı, Mardin sancağı ve Malatya olmak üzere üç idari merkez vardır. 1882 senesinde Siirt sancağı Diyarbakır sancağından ayrılmıştır. 1301 H. (1883-1884) Salnâmesine göre Diyarbakır vilayetinin idari taksimatına göre Malatya sancağı bu sene itibarıyla Diyarbakır vilayetinden ayrılmıştır. Üç sancak görülmektedir Şöyle ki; Diyarbakır sancağı, Mardin ve Ergani Madeni sancağı olarak taksim edilmiştir. 1308 H. salnâmesine göre Diyarbakır sancağı, Mardin sancağı ve Maden sancağı olmak üzere üç kısma ayrılmıştır. Ergani Madeni sancağı Maden sancağı olmuştur (Baydur, 2007: 9).

Diyarbakır şehri, Osmanlı hâkimiyetine geçtikten sonra nüfusu da hızla artmaya başlamıştır. Bu döneme ait rakamlar *avârız haneleri* hesaplamak suretiyle bulunmuştur. Eldeki veriler çok kısıtlı olmakla beraber Diyarbakır nüfusunun XVI. yüzyılda sürekli olarak artış eğilimi gösterdiği anlaşılmaktadır. 1518 yılında 13260 olan Diyarbakır nüfusu, 1540'ta 17000 kişiye, 1564'te ise 6 binlik bir artış göstererek 23.000 kişiye yükselmiştir. Aynı yüzyılın son çeyreğine doğru (1571-1580) ise nüfusun 28585 kişiye ulaştığı görülür (Tablo 1, Şekil 1).

Tablo 1. XVI. Yüzyılda Diyarbakır'ın Nüfusu

YIL	NÜFUS
1518	12.000 ¹ -13.260 ²
1540	17.000 ³
1564	23.000 ⁴
1571-1580	28.585 ⁵

Kaynak : ¹ Göyünç, 1981: 78; ² İlhan, 198: 420; ³ Göyünç, 1981: 79; ⁴ Bruinessen, 1988 Editör: Kreiser, Leiden, 1988: 33; ⁵ Barkan, 1951: 22.

Şekil 1. XVI. Yüzyılda Diyarbakır Nüfusunun Değişimi.

XVII. yüzyılda Diyarbakır nüfusu hakkında bilgi veren, Tavernier 1630 yılında Diyarbakır nüfusunun 20000'den fazla olduğunu söylemektedir (Tavernier, 1889: 245; Aktaran: Yılmazçelik, 1995: 100). 1766'da Diyarbakır'ı ziyaret eden C. Niebuhr ise söz konusu tarihte nüfusu 16000 olarak vermekte ve 1757 yılında meydana gelen kıtlık sebebi ile şehir nüfusunun oldukça azaldığına işaret etmektedir (Niebuhr, 1774: 402; Aktaran: Yılmazçelik, 1995: 100).

XIX. yüzyılda Diyarbakır'ı ziyaret eden seyyahlardan İnciciyan 1804 yılında Diyarbakır'da 50000 kişinin yaşadığını ifade ederken (Andreasyan, 2013: 213; Aktaran: Yılmazçelik, 1995: 100), A. Dupré 1819 yılındaki Diyarbakır nüfusunun 56000 olarak vermiştir (Dupré, 1819: 71; Aktaran: Yılmazçelik, 1995: 100, Tablo 2, Şekil 2).

XIX. yüzyılın ikinci yarısında ise Diyarbakır şehrinin nüfusunda bir azalma olduğu görülür. Nitekim J.Çernik (1875-1886) şehir nüfusunun 40000 olarak göstermektedir (Darkot, 1963: 604). XIX. yüzyılın ikinci yarısına ait rakamlar daha ziyade salnamelerde yer alan bilgileri ihtiva etmektedir (Karpat, 1985: 117). Bu kaynaklara göre şehir nüfusunun 29383, 1891 de ise Diyarbakır'ın nahiyeleri ile birlikte toplam nüfusunun 66117 olduğu anlaşılır (İzgöer, 1999: 104, Tablo 2, Şekil 2).

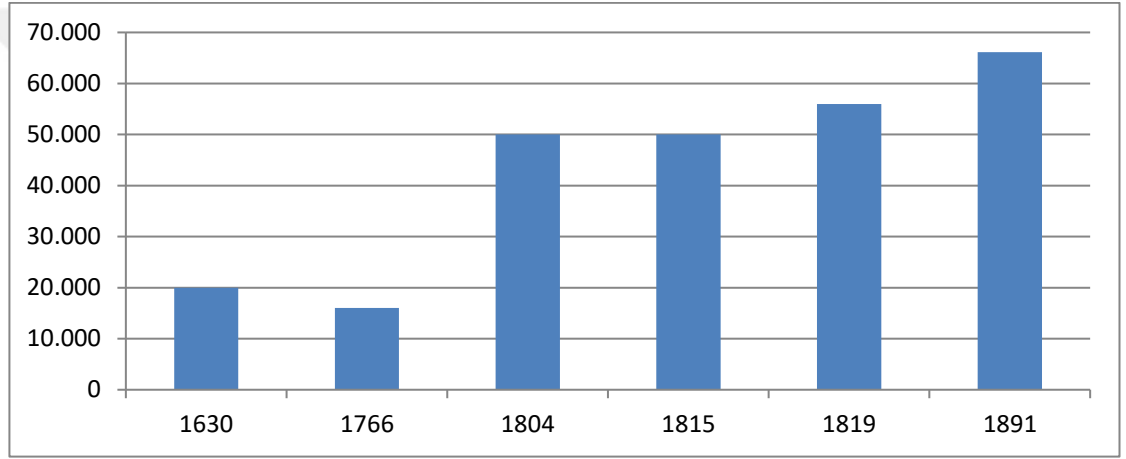
Diyarbakır'da nüfus sayımına, incelenen kaynaklara göre 1839-1840 tarihleri arasında başlandığı söylenebilir. 1846 tarihli bir nüfus defterinde, Diyarbakır'ın kazaları olan Çermik, Ergani, Herdi ve Palu'nun nüfusları kayıtlıdır (Kepeci, 1992; Aktaran: Yılmazçelik, 1995: 101). Bu defter büyük ölçüde tahrip olmuş ve eksiktir. Diyarbakır şehrinin nüfus sonuçları da büyük bir ihtimalle bu defterde kayıtlı olup, kopmuş

olmalıdır. 1844 sonrası olduğunu söyleyebileceğimiz bir başka nüfus defterinde Diyarbakır eyaletine bağlı toplam 26 kazanın nüfusları 201847 olarak gösterilmiştir (Yılmazçelik, 1995: 102).

Tablo 2. Diyarbakır ilinin XVII, XVIII ve XIX. Yüzyıllardaki Nüfusu

Yıl	Nüfus
1630	20000
1766	16000
1804	50000
1815	50000
1819	56000
1891	66117

Kaynak: Yılmazçelik,1995: 104.

Şekil 2. Diyarbakır İlinin XVII, XVIII ve XIX. Yüzyıllardaki Nüfusu

XIX. yüzyılda Diyarbakır şehir merkezi başta olmak üzere, vilayetin genel nüfusu; savaşlar, iç çatışmalar, göçler (Özdemir, Tütenk, 2002: 311), salgın hastalıklar (Kırzıoğlu, 1956: 351; Halaçoğlu, Yuvalı, 1992: 27) ve ayaklanmalardan olumsuz etkilenmiştir (Kırzıoğlu, 1956: 351).

Diyarbakır vilayet nüfusunun tespitinde başvurulacak önemli bir kaynak grubu vilayet salnameleridir. Salname yıllık demektir. Osmanlı Devlet Salnameleri ilk defa 1847 yılında çıkarılmaya başlanmıştır. Daha sonra Bakanlık, vilayetler ve özel şahıslar tarafından da çıkarılarak türleri ve sayıları zamanla artmıştır. Osmanlı salnameleri içerik bakımından yayınlandığı tarihten bir yıl öncesine ait devletin ve vilayetlerin tarihi, coğrafyası, nüfusu, idari, askeri, hukuki teşkilatları ve ekonomik durumu, eğitim yapısıyla ilgili bilgi veren önemli kaynaklardır. Dolayısıyla son dönem Osmanlı Devleti

ve şehir tarihi ile ilgili yapılan araştırmalarda (siyasi, askeri, ekonomik, sosyal, idari, teşkilat, diplomasi) titiz ve dikkatli kullanmak şartıyla başvurulması gereken önemli bir kaynaktır (Palalı, 2010: 1). Diyarbakır vilayetinde 1869-1905 yılları arasında toplam 20 adet salname yayınlanmıştır.

Diyarbakır'da XIX. yüzyılın ikinci yarısında nüfusla ilgili ilk veriler H. 1287 (1870-1871) tarihli Diyarbakır Salnamesinde yer almıştır. H. 1288 (1871/1872) Diyarbakır Vilayet Salnamesinde, vilayetin toplam nüfusu 393155 kişi olduğu belirlenmiştir (İzgöer, 1999: 218, Tablo 3, şekil 3).

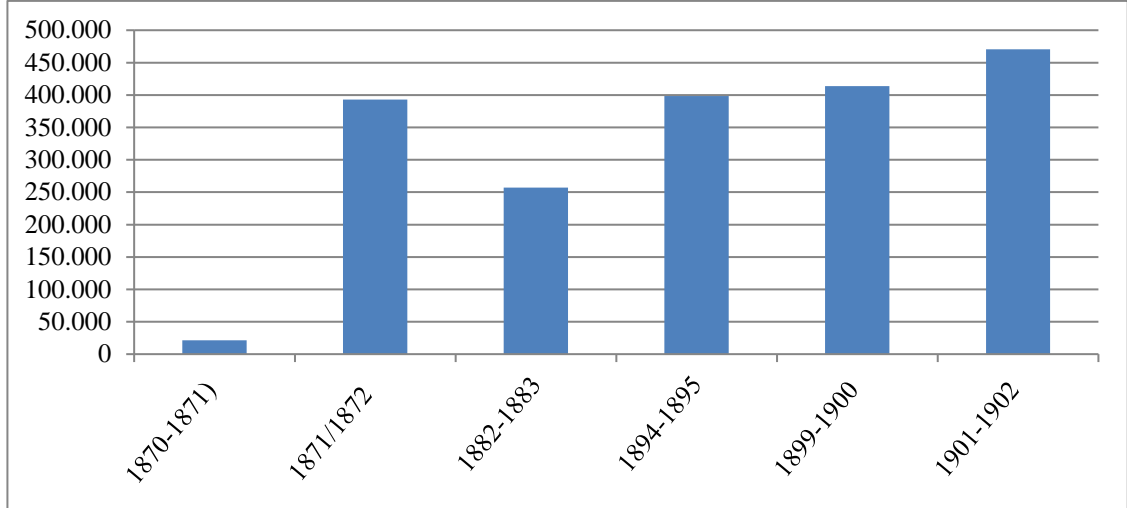
Tablo 3. Salnamalara Göre Diyarbakır Vilayetinin Nüfusu.

SALNAME ADI	DIYARBAKIR VİLAYET NÜFUSU
H. 1287 (1870-1871) Tarihli Diyarbakır Vilayet Salnamesi	21322
H. 1288 (1871/1872) Tarihli Diyarbakır Vilayet Salnamesi	393155
H. 1300 (1882-1883) ve H.1301 (1883-1884) Tarihli Diyarbakır Vilayet Salnamesi	257010
H.1312 (1894-1895) Tarihli Diyarbakır Vilayet salnamesi	398785
H. 1317 (1899-1900) Tarihli Diyarbakır Vilayet salnamesi	413525
H. 1319 (1901-1902) Tarihli Diyarbakır Vilayet salnamesi	470760

Kaynak: Osmanlı Devlet Salnameleri.

1882-1883 ve 1883-1884 tarihli salnamelerde Diyarbakır vilayetinde toplam 257010 kişinin yaşadığı belirtilmektedir. Aynı şekilde 1890-1891 tarihli salnamede Diyarbakır nüfusunda değişiklik olmadığı görülür (İzgöer, 1999: 62). Buna karşılık 1894-1895 yılı vilayet salnamesinde Diyarbakır vilayetindeki toplam nüfus 398785 kişiye çıktığı görülmektedir (İzgöer, 1999: 166, Tablo 3, şekil 3).

1899-1900 tarihli Diyarbakır Vilayet salnamesine göre Diyarbakır vilayetinin nüfusunun 413525 kişiden (Salname-i Diyarbekir, C. IV: 363) oluştuğu görülmekte olup, bu değer 1881/82-93 yılı verileriyle aynı olduğu görülmektedir. Bununla birlikte 20. Yüzyılın başında 1901-1902 tarihli Diyarbakır Vilayet salnamesine göre, vilayet nüfusunun 470760 kişiye ulaştığı dikkat çeker (İzgöer, 1999: 400, Tablo 3, şekil 3). Vilayet nüfusunda kısa sürede görülen bu fark büyük oranda önceki 1899-1900 tarihli salname kayıtlarındaki eksik sayımdan kaynaklanmış olmalıdır.

Şekil 3. Salnamelere Göre Diyarbakır Vilayetinde Nüfus Değişimi.

Osmanlı nüfus araştırmaları için bir diğer önemli kaynak nüfus sayımlarıdır. Osmanlı Devleti genelinde ilki 1881/82-93, ikincisi 1906/1907’de, üçüncüsü ise 1914’de yapılmıştır. 1881/82-93’de yapılan ilk nüfus sayımında Diyarbakır Vilayetinin toplam nüfusu 414657 kişidir (Özdemir, Tütenk, 2002: 16, Tablo 3, şekil 3).

Osmanlı vilayetleri genelinde yapılan ikinci nüfus sayımı 1906/1907 tarihlidir (Özdemir, 2002: 7). Bu sayıma göre Diyarbakır Vilayeti nüfusu 392725 kişiden oluşmaktadır (Karpata, 1985: 202). 1914 tarihli nüfus sayımına göre ise nüfusun 619825’e ulaştığı görülmektedir (Özdemir, 2002: 226).

1.1.2. Cumhuriyet Dönemi

Cumhuriyet döneminde Diyarbakır il nüfusundaki değişimi periyodik olarak yapılan nüfus sayım sonuçlarından değerlendirmek mümkündür. Nüfus sayımları belli bir sahada veya ülkede belli bir tarihte daha önceden hazırlanmış formlar kullanılarak nüfusun tamamı veya bir kısmına yönelik demografik nitelikleriyle ilgili verilerin toplanması, düzenlenmesi ve yayınlanması olarak tanımlanabilir (Gürtan, 1969: 46). Başka bir tanımda ise belirli bir zamanda ve yerdeki kişilere ilişkin demografik, ekonomik ve toplumsal verileri toplama, değerlendirme, analiz etme ve yayınlama işlerinin tamamı nüfus sayımı olarak ifade edilir (Özgür, 2011: 9).

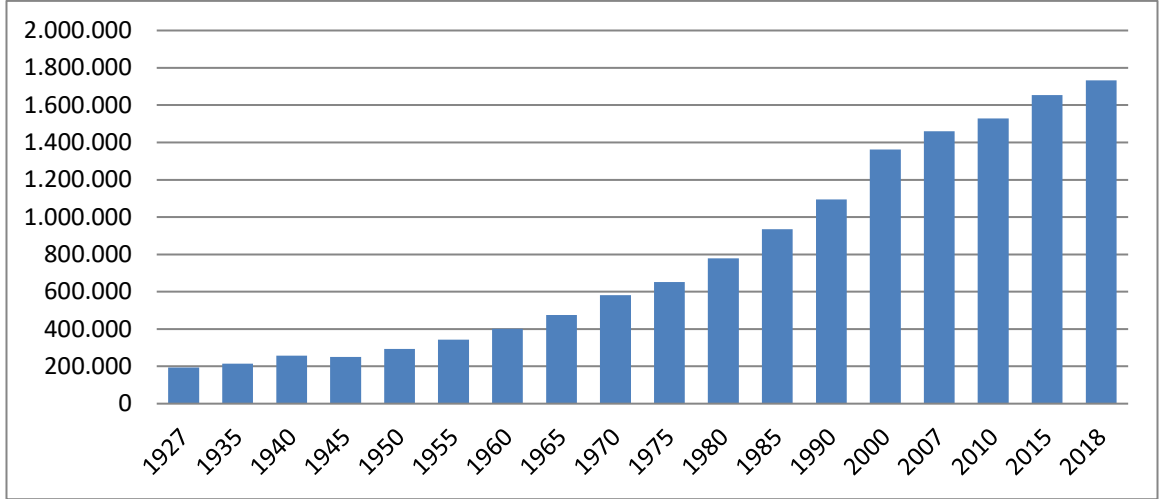
Türkiye’de nüfusa ilişkin istatistikler, 1927 yılından beri düzenli olarak gerçekleştirilen nüfus sayımlarından sağlanmaktadır. Modern anlamdaki ilk sayımın

ardından ikinci sayım sekiz yıl sonra 1935 yılında yapılmış, bu tarihten itibaren sonu 0 ve 5 ile biten yıllarda sayımlar yenilenmiştir. Ancak 23.02.1993 tarih ve 403 sayılı Kanun Hükmündeki Kararname ile bu beş yıllık periyodik uygulamaya son verilerek, sonu 0 ile biten yıllarda sayım yapılması kararlaştırılmıştır. Ancak bir istisna olarak 1997 yılında gerçek bir nüfus sayımı olmaktan ziyade mevcut nüfusun tespitine yönelik bir sayım gerçekleştirilmiştir (Özgür, 1998: 8).

Türkiye’de modern anlamda ilk nüfus sayımı Cumhuriyetin ilanından dört yıl sonra 28 Ekim 1927 yılında ‘‘Umumi Nüfus Tahriri’’ adı altında yapılmıştır. Bu sayımda Türkiye’nin toplam nüfusu 13648270 kişi olarak tespit edilmiştir. Türkiye’de 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayıma göre Diyarbakır ilinin nüfusu 194183 kişi olarak belirlenmiştir. Bu sayım yılından sonra Türkiye’de 5 yıllık aralıklarla nüfus sayımlarının yapılmaya devam ettiği bilinmektedir. 1927 yılında yapılan nüfus sayımından sonraki diğer sayım yıllarında Diyarbakır il nüfusunda genel anlamda bir artış olduğunu söyleyebiliriz (Tablo 4,Şekil 4).

Tablo 4. Diyarbakır İlinin Sayım Yıllarına Göre Nüfusu ve Nüfus Artış Hızı

SAYIM YILLARI	SAYIM YILLARI NÜFUS	YILLIK NÜFUS ARTIŞ HIZI (‰)
1927	194183	-
1935	214142	12,23
1940	257321	36,74
1945	249949	-5,81
1950	293738	32,29
1955	343903	31,53
1960	401884	31,16
1965	475916	33,82
1970	581208	39,97
1975	651233	22,75
1980	778150	35,61
1985	934505	36,62
1990	1094996	31,70
2000	1362708	21,73
2007	1460714	22
2010	1528958	9,2
2015	1654196	11,7
2018	1732396	19,1

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu Verilerinden hazırlanmıştır.

Şekil 4. Diyarbakır İlinin Sayım Yıllarına Göre Nüfusu (TÜİK Verileri)

Türkiye’de ikinci nüfus sayımı 1935 yılında yapıldığı bilinmektedir. Bu sayım döneminde Türkiye’nin nüfusu 16158018 kişiye çıkmıştır. Aynı sayım yılında Diyarbakır il nüfusunun ise 214142 kişi olduğu görülmektedir. 1927-1935 devresinde Diyarbakır’ın yıllık nüfus artış hızı % 12.23 düzeyinde gerçekleşmiştir (Tablo 4, Şekil 4). Diyarbakır il nüfusu 1935-1940 arasında yıllık %36.74’lük nüfus artış hızı ile artarak 257321 kişiye ulaşmıştır.

Türkiye’de nüfus artış hızının en düşük olduğu dönem 1945’tir. Bu dönemde nüfus artış hızının düşmesinin nedeni, İkinci Dünya Savaşı’ndan dolayı seferberlik ilan edilmesi ve erkeklerin önemli bir kısmının silahaltına alınmasıdır (Baranaydın, 2018: 172). Ayrıca savaşın tesirleri ve sağlık koşullarının yetersizliği gibi nedenlerle, bu dönemde Türkiye genelinde beklenen nüfus artışı görülmemiştir (Kasarcı, 1996: 248-255). Dolayısıyla 1940-1950 arası Türkiye nüfusu % 16.3’lük bir hızla artarak 21 milyona ulaşmıştır. Bu durum Diyarbakır’da da nüfus artış hızının azalmasına sebep olmuştur. Nitekim bu devrede il nüfusu % -5,81’lik negatif değerle 7372 kişi azalarak 249949’a gerilemiştir (Tablo 4, Şekil 4).

Diyarbakır il nüfusu 1945 sayım yılına göre 43789 kişi artarak 1950’de 293738’e yükselmiştir. Aynı dönemde yıllık nüfus artış hızı % 32,29’dur. 1950-1955 devresinde önceki döneme oranla yıllık artış hızı bir miktar azalsa (% 31,53) da nüfusta pozitif artış devam ederek il nüfusu 343903 kişiye ulaşmıştır. Şüphesiz bu durum savaş sonrası erkek nüfusun terhis edilmesi ve buna bağlı olarak doğum oranlarının artması gibi

nedenlerle tüm ülkede olduğu gibi Diyarbakır nüfusunda da yaşanan artışlardan kaynaklanmıştır (Tablo 4, Şekil 4).

1955 ve sonraki yıllar, Türkiye’de sanayileşme girişimleri ve yeni ekonomik yaklaşımların önem kazandığı yıllar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu devreden sonra sağlık, ekonomik ve diğer alanlardaki gelişmelere bağlı olarak ülke nüfusunda artışlar yaşanmıştır. Nitekim 1960 nüfus sayımı sonuçlarına göre Türkiye’nin nüfusu 20 milyonun üzerine çıkmıştır (21754820 kişi). Aynı dönemde Diyarbakır il nüfusunun 401884 kişi olduğu tespit edilmiştir. Ancak bu sayım döneminde Diyarbakır ilinin yıllık nüfus artış hızında, bir önceki sayım dönemine göre çok az da olsa bir düşüş yaşandığı gözlemlenmiştir. 1955 yılında yapılan nüfus sayımına göre Diyarbakır’ın yıllık nüfus artış hızı %31,53 iken, 1960 nüfus sayım döneminde %31,16’ya düşmüştür (Tablo 4, Şekil 4). Bu durumun temel nedenini Diyarbakır ilinden belli bir nüfus kitlesinin sanayisi gelişmiş illere yönelik göç hareketine katılması olarak değerlendirmek mümkündür.

1965 nüfus sayımı dönemine gelindiğinde il nüfusundaki artış devam etmiş olup, bu dönemde nüfus 475916 kişiye yükselmiştir. Bu dönemde ilin yıllık nüfus artış hızı %33,82’dir. 1965 sayım dönemindeki yıllık nüfus artış hızı, 1960 dönemine göre % 2,66’lık bir oranda yükseliş göstermiştir (Tablo 4, Şekil 4).

Türkiye’de 1970 yılında yapılan nüfus sayımı sonuçlarının verilerine göre Diyarbakır ilinin nüfusu 581208 kişi, yıllık nüfus artış hızı ise %39,97’dir. Buna göre 1970 yılında Diyarbakır nüfusunda, bir önceki sayım yılına göre 105292 kişilik artış olmuştur. Aynı devrede ilin yıllık nüfus artış hızı bir önceki sayım dönemine göre % 6,15 oranında artış olmuştur (Tablo 4, Şekil 4). Nüfus artış hızının çok fazla olması doğal nüfus artışın yanında ilin özellikle çevredeki illerden yoğun olarak göç almasının bir sonucudur.

Diyarbakır nüfusu 1975’de 651233 kişiye yükselmiştir. Bununla birlikte 1970-1975 döneminde ilin yıllık nüfus artış bir önceki devreye göre önemli oranda azalarak % 22,75 seviyesine gerilemiştir (Tablo 4, Şekil 4). Bu durum Diyarbakır ilinden başka illere yönelik yoğun bir göç hareketinin yaşandığını göstermektedir.

1975-1980 sayım döneminde Diyarbakır il nüfusu büyümeye devam etmiş ve 1980 yılında ilin toplam nüfusu 778150 kişiye çıkmıştır. Bu sayım dönemindeki yıllık

nüfus artış hızı %35,61 düzeyinde gerçekleşmiştir (Tablo 4, Şekil 4). Bu devrede il nüfusunda görülen artış özellikle 1975 sonrasında ülkede yaşanan sosyal sorunlara bağlı olarak ortaya çıkan çatışma ortamı nedeniyle başka illere göç etmiş Diyarbakırlı insanların bir bölümünün memleketlerine dönmelerinden kaynaklanmış olma ihtimali yüksektir.

Diyarbakır il nüfusu 1980-1985 devresinde yıllık %36,62'lik nüfus artış hızıyla 934505'e, 1990 yılında ise 1.094.996 kişiye ulaşmıştır. İlin bu dönemki yıllık nüfus artış hızı %31,70 olarak belirlenmiştir (Tablo 4, Şekil 4). Özellikle 1980 sonrasında Diyarbakır ve çevresinde bölücü terör örgütü PKK'nın yapmış olduğu terör eylemleri Diyarbakır şehrine Diyarbakır iline bağlı ilçelerin yanı sıra çevre illerden yoğun bir göç hareketinin yaşanmasına neden olmuştur. Diyarbakır'dan başka illere yönelik dış göç hareketine karşılık Diyarbakır şehrine çevre illerden yönelen göç hareketi şehir nüfusu ve dolayısıyla il nüfusunun 1980 sonrasında hızlı bir şekilde artmasında etkili olmuştur. Bu durum 2000'li yıllara kadar devam etmiş ve 2000 yılında yapılan sayıma göre il nüfusunun 1362708 kişiye yükseldiği görülmüştür. Bu dönemde Diyarbakır'dan başka illere yönelik göçe bağlı olarak yıllık nüfus artış hızı % 21,73'e gerilemiştir (Tablo 4, Şekil 4).

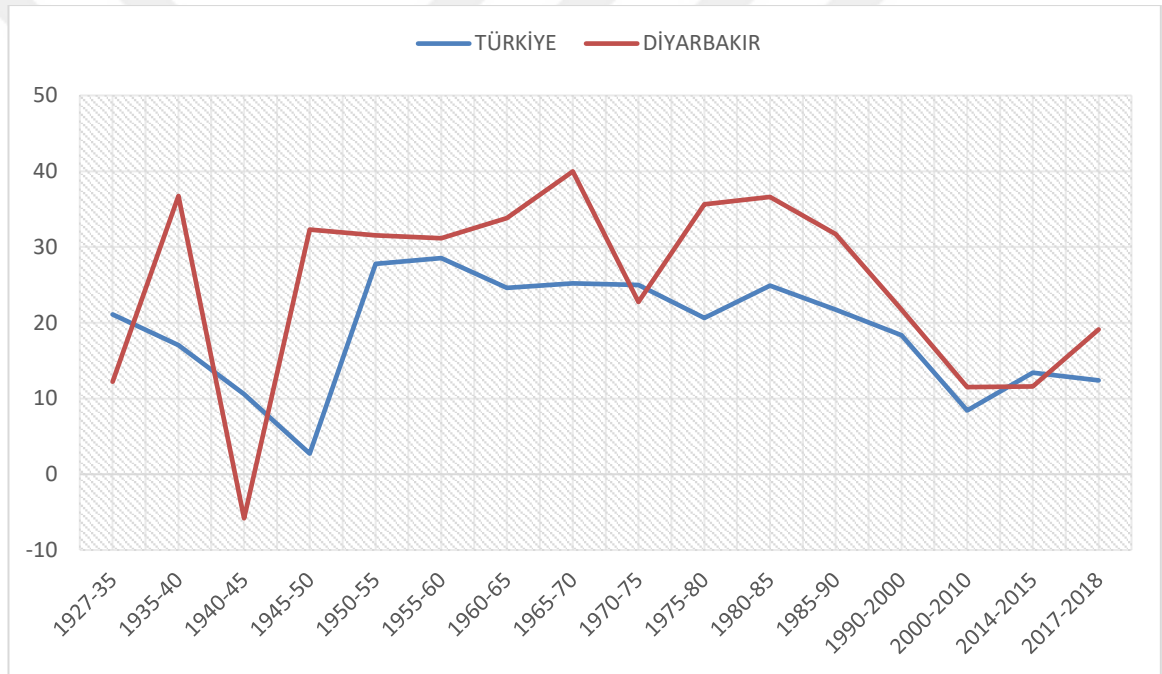
Devlet İstatistik Enstitüsünün (DİE) 2005 yılında Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) adıyla yeniden yapılandırılmasıyla nüfus sayım sisteminde değişikliğe gidilmiştir. Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi (ADNKS) olarak adlandırılan yeni sisteme göre kişi ikametgâh adresinin bulunduğu yerleşim biriminde sayılmaya başlanmıştır. Bu şekildeki nüfus sayımı ilk olarak 2007 yılında başlamış ve bundan sonraki yıllarda aralık ayı ikametgâh adresine göre yerleşim birimlerinin nüfusunun yayımlanması işlemi devam etmiştir (Birinci, 2015: 112).

TÜİK'in 2007 yılında yayımladığı ADNKS verilerine göre Diyarbakır ilinin nüfusu 1460714 olup, 2008 yılı bu nüfus 1492828 kişiye ulaşmıştır. Bu dönemki yıllık nüfus artış hızı, bir önceki döneme göre çok az da olsa artış göstererek % 22 olduğu görülmektedir (Tablo 4, Şekil 4).

Diyarbakır ilinin 2008 sayımından 2 yıl sonraki nüfusu tekrar artış göstermiştir. Fakat bu artışın çok büyük olmadığı görülmektedir. 2010 yılına göre il nüfusu 1528958 kişi olarak tespit edilmiştir. Bir önceki sayım dönemine göre ilde 36130 kişilik bir artış

olduğu görülmektedir. Ancak bu yılki nüfus artış hızı önemli ölçüde azalmıştır. 2010 yılına ait yıllık nüfus artış hızı % 9,2 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2008 nüfus sayımında % 22 olan yıllık nüfus artış hızı bu dönem %9,2'ye düşmüştür (Tablo 4, Şekil 4).

Günümüze yaklaştıkça il nüfusundaki artış devam etmiştir. 2015 yılı sayımına göre Diyarbakır'da nüfus 1654196 olmuştur. Aynı dönem yıllık nüfus artış hızı, bir önceki döneme göre % 2,5 yükselerek %11,7 seviyesinde gerçekleşmiştir (Tablo 4, Şekil 4). 2017'de Diyarbakır il nüfusu 1699901 kişiye, 2018'de 1732396'ya ulaşmıştır. 2018 yılında Diyarbakır ilinin yıllık nüfus artış hızı ise % 19,1 olarak hesaplanmıştır (Tablo 4, Şekil 4).

Şekil 5. Türkiye'nin ve Diyarbakır İlinin Sayım Yıllarına Göre Yıllık Nüfus Artış Hızları

1.1.2.1. İl Nüfusunun İlçelere Göre Dağılımı

1965-2017 yılları arasında Diyarbakır ilçe nüfuslarına bakıldığında genel anlamda merkez ilçe nüfusunun diğer ilçelere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. İl nüfusunun ilçelere dağılımı incelendiğinde; 1965 yılında nüfusun en fazla olduğu ilçeler Silvan, Ergani ve Bismil; nüfusun en az olduğu ilçeler Çüngüş, Hani ve Hazro ilçeleridir. Bu dönemde Silvan 42785 nüfusu ile ilin en kalabalık taşra ilçesi iken

Çüngüş 13977 kişi ile ilin en seyrek nüfuslu ilçesi olmuştur. 1970 yılında Diyarbakır ilçe nüfuslarında artış olsa da en fazla nüfusa sahip olan ilçeler ile en az nüfusa sahip olan ilçelerin sıralaması değişmemiştir. Bu dönemde de Silvan 52196 kişi ile ilk sıradayken Çüngüş 15738 kişi ile ilin en az nüfuslu taşra ilçesi olmuştur. Söz konusu durum 1975 yılı için de geçerlidir. 1980 yılında nüfusun en yüksek olduğu ilçeler sırasıyla Silvan, Bismil ve Ergani ilçelerinin olduğu görülür. Aynı dönemde nüfusun en az olduğu ilçeler ise, sırasıyla Çüngüş ve Hazro ilçeleridir. 1985 yılında 90808 kişilik nüfusuyla Silvan nüfusun en fazla olduğu taşra ilçesi iken, onu 76894 kişilik nüfusuyla Bismil ve 72511 kişilik nüfusuyla Ergani izlemektedir. Bu dönemin en az nüfuslu ilçeleri önceki dönemde olduğu gibi Çüngüş, Hazro ve Hani'dir (Tablo 5). 1990 yılında da benzer bir durumun söz konusu olduğu görülmektedir. Bununla beraber, bu dönemde Eğil ve Kocaköy isminde 2 yeni ilçe teşkilatı kurulmuştur (Tablo 6). 1987 yılında ilçe statüsüne getirilen Eğil'in 1990 sayımına göre nüfusu 21148, 1990 yılında ilçe statüsü kazanan Kocaköy'ün ise 15408 kişidir (Tablo 5, 6). 2000 yılına gelindiğinde Bismil 126885 kişilik nüfusu ile taşra ilçeleri arasında en fazla nüfusa sahip ilçe konumuna gelmiştir. Aynı yıl Silvan 116218, Ergani 87467 kişi ile nüfus bakımından önde gelen ilçelerin başında gelirken, Kocaköy (13069), Çüngüş (15521) ve Hazro (18755) nüfusun en az olduğu ilçeler arasında yer almaktadır (Tablo 5).

Tablo 5. Diyarbakır İl Nüfusunun İlçelere Göre Dağılımı

İlçe	1965	1970	1975	1980	1985	1990	2000	2008	2015	2018
Bağlar	-	-	-	-	-	-	-	334954	375312	388387
Bismil	38058	45462	50909	61517	76894	99662	126885	109359	113725	117674
Çermik	30950	34297	38046	36893	43238	49107	46050	50961	50356	50812
Çınar	24354	28344	30272	35668	42988	50445	58583	65964	70519	74207
Çüngüş	13977	15738	15873	17955	20238	17067	15521	13.837	12393	11927
Dicle	26446	28737	32890	35.170	37082	35980	39861	44.265	39025	38220
Eğil	-	-	-	-	-	21148	21.631	23688	22769	23369
Ergani	41562	50766	56995	59359	72.511	78.603	87.467	111921	125290	130105
Hani	15876	18192	20733	23018	25.962	27.252	31.794	32320	32600	33100
Hazro	14680	16310	18308	18974	21656	23.971	18755	18798	16917	16935
Kayapınar	-	-	-	-	-	-	-	194601	308994	362407
Kocaköy	-	-	-	-	-	15408	13069	15718	16498	16679
Kulp	29181	35761	36705	42047	46977	50482	40454	36588	35061	36640
Lice	34356	38442	37673	41402	47024	47088	24877	31251	25354	26163
Silvan	42785	52196	68143	82699	90808	109953	116298	86256	84841	86672
Sur	-	-	-	-	-	-	-	135446	117698	112306
Yenişehir	-	-	-	-	-	-	-	186901	206844	206793
Toplam	475916	581208	651233	778150	934505	1094996	1362708	1492828	1654196	1732396

Kaynak: TÜİK ve DİE Verilerinden hazırlanmıştır.

Diyarbakır ilinin günümüzde metropol ilçeleri olan Bağlar, Kayapınar, Yenişehir ve Sur 06/03/2008 Tarih ve 5747 sayılı kanun ile ilçe statüsüne getirilmiştir (Tablo 6). 2008 yılı itibariyle 334954 kişilik nüfusuyla Bağlar, Diyarbakır ilinin en fazla nüfusa sahip ilçesi olarak görülmektedir. Bağlar ilçesinden sonra en kalabalık ilçeleri sırasıyla 194601 kişilik nüfusuyla Kayapınar, 186901 kişilik nüfusuyla Yenişehir ve 135446 kişilik nüfusuyla Sur'dur. Bu dönemde nüfusun en az olduğu ilçe 13837 kişi ile Çüngüş ilçesidir. Kocaköy ilçesi 15718 kişi ve Hazro ilçesi 18798 kişi ile bu dönemin en az nüfusa sahip diğer ilçeler durumundadır (Tablo 6). Bağlar, Kayapınar, Yenişehir ve Sur ilçeleri 2008 sonrasındaki yıllarda da il sınırları içinde nüfus bakımından en kalabalık ilçe olma özelliklerini sürdürmüşlerdir. Nitekim 2018 yılı itibariyle Bağlar ilçesi nüfusu 388387, Kayapınar ilçe nüfusu 362477, Yenişehir 206793 kişi ile Diyarbakır'ın en fazla nüfus barındıran ilçeleri konumlarını sürdürmüşlerdir. Buna karşılık Sur ilçesi 2015 yılından sonra Diyarbakır ile çevre il ve ilçelerde bölücü terör örgütü PKK'nın başlatmış olduğu terör eylemlerinden büyük oranda olumsuz yönde etkilenmiştir. Terör eylemleri nedeniyle çok sayıda insan Sur ilçesinden göç etmek zorunda kalmış; ilçe nüfusu 2015 ve sonrasında azalma eğilimi göstermiştir. Öyle ki 2008'de 135446 olan nüfus, 2015'de 117698'e, 2018 sonunda ise 112306 kişiye kadar gerilemiştir (Tablo 5).

Tablo 6. Diyarbakır İline Ait İlçelerin Kuruluş Tarihleri.

İlçe	Kuruluş Yılı	İlçe	Kuruluş Yılı
Bağlar	2008	Hazro	1954
Bismil	1936	Kayapınar	2008
Çermik	Cumhuriyet Öncesi	Kocaköy	1990
Çınar	1937	Kulp	Cumhuriyet Öncesi
Çüngüş	1953	Lice	Cumhuriyet Öncesi
Dicle	1936	Silvan	Cumhuriyet Öncesi
Eğil	1987	Sur	2008
Ergani	1926	Yenişehir	2008
Hani	1958		

Kaynak: İçişleri Bakanlığı- İller İdaresi Genel Müdürlüğü.

1.1.2.2. Diyarbakır İlinde Şehir ve Kır Nüfusunun Değişimi

Diyarbakır ilinin şehir ve kır nüfusunun sayım dönemlerine göre değişimi incelendiğinde 1985 yılına kadar kır nüfusunun şehir nüfusundan fazla olduğu dikkat çeker. Özellikle 1950'li yıllara kadar % 70'in üzerinde olan kırsal nüfusun 1960'lı yıllardan sonra oransal olarak aşağıya düşmeye başladığı görülür. Nitekim 1935 yılında

214142 kişinin yaşadığı Diyarbakır ilinde bu nüfusun % 76,5'i kırsal nüfustan oluşuyorken, % 23,5'i şehir nüfusundan meydana geliyordu. Bu durum kısmen 1950 yılına kadar devam etmiş olup, söz konusu süreçte şehir nüfusunun il nüfusu içinde payı % 26'nın üzerine çıkamadığı anlaşılmaktadır. Ülkemizde 1950'den sonra siyasal, ekonomik ve sosyal şartlarda meydana gelen değişim ve gelişim süreci şehirleşme hareketinin tüm ülkede yaygınlaşmasına katkıda bulunmuştur. Şüphesiz ülke genelinde görülen değişimden Diyarbakır ili de önemli ölçüde etkilenmiştir. Bu doğrultuda Diyarbakır ilinden sanayi bakımından gelişmiş batı illerine yönelik göçler olmasına karşılık, Diyarbakır şehrine de aynı dönemde hem il içindeki kırsal yerleşmelerden hem de çevre illerden yoğun bir göç yaşanmaya başlamıştır. Buna bağlı olarak il nüfusun şehir nüfusunun oranı 1960'dan sonra artış eğilimi göstererek % 30'ların üzerine çıkmıştır. Bu durum 1970'e yıllara gelindiğinde daha da artarak % 41 seviyesine ulaşırken, kırsal nüfus oranı % 59'a gerilemiştir (Tablo 7). 1970 yılında Diyarbakır ilinin şehir nüfusu, 1965 yılına göre 76037 kişi artmıştır. Köy nüfusu ise 1970 yılında, 1965 yılına göre 29255 kişi artmıştır. Bu dönemde şehir nüfusundaki artış, köy nüfusunun artışına göre iki kat fazla olması şehrin çevredeki kırsal yerleşmelerden göç aldığını açık bir şekilde göstermektedir.

Tablo 7. Diyarbakır İlinin 1935-2018 Arası Şehir-Kır Nüfusu Değişimi

Yıl	Şehir		Kır		Toplam	
	Nüfus	%	Nüfus	%	Nüfus	%
1935	50316	23,5	163826	76,5	214142	100
1940	66103	25,7	191218	74,3	257321	100
1945	63377	25,4	186572	74,6	249949	100
1950	72267	24,6	221471	75,4	293738	100
1955	98798	28,7	245105	71,3	343903	100
1960	124718	31,0	277166	69,0	401884	100
1965	162467	34,1	313449	65,9	475916	100
1970	238504	41,0	342704	59,0	581208	100
1975	281960	43,3	369.273	56,7	651233	100
1980	374264	48,1	403886	51,9	778150	100
1985	472055	50,5	462450	49,5	934505	100
1990	600640	54,9	494.356	45,1	1094996	100
2000	817692	60,0	545016	40,0	1362708	100
2007	855389	58,6	605325	41,4	1460714	100
2010	1090172	71,3	438786	28,7	1528958	100
2015	1008851	60,9	645345	39,1	1654196	100
2018	1069893	61,7	662503	40,0	1732396	100

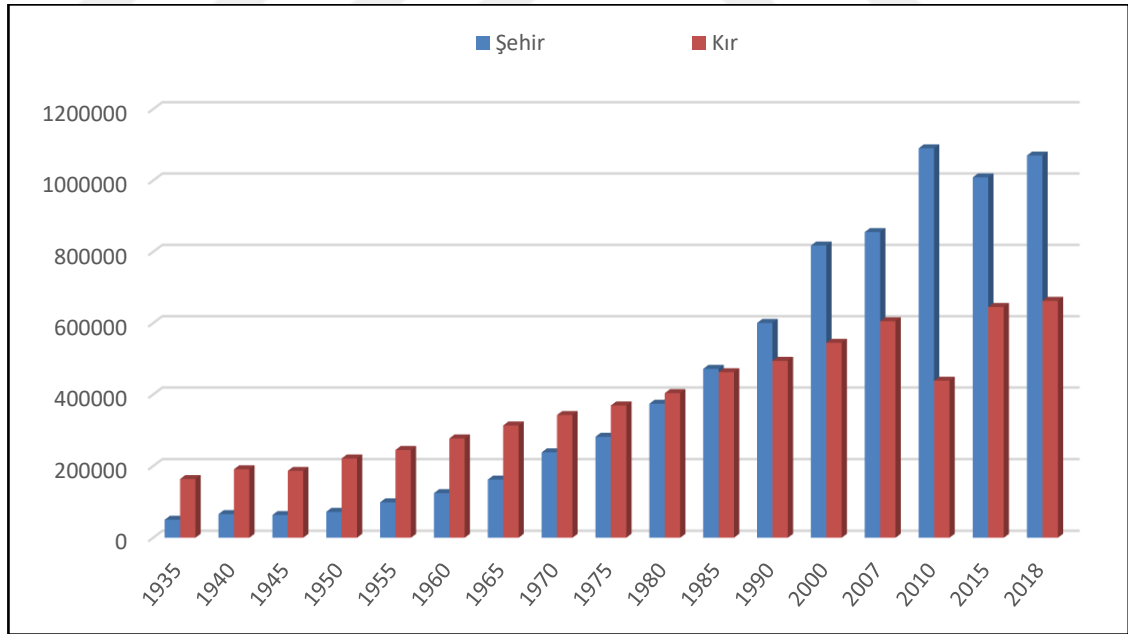
Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu Verileri (ADNKS)

İl nüfusunda şehir nüfusunun etkisi 1975-80 sonrasında daha fazla hissedilmeye başlayarak % 50 seviyesine yaklaşmıştır. 1980 yılında Diyarbakır ilinin toplam nüfusu 778150 kişiye çıkmıştır. Bu dönemde kırsal nüfus 206165 iken, şehir nüfusu 374264 kişi olup, şehir nüfusu, köy nüfusuna göre 165.099 kişi daha fazladır. Bu devre Diyarbakır nüfusunda kırsal nüfusun şehir nüfustan fazla olduğu son devre olarak dikkat çekmektedir. Bundan sonraki süreçte il nüfusu içinde şehir nüfusunun oranı hızlı bir yükselme trendine girmiştir. Terör olaylarının etkisiyle 1985 ve sonrasında kırsal yerleşim birimlerinde yaşayan çok sayıda insanın güvenlik kaygısı nedeniyle Diyarbakır şehrine göç etmesinin şehirselleşme oranının yükselmesinde büyük bir etkisi olmuş ve bu durum 2000'li yıllara kadar devam etmiştir. 1985 yılında % 50,5 ile şehir nüfusu kırsal nüfusun önüne geçtikten sonra, 1990'da şehir nüfusu % 54,9'a, 2000'de ise % 60'a kadar çıkmıştır. 1990 yılında kırsal nüfus 494356 kişi iken, şehir nüfusu 600640 kişi olmuştur. 2000 yılına gelindiğinde ildeki şehir nüfusu artmaya devam ederek 817692 kişiye ulaşmıştır. Aynı dönemde kırsal nüfus ise sınırlı ölçüde artarak 545016 kişiye yükselmiştir (Tablo 7). 2007 yılında Diyarbakır ilinin toplam nüfusunun 1460714'e çıkarken, şehir nüfusu 855389, kırsal nüfusun 605325 kişiden oluştuğu görülür. 2007 yılında şehir nüfusun il nüfusu içindeki payı bir miktar azalarak % 58,6'ya gerilese de 2010 yılında şehir nüfus oranı yeniden artarak % 71,3 seviyesine çıkmıştır. Aynı yıl kırsal nüfus il nüfusunun oranı ise % 28,7'sini oluşturmaktadır (Tablo 7).

12/11/2012 Tarihli ve 6360 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kurulması ve Sınırlarının Belirlenmesi Kanunu ile büyükşehir belediyelerinin sınırları genişletilerek, il sınırlarını kapsar hale getirilmiştir. Uygulama 2014 yılında yapılan mahalli seçimleriyle birlikte hayata geçirilmiştir. Bu uygulamanın en önemli sonuçlarından biri köylerin mahalleye dönüşmesidir. Köyün mahalleye dönüşmesi, mahalli idarelerin önemli bir unsuru olan köylerin ve köy tüzel kişiliklerinin ortadan kalkması anlamına gelmektedir. Bu nedenle Diyarbakır il nüfusunun 2015 ile 2018 yıllarına ait kır ve şehir ayrımı yapılamamış, fakat konu bütünlüğünün sağlanması için Diyarbakır ilinin 4 metropol ilçesinin mahalle nüfuslarının toplamı şehir nüfusu, diğer ilçelerin mahalle nüfuslarının toplamı da kır nüfusu olarak kabul edilmiştir. Diyarbakır ilinin metropol ilçelerinden biri olan Sur ilçesinde 2015 yılı Eylül ayında hendek olayları olarak anılan ve aralarında tarihi ve dini yapıların da bulunduğu yüzlerce yapının yıkılmasına neden

terör olayları 103 gün devam etmiştir. Bu süre zarfı boyunca çok sayıda insan yaralanmış, o dönem ilçede hatta tüm ilde huzur ve güven ortamı bozulmuştur. Dolayısıyla Sur ilçesinde çok sayıda insan ilin diğer ilçelerine ve başka illere göç etmişlerdir. O dönemde Sur'da yaşayan ve olaylara bizzat şahit olan insanlarla yapılan görüşmeler sonucu; ilçe halkının eşyalarını sırtlarında taşıyarak hatta bazı ailelerin günlük eşyalarını dahi almadan ve evlerini kapatmadan çatışma ortamından kaçtıkları öğrenilmiştir. Sur İlçesinin 2013 TÜİK verilerine göre 123311 olan nüfusu 2016 yılı nüfusu verilerine göre % 5,52 azalış ile 116858 gerilemiştir. Diyarbakır il genelinde 2008 yılı ile 2016 yılları arasında % 12 nüfus artışı olmasına rağmen aynı yıllara oranla Sur ilçe nüfusunda yaklaşık % 16 azalma olduğu görülmüştür. Bu durum ilin kırsal ve şehir nüfusu üzerinde de etkisini göstermiştir. Dolayısıyla 2015 yılında Diyarbakır ilinin şehir nüfusu yüzdesi bir önceki sayım yılına göre % 60,9'a gerileyerek 1008851 kişi, kırsal nüfusu ise 645345 kişi olarak hesaplanmıştır (Tablo 7).

Çalışmanın son sayım dönemi olan 2018 yılında, Diyarbakır ilindeki şehir nüfusunun 1069893 olduğu görülmektedir. Yine aynı dönemdeki ilin kırsal nüfusu ise toplamda 652503'tür (Tablo 7).

Şekil 6. Diyarbakır İl Nüfusunun 1965-2018 Arası Sayım Dönemlerinde Kırsal ve Şehir Nüfusunun Değişimi

1.2. DİYARBAKIR İL NÜFUSUNUN SOSYOEKONOMİK ÖZELLİKLERİ

1.2.1. Diyarbakır İl Nüfusunun Cinsiyet ve Yaş Yapısı

Nüfusun cins yapısı genel anlamda kadın-erkek oranını ifade etmekte olup, 100 ya da 1000 kadına düşen erkek sayısı olarak tanımlanmaktadır (Tümertekin-Özgüç, 2012: 272). Kadın ile erkek nüfuslarındaki dengesizlik, cinslerin yaratılışındaki farklılık nedeniyle toplumsal, ekonomik, siyasal, askeri birçok sorunun gündeme gelmesine yol açabilir. Doğurgan çağdaki kadın nüfus azlığı doğum oranlarının gerilemesine, genç ve ergin erkek nüfus azlığı, çalışma hayatında problemlere ya da Türkiye gibi askerliğin belli bir dönemde erkek nüfusa zorunlu olduğu ülkelerde, ülke savunmasının zaaf göstermesine ve ek önlemler alınmasına neden olabilir (Özgür, 1998: 67).

Diyarbakır nüfusunda sayım dönemlerinin tamamında erkek nüfus fazlalığı dikkat çekmektedir. Bu devre içinde cinsiyet oranının en düşük olduğu sayım dönemi % 100,3'lük oranla 1935 iken, en yüksek olduğu dönem % 111,8'lik oranla 1975 devresidir (Tablo 8).

Sayım dönemlerine göre ilçe nüfusunun cinsiyet yapısı incelendiğinde, nüfusun % 50,1'ini erkeklerin (107229 kişi), % 49,9'unu ise kadınların (106913 kişi) meydana getirdiği 1935 yılında her 100 kadına 100,3 erkeğin düştüğü anlaşılmaktadır. Nüfus içerisinde erkek oranı 1940 sayım yılında % 51,7'ye yükselirken, kadınların oranı % 48,3'e kadar gerilemiştir. Bu dönem içinde cinsiyet oranı % 107,1 düzeyine çıkmıştır. Buna karşılık 1945 sayım devresinde II. Dünya Savaşı nedeniyle erkek nüfusun askere alınmasına bağlı olarak kısmen il nüfusu içinde erkek nüfus oranında gerileme yaşanmıştır. Bu duruma bağlı olarak 1945 yılında ilin cinsiyet oranı bir önceki devreye oranla azalarak % 104,1'e kadar inmiştir (Tablo 8).

Tablo 8. Sayım Yıllarına Göre Diyarbakır İl Nüfusunun Cinsiyet Yapısı.

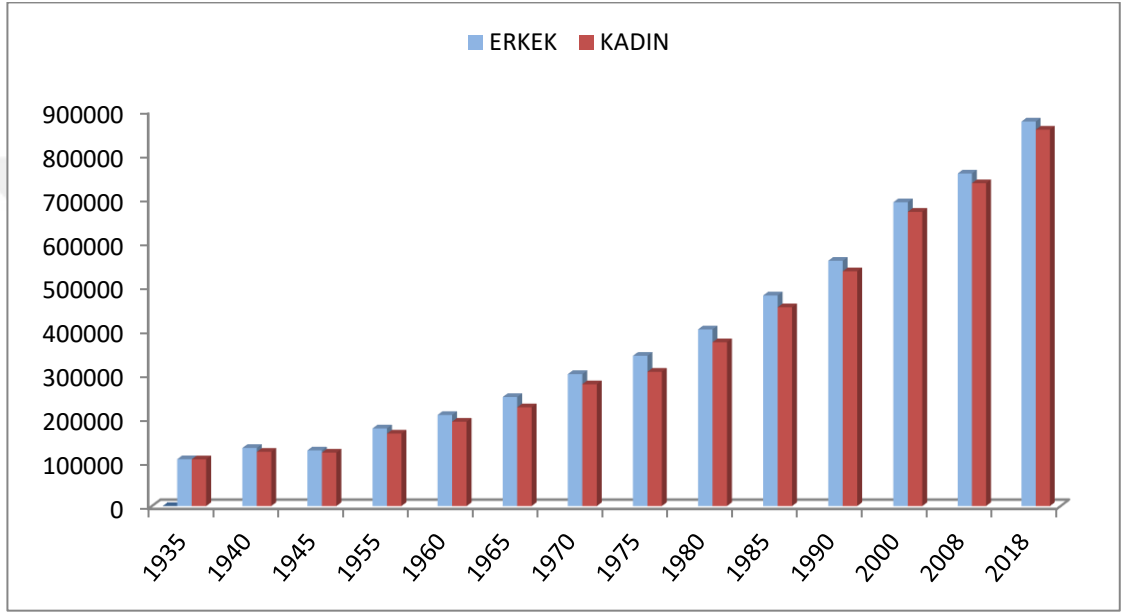
Yıl	Erkek	%'si	Kadın	%'si	Toplam	Cinsiyet Oranı (%)
1935	107229	50,1	106913	49,9	214142	100,3
1940	133050	51,7	124271	48,3	257321	107,1
1945	127466	51,0	122483	49,0	249949	104,1
1950	-	-	-	-	-	-
1955	177833	51,7	166070	48,3	343903	107,1
1960	208650	51,9	193234	48,1	401884	108,0
1965	249874	52,5	226042	47,5	475916	110,5
1970	302237	52,0	278971	48,0	581208	108,3
1975	343797	52,8	307436	47,2	651233	111,8
1980	403603	51,9	374547	48,1	778150	107,8
1985	480703	51,4	453802	48,6	934505	105,9
1990	559446	51,1	535550	48,9	1094996	104,5
2000	692167	50,8	670541	49,2	1362708	103,2
2007	735561	50,4	725153	49,6	1460714	101,4
2010	767503	50,2	761455	49,8	1528958	100,8
2015	834354	50,4	819842	49,6	1654196	101,8
2018	875468	50,5	856928	49,5	1732396	102,2

Kaynak: DİE ve TÜİK verilerinden hazırlanmıştır.

Ülkemizde 1950 yılında yapılan nüfus sayımında cinsiyet bazında bilgiler olmadığından bu döneme ilişkin olarak cins bakımından değerlendirme yapılamamıştır. Diyarbakır'da 1955 itibariyle erkek nüfus (% 51,7) ve cinsiyet oranı (% 107,1) ve 1940 seviyesine kadar yükselmiştir. Cinsiyet oranı 1960'dan (% 108,0) itibaren tekrar artmaya başlayarak 1965 yılında % 110,5'e kadar çıkmıştır. İlde 1970 sayım döneminde % 108,3 seviyesine kadar inen cinsiyet oranı, 1975 itibariyle % 111,8 ile maksimuma ulaşmıştır. Bu yıl aynı zamanda il nüfusu içinde erkek nüfus oranı % 52,8 ile en yüksek orana ulaştığı devre olarak dikkat çekmektedir. Bu yıldan sonra cinsiyet oranları düşüş eğilimine girerek 1980'de % 107,8'e, 1985 yılında % 105,9'a, 1990'da 104,5'e ve 2000'de % 103,2'ye kadar gerilemiştir (Tablo 8). İl nüfusunda erkek nüfusun payının azalması ve beraberinde cinsiyet oranının 1975 sonrasında sürekli gerilmesinde başta terör olayları, işsizlik gibi nedenlerle erkek nüfusun il dışına yönelik göç hareketinde ön planda olmasının büyük bir etkisi vardır. Sahada yapılan görüşmelere göre özellikle terör olayları nedeniyle ailelerin genç yaştaki erkek çocuklarını bu durumdan koruma amaçlı olarak başka illere göndermeleri erkek nüfus oranının 1980-2000 devresinde azalmasında önemli ölçüde rol oynadığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte çevredeki kırsal yerleşmeler ile illerden de aynı nedenlerle Diyarbakır şehrine de göç

olması erkek nüfus varlığının toplam nüfus içindeki varlığının fazla olmasına neden olmuştur.

Diyarbakır ilinde cinsiyet oranları ve erkek nüfus varlığı 2000 yılı sonrasında da düşmeye devam etmiş olup, 2007 yılı itibariyle cinsiyet oranı %101,4'e, 2010 yılında ise % 100,8'e kadar inerek 1935 sonrasında en düşük seviyeye inmiştir. Bu yıldan sonra az da nüfus içinde erkek nüfus oranının yükselmesiyle 2015 sonunda cinsiyet oranı % 101,8'e, 2018 sonunda ise % 102,2'ye kadar çıkmıştır (Tablo 8, Şekil 7).

Şekil 7. Diyarbakır İlinin Sayım Dönemlerine Cinsiyet Durumu.

Nüfus yapısını belirleyebilmenin en önemli araçlarından biri yaş gruplarına göre dağılımın bilinmesidir. Üretici olan veya olmayan nüfusun belirlenmesi, eğitim ve sağlık gibi ekonomik kaynaklarla ilişkili sosyal planlamaların yapılabilmesi, özetle toplum üzerindeki başta bağımlı nüfus olmak üzere, çeşitli yüklerin hesap edilebilmesi, yaş gruplarının sağlıklı olarak tespitine bağlıdır (Arınç, 2001: 105). Bunun yanı sıra nüfus içinde çocuk ve yetişkin oranlarını bilmek, eğitim veya istihdam koşullarının ne ölçüde geliştirileceği konusunda fikir vermesi açısından önem taşımaktadır (Özgür, 1999: 159).

Diyarbakır il nüfusunun dar aralıklı yaş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde, genel olarak doğum oranlarının fazla olmasına bağlı olarak çocuk ve genç yaş gruplarının fazla olduğu dikkat çeker. İlde yaş grupları içinde en fazla nüfus % 12,0 ile

0-4 yaş grubunda görülmektedir. Bunun yanı sıra il nüfusunda 5-9, 10-14 ve 15-19 yaş gruplarının toplam nüfus içindeki payının % 10'nun üzerindedir. 20-24 ve 25-29 yaş gruplarının il nüfusu içindeki payı % 9 düzeyinde olup, bu durum Diyarbakır ilinde çocuk ve genç nüfusun toplam nüfus içinde çok büyük bir orana sahip olduğunu açık bir şekilde göstermektedir. Buna karşılık 30-34 (%7,7) ve 35-39 yaş (%7,2) gruplarından itibaren orta ve orta üzeri yaş gruplarının il nüfusu içindeki payı azalmaya başlamaktadır. Öyle ki 40-44 yaş grubunun il nüfusu içindeki oranı % 5,6 seviyesinde iken, 60-64 yaş grubunda bu oran % 2,1'e, 70-74 yaş aralığında % 1,2'ye, daha üst yaş gruplarında ise % 1'in altına düşmektedir (Tablo 9, Şekil 8).

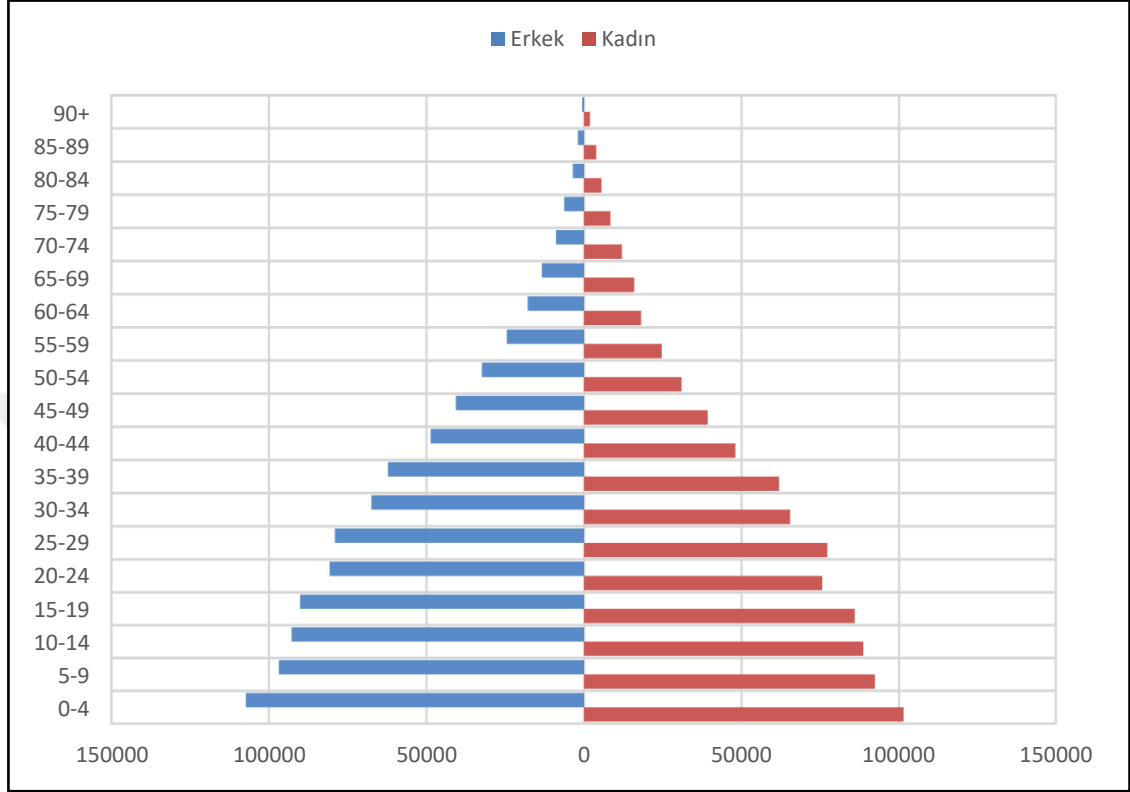
Tablo 9. Diyarbakır İl Nüfusunun Dar Aralıklı Gruplandırılmaya Göre Dağılımı (2018).

Yaş Grubu	Erkek	%'si	Kadın	%'si	Toplam	%'si
0-4	107320	12,3	101422	11,8	208742	12,0
5-9	96825	11,1	92321	10,8	189146	10,9
10-14	92817	10,6	88625	10,3	181442	10,5
15-19	90098	10,3	85911	10,0	176009	10,2
20-24	80755	9,2	75589	8,8	156344	9,0
25-29	79044	9,0	77198	9,0	156242	9,0
30-34	67486	7,7	65396	7,6	132882	7,7
35-39	62238	7,1	61891	7,2	124129	7,2
40-44	48671	5,6	48034	5,6	96705	5,6
45-49	40699	4,6	39247	4,6	79946	4,6
50-54	32434	3,7	30920	3,6	63354	3,7
55-59	24498	2,8	24640	2,9	49138	2,8
60-64	17895	2,0	18108	2,1	36003	2,1
65-69	13367	1,5	15930	1,9	29297	1,7
70-74	8903	1,0	12029	1,4	20932	1,2
75-79	6293	0,7	8374	1,0	14667	0,8
80-84	3561	0,4	5557	0,6	9118	0,5
85-89	1978	0,2	3871	0,5	5849	0,3
90+	586	0,1	1865	0,2	2451	0,1
Toplam	875468	100,0	856928	100,0	1732396	100,0

Kaynak: TÜİK 2018 ADNKS Sonuçları.

Yaş grupları ve cinsiyet yapısı dikkate alınarak hazırlanan nüfus piramitleri sahanın demografik özelliklerini görsel şekilde yansıtılmaları bakımından önemlidir. Bu şekilde hazırlanan nüfus piramitlerine bakılarak bir sahanın yaş yapısı ayrıntılı olarak göstermek mümkündür (Tümertekin-Özgüç, 2012: 267). Diyarbakır ilinin nüfus piramidi incelendiğinde çocuk yaş gruplarının oluşturduğu taban kısmının geniş olduğu; genç, orta ve üst yaş gruplarında ise piramidin hızlı bir şekilde daraldığı görülmektedir. Taban kısmının geniş olması Diyarbakır ilinde doğum oranların çok yüksek olmasına

bağlı olarak çocuk nüfusun fazla olmasından kaynaklı iken, genç yaş gruplarından itibaren görülen daralmanın ise ilden başka illere olan göç hareketinden kaynaklandığını söylemek mümkündür (Tablo 9, Şekil 8).

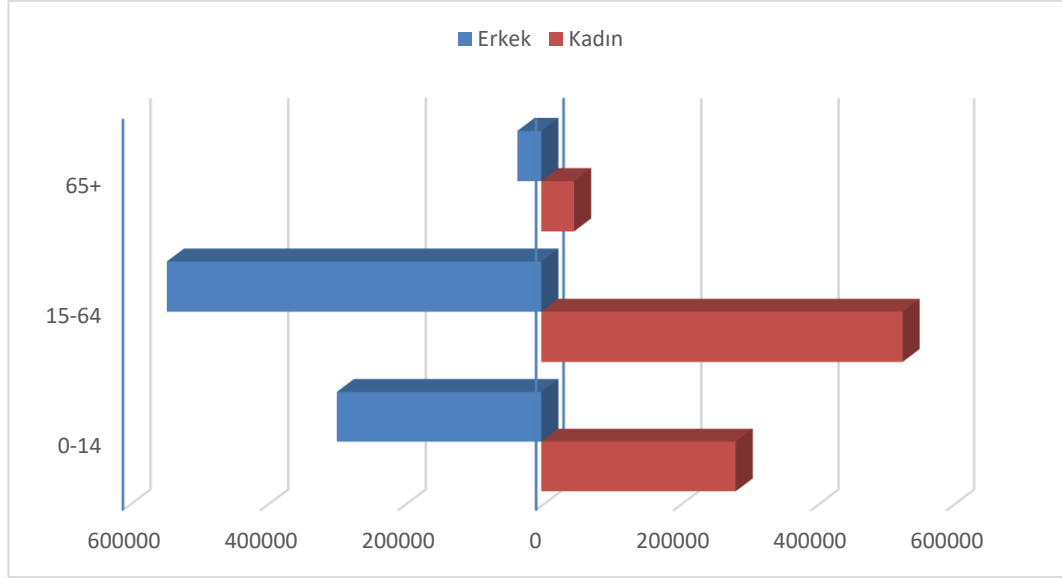
Şekil 8. Diyarbakır İlinin Nüfus Piramidi (2018).

Nüfusun dar aralıklı gruplandırılmasının yanında, geniş aralıklı gruplandırılması da yapılmaktadır. Bu sınıflandırma özellikle aktif ve bağımlı nüfusun tespit edilmesi konusunda önem taşımaktadır (Doğanay, 2014: 186). Bu açıdan il nüfusunun geniş aralıklı yaş dağılımı incelendiğinde, % 33,4'ünün çocuk (0-14 yaş grubu), % 61,8'sinin yetişkin (15-64 yaş grubu) ve % 4,8'inin ise yaşlı (65 ve üzeri yaş grubu) nüfustan oluştuğu görülmektedir (Tablo 10, Şekil 9).

Tablo 10. Diyarbakır İlinde Nüfusunun Geniş Aralıklı Gruplandırılmaya Göre Dağılımı (2018).

Yaş Grubu	Erkek	%'si	Kadın	%'si	Toplam	%'si
0-14	296962	33,9	282368	33,0	579330	33,4
15-64	543818	62,1	526934	61,5	1070752	61,8
65+	34688	4,0	47626	5,6	82314	4,8
Toplam	875468	100,0	856928	100,0	1732396	100,0

Kaynak: TÜİK 2017 ADNKS Sonuçlarından Hazırlanmıştır.

Şekil 9. Diyarbakır İlinin Geniş Aralıklı Nüfus Piramidi (2018).

1.2.3. Diyarbakır İl Nüfusunun Eğitim Durumu

Bir bölge nüfusunun sosyal yapısına ait özellikleri ele alınırken üzerinde durulacak konuların başında nüfusun eğitim durumu gelir. Eğitim ve kültür, nüfusun en önemli niteliklerinin başında gelir. Eğitim seviyesi, nüfusun artış hızı, doğumlar, ortalama aile büyüklükleri gibi değişkenlerin üzerinde doğrudan etkilidir. Bu nedenle araştırma sahasının kalkınmasında büyük önem arz eden eğitim ve kültür durumu üzerinde ayrıntılı olarak durmak gerekmektedir. Bu kapsamda araştırma sahasında faaliyet gösteren eğitim kurumları ve öğrenci sayıları, nüfusun eğitim durumunu yansıtması bakımından incelenmesi gerekmektedir (Birinci, 2018: 90).

Diyarbakır ilinin 1985'den 2017'ye kadar eğitim durumu incelendiğinde ilkökul ve dengi okullardan mezun olanların sayısının ilk sırada yer aldığı görülür. Aynı dönem içinde erkek nüfusun kadın nüfusa oranla gerek okur-yazar durumu gerekse de mezun olunan eğitim kademesi yönünden önde olduğu dikkat çeker (Tablo 12).

İldeki okuma-yazma bilmeyen nüfus 1980 yılından 2008 yılına kadar artış göstermiş, 2017 yılına gelindiğinde bu nüfusta 54307 kişilik bir düşüşün olduğu görülmüştür. 1985 yılında ilde okuma-yazma bilmeyen erkek sayısının 82333, kadın sayısının 52302 kişi olduğu görülmektedir. 2017 yılında ilin okuma-yazma bilmeyen nüfusu, 1985 yılına göre azalmış, bu nüfus kadınlarda 215055, erkeklerde 51877 kişiye düşmüştür. Yine bu dönemde ilde okuma-yazma bilmeyen toplam nüfus 401567 kişi

olup, eğitim alanında yapılan çalışmalara rağmen bu bağlamda ilin eğitim seviyesinin çok yüksek olmadığı dikkat çekmektedir.

Diyarbakır ilinde 1985 itibariyle ilkokul ve dengi okullardan mezun olanların sayısının toplamda 175050 kişi olduğu, bu nüfus içindeki erkek sayısının 124872 kişi, kadın sayısının 50178 kişi olduğu tespit edilmiştir. İlde 1990 yılında ilkokul ve dengi okullardan mezun olan nüfus bir önceki sayım yılına göre artmış olup bu nüfus erkeklerde 77916 kişi, kadınlarda ise 44320 kişi olmuştur. 2000 yılında Diyarbakır ilinde ilkokul ve dengi okullardan mezun olanlar bir önceki yıla göre 55484 kişi artarak 296648 kişiye yükselmiştir. Bunun 165431'ini erkekler oluştururken, 106315'ini kadınlar oluşturuyordu. Diyarbakır ilinde ilkokul ve dengi okullardan mezun olanların sayısı 2008 yılında toplamda 304339 kişiye, 2017 yılında ise 560929'a ulaşmıştır. 1980-2017 arasındaki tüm yıllarda ilkokul ve dengi okullardan mezun olanlar içinde erkeklerin sayısının kadınların sayısından sürekli fazla olduğu göze çarpmaktadır (Tablo 11). Bu durum söz konusu yıllarda ailelerin erkek çocukların eğitimine daha fazla önem vermelerinden kaynaklanmıştır.

Tablo 11. Diyarbakır İl Nüfusunun Eğitim Durumu (1985-2017).

Eğitim Durumu	Yıl	1985	1990	2000	2008	2017
Okuma Yazma Bilmeyen	Erkek	82333	89210	173712	277937	134210
	Kadın	52302	62864	148609	177937	267357
	Toplam	134635	152074	322321	455874	401567
İlkokul ve Dengi	Erkek	124872	163248	165431	185730	303425
	Kadın	50178	77916	106315	118609	257504
	Toplam	175050	241164	296648	304339	560929
Ortaokul ve Dengi	Erkek	25659	32909	40344	18145	86011
	Kadın	8085	11411	13711	6994	61112
	Toplam	33744	44320	54055	25139	147123
Lise ve Dengi	Erkek	23334	32152	72101	91496	119888
	Kadın	9056	12547	30036	44534	76546
	Toplam	32390	44699	102137	136030	196434
Yüksekokul ve Dengi	Erkek	7007	10864	21744	22252	84649
	Kadın	1605	3392	8569	10432	57314
	Toplam	8612	14256	30313	32684	141963
Bilinmeyen	Erkek	157	100	37	50504	2036
	Kadın	97	37	276	50238	2570
	Toplam	254	137	313	100742	4606

Kaynak: TÜİK ve DİE verilerinden hazırlanmıştır.

Diyarbakır ilinde 1985 yılında ortaokul ve dengi okullardan mezun erkek sayısı 25659 iken, kadın sayısı 8085 kişi olarak tespit edilmiştir. Bu nüfus 1990 yılında 10576 kişi artarak toplamda 44320 kişiye çıkmıştır. Diyarbakır il nüfusu içindeki ortaokul ve dengi okullardan mezun olanların sayısı 2017 yılında 147123 kişiye çıkmıştır (Tablo 11).

Diyarbakır il nüfusu içinde lise mezunlarının toplamının 1985 yılından 2017 yılına kadar düzenli olarak arttığı görülmektedir. Bu nüfus 1985 yılında 32390 kişi iken, 1990 yılında 44699'a, 2000 yılında 102137'ye, 2008 yılında 136030'a ve 2017 yılında da 196434 kişiye kadar yükselmiştir. İl nüfusundaki lise mezunlarının cinsiyete göre dağılımına bakıldığında tüm yıllarda erkeklerin sayısının kadınlardan fazla olduğu görülmektedir. Aynı şekilde Diyarbakır il nüfusu içinde üniversite ve dengi eğitim kurumlarından mezunların sayısı 1985 yılından günümüze kadar düzenli olarak artış yaşanmıştır. İl nüfusunda 1985 yılında 8612 yüksekokul mezunu varken, bu sayı 1990'da 14256'ya, 2000 yılında 30313'e, 2008'de 32684'e, 2017 yılında ise 141963 kişiye ulaşmıştır (Tablo 11). Bu veriler Diyarbakır ilinde geçmişten bugüne her geçen yıl yapılan eğitim yatırımları ile eğitim seviyesinin hızla yükseldiğini göstermektedir. Bununla birlikte sayısal olarak mezun olunan eğitim kademesi yönünden önemli ölçüde bir gelişme olmakla birlikte eğitim kalitesinin artırılmasına yönelik yeni projelerin geliştirilmesi eğitimde nicelik yanında niteliksel gelişme açısından önem taşımaktadır.

Tablo 12. Diyarbakır İlinin 2018 Yılı Okul ve Öğrenci Sayıları

OKUL TÜRÜ	OKUL SAYISI	OKUL TÜRÜ	ÖĞRENCİ SAYISI
Anadolu İmam Hatip Lisesi	21	Anadolu İmam Hatip Lisesi	15868
İmam Hatip Lisesi	15	Anadolu Lisesi	43200
İmam Hatip Ortaokulu	124	Anadolu Meslek Lisesi	25166
Anadolu Lisesi	53	Fen Lisesi	2428
Fen Lisesi	6	Güzel Sanatlar Lisesi	196
Güzel Sanatlar Lisesi	1	İlkokul	148300
Çok Programlı Anadolu Lisesi	15	İmam Hatip Ortaokulu	16790
Mesleki Eğitim Merkezi	4	Ortaokul	129925
Anadolu Meslek Programı	40	Sosyal Bilimler Lisesi	563
İlkokul	831	Spor Lisesi	289
Ortaokul	330	Yatılı Bölge Ortaokulu	2465
Anaokulu	57	Özel Eğitim Uygulama Sınıfı	211
Sosyal Bilimler Lisesi	2	TOPLAM	385401
Spor Lisesi	1		
Yatılı Bölge Ortaokulu	8		
TOPLAM	1508		

Kaynak: Diyarbakır İl Milli Eğitim Müdürlüğü- Strateji Geliştirme Birimi

Tablo 13. Diyarbakır İlinin 2018 Yılı Öğretmen Sayıları

ÖĞRETMEN SAYILARI	
Bağlar	3858
Bismil	1409
Çermik	745
Çınar	890
Çüngüş	159
Dicle	414
Eğil	306
Ergani	1602
Hani	420
Hazro	203
Kayapınar	3601
Kocaköy	249
Kulp	414
Lice	258
Silvan	1138
Sur	1152
Yenişehir	3446
TOPLAM	20264

Kaynak: Diyarbakır İl Milli Eğitim Müdürlüğü- Strateji Geliştirme Birimi

Diyarbakır İl Milli Eğitim Müdürlüğünden alınan 2018 yılına ait verilere göre; ilde toplamda 1508 okulun olduğu görülmüştür. Okul türüne göre; okul sayısının en fazla olduğu tür ilkokul (831) ardından ortaokuldur (330). Bunu imam hatip ortaokulu takip eder(124). Okul sayısının en az olduğu okul türü güzel sanatlar lisesi (1) ve spor lisesidir(1). Diyarbakır ilinde 2018 yılında tüm okul türlerinde okuyan öğrenci sayısı toplamda 385401'dir. En fazla öğrencinin okuduğu okul türü 148300 öğrenci ile ilkokuldur. Bunu 129925 öğrenci ile ortaokul takip eder. İlde öğrencisi en az olan okul türü güzel sanatlar lisesidir (Tablo 12). Diyarbakır ilinde 2018 yılı itibariyle toplam 20264 öğretmenin görev yaptığı görülmektedir. İlde görev yapan öğretmen sayılarını ilçe bazında incelersek; en fazla öğretmenin görev yaptığı ilçeler ilin en gelişmiş üç merkez ilçesidir. Bunlar sırasıyla Bağlar (3858), Kayapınar (3601) ve Yenişehir (3446)'dir. Ayrıca Diyarbakır ilinin diğer bir merkez ilçesi olan Sur'da görev yapan öğretmen sayısı, diğer ilçelere göre nispeten daha az olup 1152'dir. İlde en az öğretmenin görev yaptığı ilçe ise 159 kişi ile Çüngüş'tür (Tablo 13).

Dicle Üniversitesi, 1966 yılında Ankara Üniversitesi' ne bağlı olarak Diyarbakır Tıp Fakültesi'nin açılmasıyla ilk temellerini atmış, 1974 yılında ise Fen Fakültesi'nin açılışı ile kuruluşunu tamamlamıştır. Dicle Üniversitesi; bünyesinde 14 fakülte, 4 yüksekokul, 11 meslek yüksekokulu ve 4 enstitüsü, merkezi kütüphane, Merkez

Araştırma Laboratuvarı, teknokent, 24 Araştırma ve Uygulama Merkezi ve örneği nadir kongre merkezi öğrencilerine modern ve çağdaş eğitim olanakları sunmaktadır. Dicle Üniversitesi'nin günümüzde 30 bin öğrenci, 3600 civarında kadrolu akademik ve idari elemanı mevcuttur. Üniversite, sunmakta olduğu öğretim hizmetleri dışında 1500 yataklı Araştırma Hastanesiyle, mevcut hastane kompleksi ile aynı zamanda bölgenin sağlık merkezi konumundadır (Dicle Üniversitesi Rektörlüğü, 2018).

1.2.4. Aile Büyüklükleri ve Hane Halkı Yapısı

Yerleşmelerin aile büyüklükleri üzerinde ekonomik faaliyetler ve sosyokültürel özellikler belirleyici rol oynar. Ataerkil yapının görüldüğü bölgelerde aile büyüklükleri artarken, bu düzenin bozulduğu, kişilerin daha bireyci olduğu, refah seviyesinin arttığı toplumlarda aileler küçülmektedir. Gelir düzeyi artan bölgelerde de aileler küçülürken, ekonomik olarak gerileyen veya gelişme kaydedemeyen bölgelerde ise aileler ya aynı kalmakta ya da daha da büyümektedirler. Türkiye'deki ailelerin ise ekonomik nedenlere bağlı olarak küçüldüğü söylenebilir (Hadimli, 2008: 388).

Diyarbakır ve çevresi genel olarak ülkemizde geniş aile yapısının yaygın olduğu yerlerin başında gelmektedir. Özellikle doğum oranlarının fazla olması il genelinde ortalama aile büyüklüklerinin Türkiye ortalamasının üzerinde olmasına yol açmıştır. Nitekim 1990'dan günümüze kadar aile büyüklükleri incelendiğinde bu durum açıkça görülmektedir. Öyle ki 1990 yılında Diyarbakır'da ortalama hane halkı 7,1 iken, Türkiye geneli ortalama aile büyüklüğü 5 kişiden oluşuyordu. Bu değer 2000'de 6,8'e gerilmesine rağmen Türkiye ortalamasının (4,5 kişi) üzerinde kalmıştır. Ülke genelinde olduğu gibi Diyarbakır ilinde de 2000'li yıllardan sonra ortalama aile büyüklükleri azalarak 2015 yılında 5,2'ye, 2018'de ise 4,8 kişiye kadar gerilemiştir. Buna rağmen ilin ortalama aile büyüklüğü Türkiye ortalamasının üzerinde seyretmektedir (Tablo 14) Bu verilerden ilde kalabalık aile yapısının gittikçe yerini çekirdek aile yapısına bıraktığı anlaşılmaktadır.

Tablo 14. Diyarbakır İli ve Türkiye Geneli Ortalama Aile Büyüklüğü (1990-2018).

	Ortalama Hane Halkı	Türkiye
1990	7,1	5,0
2000	6,8	4,5
2015	5,2	3,5
2018	4,8	3,4

Kaynak: TÜİK ve DİE verilerinden hazırlanmıştır.

1.2.5. Diyarbakır İlinde Nüfus Yoğunluğu

Nüfus yoğunluğu terimi; herhangi bir ülke, anakara veya karalar genelinde; belli bir sayım ya da nüfus tahmini yılında bulunduğu varsayılan toplam nüfusun, km²'ye düşen sayısını ifade eder (Doğanay, Özdemir ve Şahin, 2015: 8). Diğer bir ifadeyle nüfus yoğunluğu, herhangi bir yerde, insan sayısının o yerin yüz ölçümüne (km² olarak) bölünmesinden elde edilen sayıya denir (Aksu, 1998: 220). Bir yerde hızlı nüfus artışı ve göçlerin karşı karşıya kalması, nüfus yoğunluklarını arttırmaktadır.

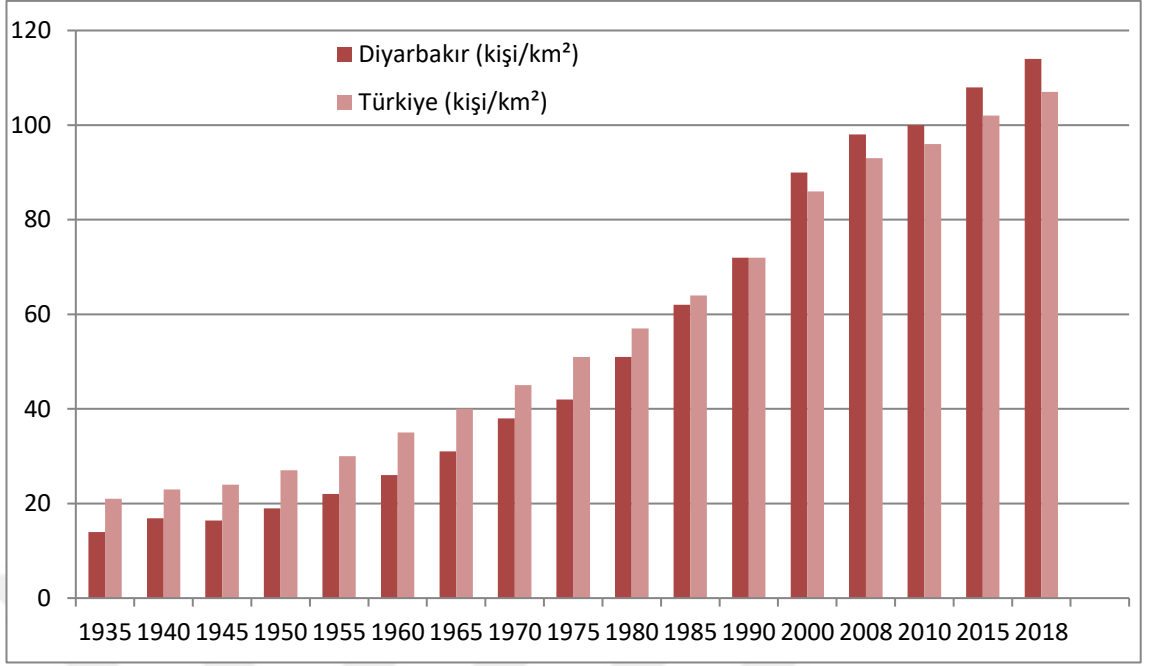
İl nüfusunun geçmişten bugüne sürekli olarak artışına paralel olarak nüfus yoğunlukları da Türkiye genelinde olduğu gibi her geçen sayım döneminde artış göstermiştir. Nitekim Diyarbakır ilinde 1935 yılında km²'ye 14 kişi düşerken bu sayı 1940 yılında 16,9'a çıkmıştır. Söz konusu dönemde Türkiye'de km²'ye 21 kişi, 1940 yılında ise 23 kişi düştüğü görülmüştür. 1945 yılında ilin nüfus yoğunluğu, 1940 yılına göre nispeten azalarak km²'ye düşen kişi sayısı 16,4'e düşmüştür. Bu duruma sebep olarak İkinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı olumsuz etkiler gösterilebilir. 1950 yılında Türkiye'de km²'ye 27 kişi düşerken aynı devrede Diyarbakır'da km²'ye düşen kişi sayısı 19 olup Türkiye ortalamasının altında kalmıştır. 1955'te ilin nüfus yoğunluğu 22/km² iken 1960 yılında bu sayı 26/km²'ye çıkmıştır. İldeki nüfus yoğunluğu geçen zaman dilimi içinde artmaya devam ederek km²'ye düşen kişi sayısı 1965'te 31'e, 1970'te 38'e, 1975'te 42'e yükselmiştir. Aynı dönemde Türkiye'de km²'ye düşen kişi sayısı ise 1965'te 40'a, 1970'te 45'e, 1975'te de 51'e çıkmıştır. 1980 yılında km²'ye yaklaşık olarak 51 kişi düşerken, 1985 yılında bu sayı 62'ye yükselmiştir. Aynı devrede 1985'de Türkiye'de km²'ye 57 kişi, 1985 yılında ise 64 kişi düşüyordu (Tablo 13, Şekil 10). Buna göre Diyarbakır ilinin nüfus yoğunluğu 1980 ve 1985 yıllarında Türkiye ortalamasının altında olduğu görülmektedir (Şekil 10).

Tablo 15. Yıllara Göre Diyarbakır İli ve Türkiye Nüfus Yoğunlukları

Yıl	Diyarbakır İli Nüfus Yoğunluğu	Türkiye Nüfus Yoğunluğu
1935	14/km ²	21/km ²
1940	16,9/km ²	23/km ²
1945	16,4/km ²	24/km ²
1950	19/km ²	27/km ²
1955	22/km ²	30/km ²
1960	26/km ²	35/km ²
1965	31/km ²	40/km ²
1970	38/km ²	45/km ²
1975	42/km ²	51/km ²
1980	51/km ²	57/km ²
1985	62/km ²	64/km ²
1990	72/km ²	72/km ²
2000	90/km ²	86/km ²
2008	98/km ²	93/km ²
2010	100/km ²	96/km ²
2015	108/km ²	102/km ²
2018	114/km ²	107/km ²

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu Verilerinden hazırlanmıştır.

Diyarbakır ilinin nüfus yoğunluğu 1935 yılından 1985 yılına kadar Türkiye'nin nüfus yoğunluğu ortalaması altında kalırken 1990 yılında ilin ve ülkenin nüfus yoğunlukları eşit düzeye gelmiştir. Bu yılda Diyarbakır ilinde ve Türkiye'de km²'ye düşen insan sayısı 72 kişidir (Tablo 15, Şekil 10). 1990 yılından itibaren Diyarbakır'da nüfus yoğunluğunun artması ve Türkiye ortalamasının üstüne çıkmasının temel sebebi olarak ildeki doğal nüfus atışı ve çevresinden aldığı göçle birlikte il nüfusunun hızla yükselmesidir. Bu durumda Diyarbakır'da 1990 ve sonrasında şehirleşmenin hız kazanması da etkili olmuştur. Nüfusun artışına koşut olarak 2000 sayım yılında ilin nüfus yoğunluğu, km²'ye 90 kişiye kadar çıkararak, Türkiye ortalamasının (86 kişi) üzerine çıkmıştır. 2008 yılında yine aynı durum mevcuttur. Bu dönemde Diyarbakır ilinin nüfus yoğunluğu km²'ye 98 kişi, Türkiye'nin nüfus yoğunluğu ise km²'ye 93 kişidir. İlin nüfus yoğunluğu sonraki yıllarda da ülkemiz ortalamasının üzerinde bir seyir izlemiş olup, 2010 yılında ilin nüfus yoğunluğu km²'ye 100 kişi, 2015'te km²'ye 108, 2018 yılında ise km²'ye 114 kişi olarak gerçekleşmiştir (Tablo 15, Şekil 10).

Şekil 10. Türkiye ve Diyarbakır İli Nüfus Yoğunlukları.

İKİNCİ BÖLÜM

DİYARBAKIR İLİNDE NÜFUS HAREKETLERİ

2.1. DOĞUMLAR VE ÖLÜMLER

Bir yerin nüfus değişiminde etkili olan faktörlerden biri de şüphesiz ki doğumlar ve ölümlerdir. Bir ülke nüfusunda, yıllık doğum ve ölüm oranları arasındaki fark, o ülkenin gerçek nüfus artış hızını verir (Doğanay, 1994: 152). Doğumla ilgili en çok kullanılan ölçüt, belli bir yıl içinde yapılan canlı doğumların, o yıldaki toplam nüfusa bölünmesiyle elde edilen genel doğum oranıdır (Edecin, 2007: 69). Doğum oranları, ölüm oranları ve dış göçler bir ülkede nüfus artışını belirleyen temel üç etkidir (Atasoy, 2009: 30). Nüfusun doğal artışını sağlayan doğurganlık hızını etkileyen farklı etmenler vardır. Bunlar; insanların eğitim düzeyleri, sağlık hizmetlerine erişim, aile planlaması konusunda bilinç düzeyi, sosyoekonomik ve sosyokültürel yapı, gelir düzeyinin değişmesi, kadının iş hayatına katılması ile statüsünün değişmesi, kent ve kırsal nüfus dengesinin bozulması, sanayileşme, beslenme koşullarının iyileşmesi ve toplumun çocuga bakış açısının değişmesi gibi etmenler sayılabilir (Eşin, 2012: 88). Her nüfus kitlesinin başlıca parametrelerinden biri de doğumlar ve ölümlerdir. Buna karşılık, aynı nüfus kitlesi içinde, her yaşta nüfus toplamında, 1000 nüfus başına düşen yıllık ölüm sayısına da genel ölüm oranı denilmektedir (Tümertekin, Özgüç, 2009: 228).

Diyarbakır ili Türkiye’de doğum oranlarının yüksek olduğu illerin başında gelmektedir. Diyarbakır ilinde 1980 yılından 2017 yılına kadar doğum sayısında genel anlamda (2010 yılı hariç) artış yaşanmıştır. İlde 1980 yılında 20690 olan doğum miktarı, 1985 yılında 22766’ya, 1990 yılında 32099’a, 2000 yılında 42494’e yükselmiştir. Fakat 2010 yılına gelindiğinde Diyarbakır ilindeki doğum sayısında 2287 kişilik bir azalma yaşanarak, bu dönemde doğum sayısı 40207’ye inmiştir. İldeki doğum sayısı 2017 yılında ise tekrar artarak (3223 kişi artmış) 43430 kişiye yükselmiştir (Tablo 16).

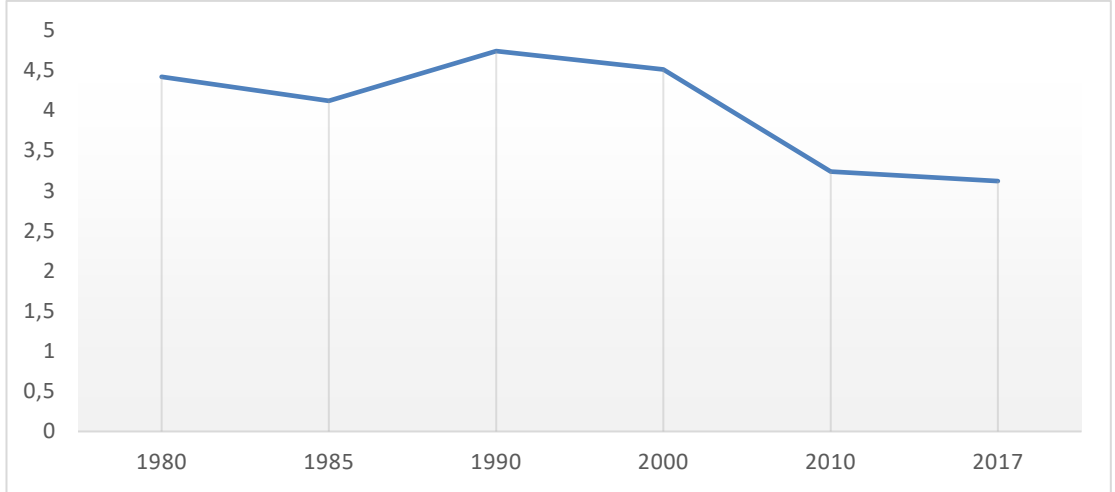
Tablo 16. Diyarbakır İlinin Sayım Yıllarında Doğum-Ölüm Sayıları, Doğurganlık, Bebek-Çocuk Ölüm, Kaba Doğum-Ölüm Hızları

Yıl	Doğum sayısı	Doğurganlık hızı (‰)	Kaba doğum hızı (‰)	Ölüm sayısı	Bebek ölüm hızı (‰)	Çocuk ölüm hızı (‰)	Kaba ölüm hızı (‰)
1980	20690	4,42	26,5	1612	133	50	2,7
1985	22766	4,12	24,3	1315	123	45	1,4
1990	32099	4,74	29,3	1868	75	20	1,7
2000	42494	4,51	31,1	2200	57	12	1,6
2010	40207	3,24	26,4	5389	13,5	19,3	3,5
2017	43430	3,12	25,8	5287	9,8	12,6	3,1

Kaynak: TÜİK verilerinden hazırlanmıştır.

Ülke nüfusunun 15-49 yaş dilimleri içinde kalan toplam kadın nüfustan, 1000 kadın başına düşen doğum sayısına, genel doğurganlık denir (Doğanay, 2014: 179). Diyarbakır ilinde doğurganlık hızı sayım yıllarında doğum sayısı gibi düzenli olarak artmamış, aksine dalgalanma göstermekle beraber azalma eğilimine girmiştir. İldeki doğurganlık hızı 1980 yılında ‰ 4,42 iken, bir sonraki sayım yılında ‰ 4,12'ye düşmüştür. Diyarbakır ilinin doğurganlık hızı 1990 yılında tekrar yükselerek ‰ 4,74 olmuştur. 2000 yılına gelindiğinde Diyarbakır ilinin doğurganlık hızı bir önceki sayım dönemine göre azalarak ‰ 4,51'e 2010 yılında belirgin bir düşüş göstererek ‰ 3,24'e ve 2017 yılında ise ‰3,12'ye kadar gerilemiştir (Tablo 16, Şekil 11).

Bir bölgenin doğurganlık hızı tek başına pek fazla anlam ifade etmese de nüfus artış hızını etkileyen etmenlerdendir. Doğurganlık hızının yüksek olması nüfus artış hızının da yüksek olduğunu gösterir. Dolayısıyla Diyarbakır ilinde doğurganlık hızının sayım yılları içinde giderek düşmesi, ilin nüfus artış hızının da yavaşladığını ve kısmen de olsa nüfus yapısının değiştiğini göstermektedir. Ayrıca bir yerdeki nüfus artış hızının düşmesi, o yerin gelişmişlik seviyesinde yükselme yaşandığının göstergelerinden biridir. Doğurganlık hızının azalması Diyarbakır ilindeki kadın nüfusun eğitim seviyesinin yükseldiğini ve bu nüfus içinde çalışma hayatına katılanların sayı ve oranının arttığını gösterir. Türkiye'nin nüfus gelişiminde en belirleyici faktör olan doğurganlık oranları bakımından ülkemizde belirgin tezatlar dikkati çekmektedir. Halen ülkemizin bazı kesimlerinde çok yüksek doğurganlık oranları tespit edilirken bazı kesimlerinde doğurganlık oranları ülke ortalamasının altındadır.

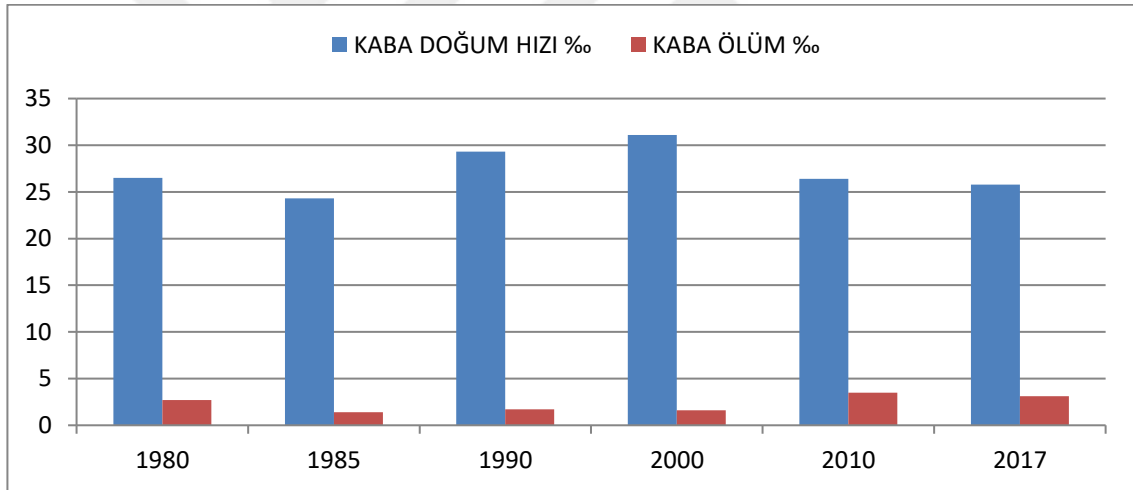
Şekil 11. Diyarbakır İlinde Doğurganlık Hızının Sayım Yıllarına Göre Seyri.

Diyarbakır ilindeki ölüm sayıları, yıllar içinde sürekli dalgalanma göstermiştir. İlde 1980 yılında ölenlerin sayısı 1612 iken, beş yıl aradan sonra, yani 1985 yılında ölenlerin sayısında 297'lik bir azalma yaşanarak bu sayı 1315'e düşmüştür. Ölüm sayısı 1990 yılında 1868 kişiye, 2000'de ise 2200 kişiye çıkmıştır. Bu sayı 2010 yılında artmaya devam etmiş ve bu yılda Diyarbakır'da ölenler 5389 kişiye yükselirken, 2017 yılında ölümler 2010 yılına göre 102 kişi azalarak 5287'ye inmiştir (Tablo 16).

Diyarbakır ilinde ölüm hızlarının en yüksek olduğu dönem 1980 yılında yaşandığı görülmektedir. Bu dönemde bebek ölüm hızı %133 iken, çocuk ölüm hızının % 50 olduğu tespit edilmiştir. Daha sonraki sayım dönemlerinde her iki ölüm hızında da düşme meydana gelmiştir. 1985 yılında ise ildeki bebek ölüm hızı, 1980 yılına göre azalarak % 123'e, çocuk ölüm hızı yine bir önceki döneme göre düşerek % 45'e gerilemiştir. 1990'da bebek ölüm hızının %75'e, çocuk ölüm hızının % 20'ye düştüğü görülmektedir. 2000 yılı ve sonrasında da bebek ölüm hızındaki düşüş devam etmiş, bu değer 2000'de %57'ye, 2010 yılında %13,5'e ve 2017 yılında % 9,8'e düşmüştür. 2000 yılı ve sonrasında bebek ölüm hızında olduğu gibi, çocuk ölüm hızında da düşüş yaşanmıştır. Fakat çocuk ölüm hızındaki düşüş, bebek ölüm hızındaki düşüş gibi düzenli bir şekilde gerçekleşmemiştir. 2000 yılındaki çocuk ölüm hızı % 12'ye düşmesine rağmen, 2010 yılında çocuk ölüm hızı (%19,3) az da olsa yükselmiştir. 2017 yılında ise çocuk ölüm hızı %12,6 seviyesine kadar gerilemiştir (Tablo 16).

Kaba doğum hızı, bir yerde bir yıl içinde meydana gelen doğum sayısının, aynı yılın yıl ortası toplam nüfusuna bölünmesiyle ortaya çıkan değerdir. Oran, normal olarak binlik tabanda (binde cinsinden) gösterilir (Özgür, 2017: 6). Kaba ölüm hızı, bir

yılda meydana gelen ölüm sayısının, aynı yılın yıl ortası toplam nüfusuna bölünmesiyle ortaya çıkan değerdir (Özgür, 2017:6). Diyarbakır ilinde kaba doğum hızının, çalışmaya konu olan tüm yıllarda kaba ölüm hızından yüksek olduğu görülmektedir. 1980 yılında ilin kaba doğum hızı ‰ 26,5'tir. 1985 yılında Diyarbakır ilinin kaba doğum hızı ‰24,3 iken, kaba ölüm hızı ‰1,4'tür. 1990 yılına ait veriler bakıldığında kaba doğum hızı ‰29,3'e, kaba ölüm hızı ise ‰1,7'ye çıkmıştır. Kaba doğum hızı 2000 yılında ‰ 31,1 seviyesinde iken, kaba ölüm hızı bir önceki sayım dönemine göre azalarak ‰ 1,6 düzeyinde gerçekleşmiştir. 2010 yılında Diyarbakır ilinin kaba doğum hızının bir önceki döneme göre düştüğü görülürken (‰ 26,4), kaba ölüm hızının önceki döneme göre arttığı (‰ 3,5) dikkat çekmektedir. Buna karşılık hem kaba doğum hızında (‰ 25,8) hem de kaba ölüm hızında (‰ 3,1) 2017 yılında 2010'a göre düşüş yaşanmıştır (Şekil 12). Bu değerler ilde doğumların fazla olduğunu ve dolayısıyla ilde genç nüfusun yoğunlukta olduğunu göstermektedir.

Şekil 12. Diyarbakır ilinin Sayım Yıllarındaki Kaba Doğum ve Kaba Ölüm Hızları.

2.2. GÖÇLER

2.2.1. Göç Kavramı

Nüfusun, sürekli-devamlı yaşama yerlerini, bireysel olarak, aile ya da gruplar biçiminde terk ederek, geçici veya devamlı olarak yaşamak amacıyla, bir başka yere gitmesi, göç, hicret, muhaceret (ing.migration) gibi terimlerle tanımlanır. Bir nüfus hareket biçimi olan göçe katılan nüfusa, göçmen ve söz konusu bu nüfus hareketine ise göç etmek denilmektedir. Önemli nüfus parametrelerinden birisi olan göç hareketi;

değişik sosyal, ekonomik ve siyasal sebeplerden kaynaklanır (Doğanay, 2014: 193). Diğer bir ifadeyle göç, bireylerin/ailelerin herhangi bir nedenle gelecek yaşantılarının ya bir bölümünü ya da tamamını geçirmek üzere bir yerleşim biriminden diğerine yapmış oldukları coğrafi nitelikli yer değiştirme olayı olarak tanımlanabilir (Bülbül, 2010: 77). Başka bir tanıma göre göç; iradi veya gayri iradi olsun, sosyo-kültürel, ekonomi-politik ve toplumsal-çevresel faktörlerin etkisiyle daha iyi bir yaşam sürmek adına belli bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine kalıcı veya geçici olarak yapılan yer değiştirme eylemlerinin genel bir adıdır (Özyakışır, 2012: 6).

Göçler, çok değişik şekillerde sınıflandırılmaktadır. Ancak konuya daha uygun düşmesi sebebiyle, iç göçler ve dış göçler biçiminde ayırmak mümkündür (Doğanay, 2014: 194).

2.2.2. Göç Türleri

Göçler, yerleşmelerin nüfus miktarını etkilediği gibi, sosyoekonomik ve kültürel yapısında da değişikliğe neden olmaktadır. Bunun yanı sıra yerleşmelerin nüfuslarındaki hızlı artış veya azalmalar; zaman içinde altyapı tesislerinin yetersiz kalması, işsizlik, gecekondular, çeşitli çevre sorunları, bazı yatırımların hizmet dışı kalması ve ekonomik kaynakların verimli bir şekilde değerlendirilememesi gibi çok çeşitli sorunlara yol açmaktadır (Koca, 2000: 87).

Ekonomik, toplumsal ya da siyasal etkenler nedeniyle, bireylerin veya ailelerin yerleşmek amacıyla bir ülkeden diğerine, bir bölgeden ötekine, aynı bölgede bir yerleşmeden bir başkasına gidişleri, ülkemizin yaşadığı en önemli süreçlerin başında gelmektedir. İnsanların yaşadıkları yerlerden göç etmesine yol açan nedenlerin başında, geçim sıkıntısı, yaşam standartlarının düşüklüğü ve daha iyi bir yaşam sürme arzusu gelmektedir (Özgür, 1998: 33).

Göçler, nedeni, mesafesi, süresi, hacmi, yönü ve organizasyonu bakımından büyük farklılıklar göstermektedir. Göçler genellikle uluslararası göçler ve iç göçler olarak ikiye ayrılmakla birlikte (Tümertekin, 1984: 123) göçleri daimi ve mevsimlik göçler şeklinde de gruplandırmak mümkündür (Deniz, 2009: 12). Göçler konusunda özellikle göç veren alanlar ve göç çeken merkezler olarak iki farklı ortam mevcuttur (Bulut, 2003: 99). Bu açıdan Diyarbakır ili hem göç alan hem de göç veren bir yapıya sahiptir.

2.2.2.1. İç Göç

Bir ülkenin kendi sınırları içinde yapılan göç hareketidir. İç göç bir ülke sınırları içerisinde, bireyin (veya toplulukların) bir yıldan az olmamak kaydıyla yaşadığı ortamı değiştirmesi eylemidir. Dolayısıyla ülkelerin büyüklüğü, ekonomik kalkınmışlık düzeyi ve yerleşme tarihlerine bağlı olarak iç göç; genellikle, kırsal kesimden şehirlere doğru, kırsal kesimden kırsal kesime doğru, şehirlerden kırsal kesime doğru ve şehirlerden şehirlere doğru gerçekleşmektedir (Özyakışır, 2012: 6). Başka bir tanıma göre ise iç göç, kısaca bir ülkenin kendi sınırları içerisinde belirli bir bölgeden bir başka bölgeye gerçekleştirilen göç hareketidir. (Sağlam, 2006: 34).

2.2.2.2. Dış Göç

Bireylerin ya da ailelerin yaşadıkları ülkenin sınırları dışında yapılan göç hareketidir. Dış göç, belli bir süreliğine veya kalıcı olarak çalışmak veya yerleşmek amacıyla ülke sınırlarını aşarak gerçekleştirilen nüfus hareketidir (Üner, 1972: 72).

Araştırma sahasında dış göçleri genel olarak yurt dışına yönelik iş gücü göçü oluşturmaktadır. Türkiye'den Batı Avrupa'ya yönelik asıl iş gücü göçü 1960'lı yılların başında olmuştur. Almanya ile 1961 yılında yapılan iş gücü antlaşmasından sonra diğer Avrupa ülkeleriyle de antlaşmalar yapılarak binlerce Türk işçi Avrupa ülkelerine gitmiştir (Mutluer, 2003: 35, 36). Bunun yanı sıra Diyarbakır ilinden Irak, Suudi Arabistan, Kuveyt gibi Ortadoğu ülkelerine de geçmişten bugüne iş gücü göçleri devam etmektedir.

2.2.2.3. Gönüllü Göç

Gönüllü göç; kişinin bireysel veya ailesi ile beraber, çok çeşitli sebeplerle (iş, eğitim, sağlık koşulları v.b.) yaşadığı yerden, daha iyi koşullara sahip yerlere isteğe bağlı göç etme durumudur. Diğer bir ifadeyle, gönüllü göç kişilerin, kendi istekleri ile katıldıkları iç ve dış göç hareketidir (Doğanay H. vd., 2015: 405).

2.2.2.4. Zorunlu Göçler

Nüfusun yaşadığı bölgede yaşanan sorunlar nedeniyle, kendi isteği dışında bu bölgeyi terk etmesi ya da bölgenin koşullarının ve ortamının nüfusa yaşayacak olanak

bırakmaması sonucu gerçekleşen göç, zorunlu göçtür (Barut, 2002: 7). Zorunlu göç nedenleri arasında savaş tehlikesi, kuraklık, can güvenliliğinin olmaması, terör, doğa olayları gibi faktörler sayılabilir.

2.2.2.5. Geçici Göç

Kişi ya da ailelerin; sürekli yaşadıkları yerden başka bir bölge veya bir ülkeye belli bir süreliğine gitmeleri sonucunda ortaya çıkan göçlerdir. Bireyler göç ettikleri yere daimi olarak yerleşme amacı taşımamakta, göç nedeni ortadan kalktıktan sonra tekrar daimi ikametgâhlarına dönmeyi amaçlamaktadırlar. Geçici göçler aynı zamanda mevsimlik göçler olarak da adlandırılmaktadırlar (Kızılkaya, 2014: 8).

2.2.2.6. Sürekli Göçler

Bulunduğu yere bir daha dönmek istemeyen ve sürekli yerleşme amacıyla göç eden bireyler, göç kararı alırken geriye dönüş fikrinden uzaktırlar (Bayraklı, 2007: 23).

2.2.3. Diyarbakır İlinde İç Göçler

2.2.3.1. 1975-1980 Dönemi

Çalışmanın konusu kapsamında Diyarbakır ilindeki nüfus hareketlerini incelemek için öncelikle ildeki dönemsel iç göç hareketleri ele alınmıştır. Diyarbakır ilindeki iç göçler altı döneme ayrılarak incelenmiştir. İlk dönem, 1980 genel nüfus sayımı sonuçlarına göre TÜİK'ten elde edilen veriler doğrultusunda ilin aldığı ve verdiği göçlerden oluşmaktadır.

Diyarbakır ilinin 1975-1980 yıllarını kapsayan dönemde verdiği göç, aldığı göçten genel itibariyle daha fazladır. Diyarbakır ilinden diğer illere verilen göçün fazla olmasının nedenleri olarak işsizlik, geçim sıkıntısı, daha iyi yaşam koşulları gibi faktörler sayılabilir. 1975-1980 arası dönemde terör olayları tam olarak başlamamış, bu nedenle bahsi geçen dönemdeki göç olaylarında terör olaylarının etkisi olmamıştır. 1980 yılı göç verilerine göre, Diyarbakır ilinin aldığı göçün 310442'sini kadın, 333759'unu erkek nüfus oluşturmaktadır. Aynı dönemde ilin verdiği göç rakamları ise kadınlarda 315513 kişi, erkeklerde ise 344427 kişidir. Net göç rakamlarına baktığımızda ise 1980

nüfus sayımı döneminde toplam nüfusun aldığı göç ile verdiği göç arasındaki farkın -15730 olduğu görülmektedir. Buna göre net göç hızı ise ‰ -24,1'dir (Tablo 17). İlin verdiği göçün aldığı göçten fazla olması net göç hızının negatif (olumsuz) olduğunu gösterir. Diyarbakır ilinin 1980 yılında gerek aldığı gerekse verdiği göç içinde erkek sayısının kadın sayısına göre fazla olduğu, yani erkeklerin göç olgusuna kadınlara göre daha fazla katıldığı görülmektedir. Şunu da eklemek gerekirse 1980 yılı Diyarbakır ilinin her ne kadar dışarıya verdiği göç, dışardan aldığı göçten fazla olsa da aradaki farkın çok büyük olmadığı, bu sayının birbirine çok yakın olduğu dikkat çekmektedir. Bu da ildeki göç hareketinin büyük ölçüde aile düzeyinde gerçekleştiğini göstermektedir.

Tablo 17. Diyarbakır İlinin 1975-1980 Döneminde Aldığı ve Verdiği Göçte Önde Gelen İlk On İl.

İLLER	ALDIĞI GÖÇ				VERDİĞİ GÖÇ			
	TOPLAM	ERKEK	KADIN	TOPLAM	ERKEK	KADIN	NET GÖÇ	NET GÖÇ HIZI ‰
DİYARBAKIR İLİNİN ALDIĞI GÖÇÜN EN FAZLA OLDUĞU İLK 10 İL								
MARDİN	5328	2747	2581	1311	752	559	4017	6,3
ŞANLIURFA	3141	1631	1510	786	439	347	2355	3,7
ANKARA	2468	1411	1057	3728	2115	1613	-1260	-2,0
İSTANBUL	2421	1505	916	7193	4154	3039	-4772	-7,4
SİİRT	2278	1176	1102	2382	1291	1091	-104	-0,2
ELAZIĞ	2215	1130	1085	1399	752	647	816	1,3
İZMİR	1438	829	609	5422	3039	2383	-3984	-6,2
ADANA	1359	793	566	3152	1727	1425	-1793	-2,8
BİNGÖL	1087	598	489	525	298	227	562	0,9
KONYA	575	338	237	1053	656	397	-478	-0,7
DİYARBAKIR İLİNİN VERDİĞİ GÖÇÜN EN FAZLA OLDUĞU İLK 10 İL								
İSTANBUL	2421	1505	916	7193	4154	3039	-4772	-7,4
İZMİR	1438	829	609	5422	3039	2383	-3984	-6,2
ANKARA	2468	1411	1057	3728	2115	1613	-1260	-2,0
İÇEL	467	259	208	3040	1718	1322	-2573	-4,0
SİİRT	2278	1176	1102	2382	1291	1091	-104	-0,2
TRABZON	141	88	53	2079	1665	414	-1938	-3,0
BURSA	275	160	115	1948	1072	876	-1673	-2,6
ELAZIĞ	2215	1130	1085	1399	752	647	816	1,3
MARDİN	5328	2747	2581	1311	752	559	4017	6,3
KONYA	575	338	237	1053	656	397	-478	-0,7
DİĞER	621008	321094	302237	625922	324749	301173	-4914	-7,6
TOPLAM	644210	333759	310442	659940	344427	315513	-15730	-24,1

Kaynak: DİE 1980 Nüfus Sayımı Göç İstatistiklerinden Hazırlanmıştır.

Diyarbakır ilinin 1980 sayım döneminde aldığı ve verdiği göçler il bazında incelendiğinde, bu dönemde ilin en fazla göç aldığı iller sırasıyla Mardin, Şanlıurfa,

Ankara, İstanbul, Siirt, Elazığ, İzmir, Adana, Bingöl ve Konya'dır. En fazla göç verdiği iller ise yine sırasıyla İstanbul, İzmir, Ankara, İçel, Siirt, Trabzon, Bursa, Elazığ, Mardin ve Konya'dır. Diyarbakır ilinin 1980 sayım döneminde tüm iller arasında en fazla göçü komşusu olan Mardin ilinden aldığı görülmektedir (Harita 2, 3). İlin, 1980 genel nüfus sayımı sonucuna göre Mardin ilinden aldığı göç 5328 kişidir. Diyarbakır'ın bu sayım döneminde Mardin'den aldığı göç içindeki erkek sayısı 2747, kadın sayısı ise 2581'dir. Aynı dönemde Diyarbakır ilinin Mardin iline verdiği göç, aldığı göçten daha az olup, bu sayı 1311'dir. Mardin iline verdiği göç içindeki erkek sayısı 752, kadın sayısı 559 olup, net göç hızı % 6,3 düzeyindedir. 1980 genel nüfus sayımına göre, Diyarbakır'la aynı bölgede olan ve komşusu olan Şanlıurfa ilinden aldığı göç 3141, Şanlıurfa iline verdiği göç 786 kişidir. İlin Şanlıurfa ilinden aldığı göç ile Şanlıurfa iline verdiği göç arasındaki fark 2355 olup net göç hızının % 3,7 olduğu görülmektedir (Tablo 17). Buna karşılık aynı devrede Ankara ilinden 2468 kişi göç alırken, Ankara iline 3728 kişi göç vermiştir. Bu dönemde Diyarbakır ilinin Ankara ilinden aldığı göçün 1057'sini kadın, 1411'ini erkek nüfus oluştururken, Diyarbakır ilinin Ankara iline verdiği göçün 1613'ünü kadın, 2115'ini erkekler oluşturuyordu. Diyarbakır ilinin Ankara ilinden aldığı göç, Ankara iline verdiği göçten az olduğu için net göç -1260 ve net göç hızı %-2,0'dır (Tablo 17). Diyarbakır'ın, Ankara'ya fazla göç vermesinin birçok çekici nedeni vardır. Bunların en başında ekonomik nedenler gelir. Ankara ilinde iş imkânlarının fazla olması, ilin, askeri bir şehir olması ve bunun yanında ilin başkent olması bu nedenlerin sadece bazılarıdır. Türkiye'nin en büyük şehri olan İstanbul ilinden Diyarbakır iline 1975-1980 döneminde 2421 kişilik bir nüfus göç etmiştir. Aynı dönemde Diyarbakır ilinden İstanbul iline ise 7193 kişi gitmiştir. Bu sayı, söz konusu dönemde Diyarbakır ilinin verdiği göçler içinde ilk sırada yer alır. Diyarbakır ilinin, İstanbul iline verdiği göçün 4154'ünü erkekler, 3039'unu kadınlar oluşturmuştur. Diyarbakır ilinin İstanbul iline verdiği göç, İstanbul ilinden aldığı göçün iki katından fazla olduğu görülmektedir. Yani bu iki il arasındaki net göç -4772 iken, net göç hızı % -7,4'tür. Diyarbakır ilinin İstanbul iline verdiği göçün bu kadar fazla olmasında çok sayıda neden bulunmaktadır. İstanbul, Türkiye'de sanayinin, ticaretin, turizmin, ulaşımın vb. gibi faaliyetlerin merkezi durumundadır. Ayrıca sahip olduğu muhteşem konumu, iklimi, eğitim imkânları, sosyal yaşamın çeşitliliği günümüzde olduğu gibi 1980'lerde de İstanbul ilini cazibe merkezi haline getirmiş ve Türkiye'nin her yerinde

olduğu gibi Diyarbakır ilinden de yoğun bir göç dalgasına maruz kalmıştır. 1980 döneminde Diyarbakır ili, Siirt ilinden aldığı göç 2278, Siirt iline verdiği göç 2382 kişidir. Siirt ilinden aldığı göç ile Siirt iline verdiği göç miktarları birbirine çok yakın olup, net göç miktarı -104 ve net göç hızının % -0,2, yani negatif olduğu görülmektedir. İl, aynı sayım döneminde Elazığ'dan 2215 kişi alırken, Elazığ'a 1399 kişi vermiştir (Tablo 17).

1980 sayım yılında Diyarbakır ilinin, İzmir ilinden aldığı nüfus 1439 kişi olup, bunların 829'u erkek, 609'u kadındır. Diyarbakır ilinin 1980 yılında en fazla göç verdiği iller arasında İzmir, İstanbul'dan sonra ikincidir. Bu sayı 5422 kişidir. Bunların da 3039'u erkek, 2383'u kadından oluşmaktadır. Buna bağlı olarak net göçün negatif olduğu ve bu sayının -3984 olduğu görülür. Net göç hızı ise % -6,2'dir. 1975-1980 arasında sayım sonucuna göre; Adana ilinden 1359 kişi Diyarbakır'a göç etmiştir. Buna karşılık Diyarbakır ilinden Adana iline ise 3152 kişi göç etmiş, net göç -1793, net göç hızı ise % -2,8 seviyesinde gerçekleşmiştir (Tablo 17). Diyarbakır ilinden Adana iline göç edenlerin sayısının fazla olması, Adana ilinde iş imkânlarının daha fazla olmasına bağlanabilir. Çukurova Bölgesi, ülkemiz içindeki göç hareketlerinden en çok etkilenen bölge olmuş ve yoğun bir göçe maruz kalmıştır. Adana ve Mersin illerine yapılan göçler sadece terörden kaynaklanmamış, aynı zamanda verimli topraklarının işlenmesi ve hasadı ile sanayi tesislerinin çevre illerden birçok mevsimlik işçinin bölgeye gelmesine yol açmıştır. Aynı dönemde Bingöl iline baktığımızda, Bingöl'den Diyarbakır'a 598 erkek, 489 kadın, toplamda 1087 kişi gitmiştir. Aynı dönemde Diyarbakır'dan Bingöl'e 298 erkek, 227 kadın göç etmiştir. Net göç hızının %0,9 olduğu görülmektedir. 1980 sayım döneminde Diyarbakır ilinin Konya'dan aldığı göç 575 kişi, Konya'ya verdiği göç ise 1053 kişidir. Buna bağlı olarak net göç -478 ve net göç hızı ise % -0,7 olarak hesaplanmıştır (Tablo 17).

Harita 2. Diyarbakır İlinin 1975-1980 Devresinde Aldığı Göçün İllere Göre Dağılımı.

Bu dönemde Diyarbakır ilinin Konya iline verdiği göç; Konya ilinden aldığı göçün iki katı kadardır. Diyarbakır ilinin batı illerine verdiği göç, aldığı göçten fazlayken doğuda tam tersi bir durum mevcuttur. Diyarbakır ilinin 1978-1980 sayım döneminde Bursa ilinden aldığı göçün 275 kişi olduğu, bunlardan 160 kişinin erkek, 115 kişinin kadın olduğu tespit edilmiştir. İlin, Bursa iline verdiği göçe baktığımızda ise bu sayı aldığı göçün yaklaşık 8 katı olduğu görülmektedir. Yani Diyarbakır ilinden Bursa iline 1948 kişi göç etmiştir. Bu göç içinde en büyük pay erkeklere aittir (1072 kişi). Bu nedenle net göç hızının negatif (% -2,6) olduğu görülmektedir (Tablo 17). Diyarbakır ilinin Bursa iline verdiği göçün, Bursa ilinden aldığı göçten çok fazla olması ve bu sayının büyük bir bölümünü erkeklerin oluşturması Diyarbakır'da işsizliğin olduğunu göstermektedir. Ayrıca Diyarbakır halkının batıdaki iş imkânlarından dolayı batı illerine göç ettiği ve Bursa'nın da bu yerlerden biri olduğu söylenebilir. Diyarbakır ilinin, Mersin ilinden 1975-1980 arasında aldığı göç 467 kişi, Mersin iline verdiği göç 3040 kişidir. Buna göre Diyarbakır ilinin Mersin iline verdiği nüfus, Mersin ilinde aldığı nüfusun yaklaşık olarak 6 katına tekabül eder. Diyarbakır ilinin gerek 1980'lerde gerekse günümüzde en çok göç verdiği illerden biri kuşkusuz Mersin'dir. İklim şartları, ekonomik düzeyi, yaşam koşulları Diyarbakır'a göre daha iyi olan Mersin yıllar boyunca Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin birçok ilinden olduğu gibi Diyarbakır ilinden de büyük oranda göçe maruz kalmıştır. Bu dönemde Diyarbakır ilinin Trabzon ilinden aldığı göç 141 iken, verdiği göç 2079 kişidir. Net göç -1938, net göç hızı % -3,0'dır (Tablo 17).

Harita 3. Diyarbakır İlinin 1975-1980 Devresinde Verdiği Göçün İllere Göre Dağılımı.

Diyarbakır ilinin çevre illere göre gelişmişlik düzeyinin yüksek olması, gerek iş imkânları gerek eğitim ve sağlık hizmetleri gerekse sosyal yaşam şartları bakımından çevre illere göre daha gelişmiş olması gibi nedenlerle söz konusu iller için çekim merkezi durumundadır. Buna bağlı olarak bu illerle olan göç hareketi pozitif iken, aldığından daha fazla göç verdiği batı illerine karşı net göçü negatif olarak ortaya çıkmaktadır.

1980 sayım döneminde Diyarbakır ilinin iller bazında cinsiyete göre aldığı ve verdiği göç analiz edildiğinde göç edenler içinde erkeklerin sayısı ve oranının genel anlamda kadınlardan fazla olduğu görülmektedir. Bu durum ilde işsizliğin önemli olduğunu göstermektedir. Özellikle batı illerine olan göçlerde işgücü amaçlı erkek nüfus ağırlıklı bir göç hareketi dikkat çekmektedir.

2.2.3.2. 1980-1985 Dönemi

1980-1985 döneminde Diyarbakır ilinin aldığı ve verdiği göçte önceki sayım dönemine göre çok büyük olmasa da bir artış olduğu görülmektedir. Bu dönemde il dışına yönelik göç hareketinin fazla olmasının nedenleri arasında 1975-1980 dönemindekine benzer işsizlik, geçim sıkıntısı, daha iyi yaşam koşullarına ulaşma isteği, eğitim ve sağlık hizmetlerinin yetersizliği gibi faktörlerin etkili olduğu söylenebilir. Bunların yanı sıra Diyarbakır ilinin verdiği göçün fazla olmasında Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri başta olmak üzere Türkiye'nin bir kısmında terör olaylarının başlaması ve güven ortamının bozulması da neden olarak gösterilebilir.

Türkiye’de terör olayları ilk kez 15 Ağustos 1984 yılında yaşandığı bilinmektedir. Tarihler 15 Ağustos 1984’ü gösterdiğinde Eruh ve Şemdinli’deki jandarma karakollarına düzenlenen saldırılarla beraber, Türkiye için zorlu bir dönem başlamıştır (Özdağ, 2007: 11). Buna bağlı olarak ilin bu devrede gerek aldığı gerekse verdiği göçler içinde terörizmin etkisinden söz etmek mümkündür. 1985 genel nüfus sayımı sonuçlarına göre Diyarbakır ilinin tüm illerden aldığı göç toplamda 776078 kişilik bir nüfus iken, illere verdiği göç 787290 kişilik bir nüfustan oluşmaktadır (Tablo 18). İlin bu dönemde verdiği göç aldığı göçten 11212 kişi fazladır. Bu nedenle 1980-1985 döneminde ilin net göç hızı -17,3’tür. Diyarbakır’ın 1985 yılında aldığı göçün cinsiyete göre dağılımına baktığımızda bunun 399768’ini erkek, 376310’unu kadınlar oluşturmaktadır. Buna karşılık ilin verdiği göçün 406434’ünü erkek, 380856’sını ise kadın nüfus oluşturmuştur (Tablo 18). Bu verilerden ilin hem aldığı hem de verdiği göç içinde erkeklerin ağırlıkta olduğu açıkça görülmektedir.

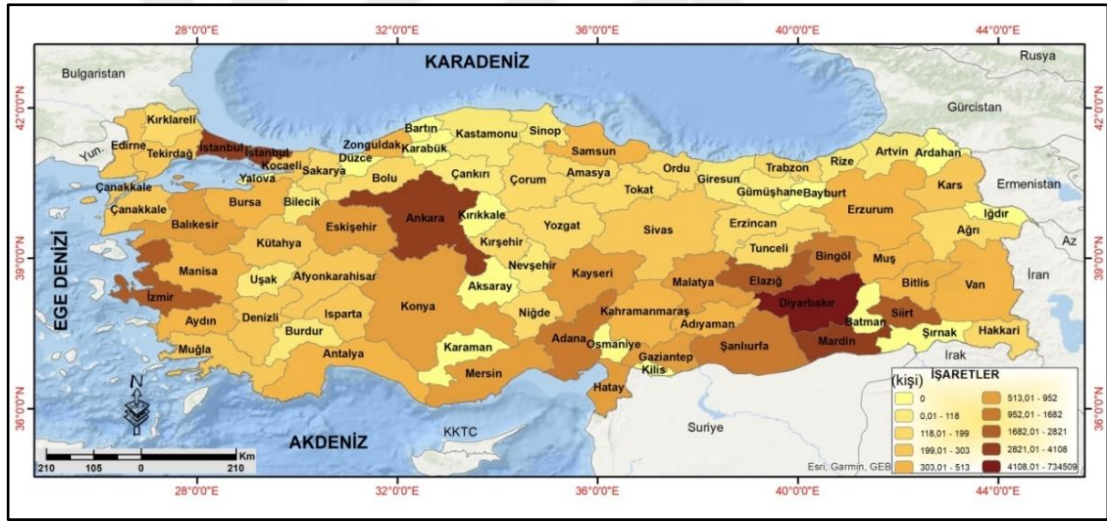
Tablo 18. Diyarbakır İlinin 1980-1985 Döneminde Aldığı ve Verdiği Göçte Önde Gelen İlk On İl.

İLLER	ALDIĞI GÖÇ				VERDİĞİ GÖÇ			
	TOPLAM	ERKEK	KADIN	TOPLAM	ERKEK	KADIN	NET GÖÇ	NET GÖÇ HIZI %
DİYARBAKIR İLİNİN ALDIĞI GÖÇÜN EN FAZLA OLDUĞU İLK 10 İL								
ANKARA	4108	2345	1763	3749	2180	1569	359	0,6
MARDİN	4034	2256	1778	1754	965	789	2280	3,5
İSTANBUL	3504	2178	1326	7261	4277	2984	-3757	-5,8
SİİRT	2821	1531	1290	2042	1091	951	779	1,2
İZMİR	2361	1373	988	5882	3390	2492	-3521	-5,5
ELAZIĞ	2187	1173	1014	1246	660	586	941	1,5
ŞANLIURFA	1682	970	712	1136	647	489	546	0,8
ADANA	1545	863	682	4438	2374	2064	-2893	-4,5
BİNGÖL	1302	679	623	704	415	289	598	0,9
İÇEL	952	532	420	4757	2510	2247	-3805	-5,9
DİYARBAKIR İLİNİN VERDİĞİ GÖÇÜN EN FAZLA İLK OLDUĞU 10 İL								
İSTANBUL	3504	2178	1326	7261	4277	2984	-3757	-5,8
İZMİR	2361	1373	988	5882	3390	2492	-3521	-5,5
İÇEL	952	532	420	4757	2510	2247	-3805	-5,9
ADANA	1545	863	682	4438	2374	2064	-2893	-4,5
ANKARA	4108	2345	1763	3749	2180	1569	359	0,6
SİİRT	2821	1531	1290	2042	1091	951	779	1,2
BURSA	513	308	205	1907	1095	812	-1394	-2,2
MARDİN	4034	2256	1778	1754	965	789	2280	3,5
ANTALYA	501	283	218	1249	739	510	-748	-1,2
ELAZIĞ	2187	1173	1014	1246	660	586	941	1,5
DİĞER	750568	261285	347754	698384	355433	342961	11567	18,1
TOPLAM	776.078	385342	376.310	787290	406.434	380.856	-11212	-17,3

Kaynak: DİE 1985 Nüfus Sayımı Göç İstatistiklerinden Hazırlanmıştır.

1985 genel nüfus sayımı sonuçlarından elde edilen verilere göre, Diyarbakır ilinin aldığı göçün en fazla olduğu iller sırasıyla Ankara, Mardin, İstanbul, Siirt, İzmir, Elazığ, Şanlıurfa, Adana, Bingöl ve Mersin illerinden oluştuğu anlaşılmaktadır. İlin verdiği göçün en fazla olduğu iller ise yine sırasıyla İstanbul, İzmir, İçel, Adana, Ankara, Siirt, Bursa, Mardin, Antalya ve Elazığ'dır (Tablo 18, Harita 4,5).

Diyarbakır ilinin 1980-1985 devresinde Ankara ilinden aldığı göç, Ankara iline verdiği göçten daha fazladır. Diyarbakır ilinin 1985 sayım döneminde Ankara ilinden aldığı göç, tüm illerden aldığı göç içinde en büyük miktara sahiptir. Bu dönemde Diyarbakır, Ankara ilinden 4108 kişilik bir göç almıştır. Bu nüfus içinde 2345 kişiyi erkekler, 1763 kişiyi ise kadınlar oluşturmaktadır. Aynı dönemde ilin, Ankara iline verdiği göç 3749 kişidir. Bunların ise 2180'i erkek, 1569'u kadındır. İlin Ankara ilinden aldığı göç ile Ankara iline verdiği göç arasında 359 kişilik bir fark vardır. Bu da Diyarbakır'ın, Ankara iline göre net göç hızının %0,6 ile pozitif olduğunu gösterir.

Harita 4. Diyarbakır İlinin 1980-85 Devresinde Aldığı Göçün İllere Göre Dağılımı.

Diyarbakır ilinin, 1980-1985 döneminde aldığı göç içinde ikinci sırada Mardin ili bulunmaktadır. Bu ilden 4034 kişilik nüfusu aldığı görülürken, Mardin iline 1754 kişilik bir göç verdiği tespit edilmiştir. Mardin ilinden alınan göçün 2256 kişisini erkek, 1778 kişisini kadın nüfus oluşturmaktadır. Diyarbakır ilinden Mardin'e göç edenler içindeki erkek sayısı 965, kadın sayısı 789'dur. Bu dönemde Mardin ilinden alınan göç, Mardin iline verilen göçten fazla olduğu için net göç 2280, net göç hızı ise %3,5 olarak hesaplanmıştır.

1985 genel nüfus sayımı sonuçlarına göre Diyarbakır ilinin en fazla göç verdiği il İstanbul'dur. Bu dönemde Diyarbakır ilinden İstanbul iline toplamda 7261 kişi gitmiştir. Diyarbakır ilinin, İstanbul iline verdiği göçün 4277'sini erkekler, 2984'ünü kadınlar oluşturmuştur. Diyarbakır ilinin İstanbul iline verdiği göçün bu kadar fazla olmasında çok sayıda neden bulunmaktadır. İstanbul, günümüzde olduğu gibi 1985 yılında da Türkiye'nin en gelişmiş, kalkınma hızının ve iş olanaklarının en fazla olduğu şehirdir. Bu şehir sanayi, ticaret, turizm, ulaşım ve daha birçok faaliyetin en fazla yoğunluk kazandığı yerdir. Kıtaları birbirine bağlayan konumu, iklimin uygunluğu, eğitim imkânları, sosyal yaşamın çeşitliliği günümüzde olduğu gibi 1985 yılında da Diyarbakır ilinden yoğun bir şekilde göç almasına neden olmuştur. İstanbul ilinden Diyarbakır iline ise 1985 nüfus sayımı döneminde 3504 kişi göç etmiştir. İstanbul şehriden göç eden nüfus içinde erkeklerin sayısı 2178, kadınların sayısı ise 1326'dır. Bu dönemde Diyarbakır ilinin İstanbul iline göre net göçü -3757, net göç hızı ise % -5,8'dir. Ancak Diyarbakır'ın İstanbul ilinden aldığı göç 1985 nüfus sayımı döneminde aldığı göçler içinde birinciliği Ankara iline kaptırmıştır (Tablo 18).

Aynı dönemde Diyarbakır Siirt ilinden 2821 göç alırken, 2042 kişi göç vermiştir. Diyarbakır ilinin Siirt iline göre net göç miktarı 779 olup, net göç hızı % 1,2'dir (Tablo 16). Diyarbakır 1980-1985 arasında İzmir ilinden 2361 kişiden oluşan bir göç almıştır. Bu nüfusun 1373'ünü erkekler, 988'ini kadınlar oluşturmaktadır. Diyarbakır ilinin İzmir iline verdiği göç ise 5882'dir. Diyarbakır ilinin İstanbul ilinden sonra; en fazla göç verdiği ikinci ilin İzmir olduğu görülmektedir. Araştırmaya konu olan ilin, İzmir'e verdiği göç içinde erkeklerin sayısı 3390 iken, kadınların sayısı 2492 kişidir. Buna bağlı olarak net göçün (-3521) negatif olarak gerçekleşmiştir. İl, 1985 nüfus sayımı döneminde Elazığ'dan 2187 kişilik bir göç alırken, Elazığ iline 1246 kişilik göç vermiştir (Tablo 18). Aynı sayım döneminde Şanlıurfa ilinden 970'i kadın, 712'si erkek olmak üzere 1682 göç alan Diyarbakır, Şanlıurfa iline 647 erkek ve 489 kadından oluşan 1136 kişilik göç vermiştir.

1985 genel nüfus sayımı döneminde Diyarbakır ilinin Adana ilinden aldığı göç 1545 iken, Adana iline verdiği göç 4438 kişidir. İlin Adana iline verdiği göç, Adana ilinden aldığı göçün iki katından daha fazladır. Bunun sonucunda da net göç miktarının -2893, net göç hızının ise % -4,5 yani negatif olduğu görülmektedir. Bu göçün cinsiyete göre dağılımında her iki göç grubunda da erkeklerin sayısı kadınlara oranla daha fazla

olduğu öne çıkmaktadır. Bu dönemde Diyarbakır ilinin Adana ilinden hem aldığı hem de verdiği göçün 1980 sayım dönemine göre artmış olduğu görülmektedir. Diyarbakır ilinin 1985 sayımında Bingöl ilinden aldığı göçün, bu ile verdiği göçün yaklaşık iki katı kadardır. İlin, Bingöl'den aldığı göç 1302 iken, Bingöl'e verdiği göç 704 kişidir. Bu tabloya göre Diyarbakır ili ile Bingöl ili arasındaki net göçün 598, net göç hızının %0,9 (pozitif) olduğu anlaşılmaktadır.

Harita 5. Diyarbakır İlinin 1980-85 Devresinde Verdiği Göçün İllere Göre Dağılımı.

Diyarbakır ili 1980-1985 devresinde Mersin ilinden 952 göç almasına karşılık 4757 göç vermiştir. Diyarbakır ilinin İçel ilinden aldığı göç içinde kadın sayısı 532, erkek sayısı 420 kişidir. Diyarbakır ilinin Mersin iline verdiği göç içindeki kadın sayısı 2510, erkek sayısı ise 2247 kişidir (Tablo 18). Bu değerler iki il arasında yaşanan göçün nispeten aile düzeyinde gerçekleştiğini göstermektedir.

Diyarbakır ilinin 1980-1985 sayım döneminde Bursa ilinden aldığı göçün 513 kişi olduğu, bunlardan 308 kişinin erkek, 205 kişinin kadın olduğu görülmektedir. İlin, Bursa'ya verdiği göç miktarı ise aldığı göçün 4 katına yakındır (1907 kişi). Diyarbakır'ın Bursa'ya verdiği nüfusun 1095'i erkeklerden oluşurken 812'i kadınlardan oluşmaktadır. Bu yıllarda Diyarbakır'dan çok sayıda erkek nüfusun özellikle sanayi merkezlerinin yoğun olduğu illere doğru göç dalgasına katıldığı bilinmektedir. Bursa da bu iller arasında yer alır. Bu nedenle bu dönemde net göç miktarının Bursa iline göre -1394, net göç hızının %-2,2 olduğu belirlenmiştir.

Araştırma sahasının Antalya ilinden aldığı göç ile Antalya iline verdiği göç, 1980 dönemine göre artış göstermiştir. Bu dönemde il, Antalya'dan 501 kişi almış, bu göç içinde 283'ü erkek, 218 kadındır. Antalya iline ise 1249 kişi vermiştir. Bu nüfus içinde erkeklerin sayısı 739, kadınların sayısı 510'dur.

Diyarbakır ilinin 1980-1985 döneminde illerarası göç hareketi analiz edildiğinde en fazla göç aldığı on il ile en fazla göç verdiği on ilin genellikle aynı iller olduğu görülmektedir. Geri kalan diğer illerden Diyarbakır, 261285'i erkek, 347754'ü kadından oluşan 750568 kişi göç alırken, söz konusu illere 698384 göç verdiği tespit edilmiştir. Buna bağlı olarak net göç miktarı 11567, net göç hızı da % 18,1 olarak hesaplanmıştır (Tablo 18).

2.2.3.3. 1985-1990 Dönemi

1990 yılında yapılan nüfus sayımı sonuçlarından elde edilen veriler ışığında Diyarbakır illerden toplamda 46883 kişilik bir göç aldığı belirlenmiştir. Bu nüfusun cinsiyete göre dağılımı incelendiğinde, bunun 26310'u erkek, 20573'ü kadın nüfustan oluştuğu belirlenmiştir. Buna karşılık Diyarbakır diğer illere 45279'u erkek, 33816'sı kadın toplamda 79095 göç vermiştir. Diğer sayım yıllarında olduğu gibi, bu sayım yılında da ilin aldığı göç, verdiği göçün gerisinde kaldığı görülmektedir. Bu sayım yılında net göç -32212, net göç hızının ise % -48,8 olduğu tespit edilmiştir (Tablo 19). Bu dönemde Diyarbakır'dan yapılan göçlerin büyük bir kısmının terör olaylarından kaynaklandığı söylenebilir. 1990'lı yıllar ile 2000'li yıllar bölücü/etnik terör örgütlerinin tam anlamı ile güçlendikleri dönem olmuştur (Taş, 2018: 78). Terör olayları özellikle Türkiye'nin doğu ve güneydoğu kesimlerinde yoğunluk kazandığı için bu bölgelerden batıya doğru yoğun bir göç yaşanmıştır. Ayrıca 1990'lı yılların içinde Körfez krizinin yaşanması hem ilden batıya doğru göçlerin yaşanmasına hem de Irak'tan sığınmacı krizine neden olmuştur. 1991 yılında I. Körfez Krizi başlamış ve Türkiye bu krizden doğrudan etkilenmiştir. Bu durum hem ekonomik hem de siyasal sonuçları olan göç krizine de yol açmıştır. Bu krizden sonra Türkiye, Iraklı Kürt sığınmacılara sınırlarını açmak zorunda kalmıştır (Özdemir, 2016: 1). Bu faktörlere bağlı olarak ile yurtdışından da belli miktarda sığınmacı yerleşmiştir.

Tablo 19. Diyarbakır İlinin 1985-1990 Döneminde Aldığı ve Verdiği Göçte Önde Gelen İlk On İl.

ALDIĞI GÖÇ				VERDİĞİ GÖÇ				
İLLER	TOPLAM	ERKEK	KADIN	TOPLAM	ERKEK	KADIN	NET GÖÇ	NET GÖÇ HIZI %
DİYARBAKIR İLİNİN ALDIĞI GÖÇÜN EN FAZLA OLDUĞU İLK 10 İL								
ANKARA	4872	2737	2135	4628	2616	2012	244	0,4
MARDİN	4617	2347	2270	2042	1139	903	2575	4,0
İSTANBUL	3123	2094	1029	11,665	7052	4613	-8542	-13,2
BATMAN	2398	1219	1179	2934	1562	1372	-536	-0,8
BİNGÖL	2327	1177	1150	781	423	358	1546	2,4
ELAZIĞ	2316	1156	1160	1330	726	604	986	1,5
İZMİR	2271	1359	912	8345	4559	3786	-6074	-9,4
ADANA	1896	1103	793	6327	3376	2951	-4431	-6,9
ŞANLIURFA	1604	810	794	2222	1214	1008	-618	-1,0
İÇEL	1341	753	588	7500	4025	3475	-6159	-9,5
DİYARBAKIR İLİNİN VERDİĞİ GÖÇÜN EN FAZLA OLDUĞU İLK 10 İL								
İSTANBUL	3123	2094	1029	11,665	7052	4613	-8542	-13,2
İZMİR	2271	1359	912	8345	4559	3786	-6074	-9,4
İÇEL	1341	753	588	7500	4025	3475	-6159	-9,5
ADANA	1896	1103	793	6327	3376	2951	-4431	-6,9
ANKARA	4872	2 737	2 135	4628	2616	2012	244	0,4
ANTALYA	560	384	176	2947	1875	1072	-2387	-3,7
BATMAN	2398	1219	1179	2934	1562	1372	-536	-0,8
BURSA	484	289	195	2632	1450	1182	-2148	-3,3
ŞANLIURFA	1604	810	794	2222	1214	1008	-618	-1,0
MARDİN	4617	2347	2270	2042	1139	903	2575	4,0
DİĞER	19074	10882	8985	25742	15262	10480	-6668	-10,3
TOPLAM	46883	26310	20573	79095	45279	33816	-32212	-48,8

Kaynak: DİE 1990 Nüfus Sayımı Göç İstatistiklerinden Hazırlanmıştır.

1990 genel nüfus sayımının sonuçlarına göre Diyarbakır ilinin aldığı ve verdiği göç verileri il bazında değerlendirildiğinde, en fazla göç alan ile en fazla göç veren illerin, 1980 ve 1985 nüfus sayımlarındaki illerle genellikle aynı olduğu, bu illerin sadece sırasının ve göç miktarlarının değiştiği görülmektedir. Önceki sayım dönemlerinden farklı olarak birkaç yeni şehrin, en fazla göç alan ve en fazla göç veren iller arasına eklendiği dikkati çekmektedir. Bu sayım döneminde Diyarbakır ili, en fazla göçü Ankara, Mardin, İstanbul, Batman, Bingöl, Elazığ, İzmir, Adana, Şanlıurfa ve Mersin illerinden aldığı görülmektedir (Tablo 19, Harita 6). 1990 döneminde ilin, en fazla göç aldığı illerin 1980 ve 1985 sayım dönemlerindeki illerle hemen hemen aynı olduğu, sadece sıralamada yer değiştirdikleri görülmektedir. Bu devrede tek farklılık en fazla göç alan illerin arasına 16 Mayıs 1990'da il statüsü kazanan Batman'nın girmesidir.

Harita 6. Diyarbakır İlinin 1985-1990 Devresinde Aldığı Göçün İllere Göre Dağılımı.

Diyarbakır 1985-1990 devresinde en fazla göç verdiği illerin başında İstanbul, İzmir, Mersin, Adana, Ankara, Antalya, Batman, Bursa, Şanlıurfa ve Mardin yer almaktadır (Tablo 19, Harita 7). Bu dönemde Diyarbakır ilinin en fazla göç aldığı il Ankara'dır. Diyarbakır Ankara ilinden toplamda 4872 göç alırken, Ankara iline 4628 kişiden oluşan bir nüfus göndermiştir. Buna bağlı olarak Diyarbakır ile Ankara arasındaki net göç 244, net göç hızı % 0,4 olarak gerçekleşmiştir. Diyarbakır ile Ankara arasındaki net göç ile net göç hızının 1980 döneminde negatif olduğu, 1985 ve 1990 yıllarında ise pozitif olduğu gözlenmiştir.

Harita 7. Diyarbakır İlinin 1985-1990 Devresinde Verdiği Göçün İllere Göre Dağılımı.

Diyarbakır ilinin en fazla göç aldığı illerden bir diğeri Mardin'dir. 1990 sayım döneminde Mardin ilinden aldığı göçün 2347'sini erkekler, 2270'ini kadınların

oluşturduğu görülmektedir. İlden aynı dönemde Mardin iline verdiği göç toplamda 2042 kişi olup, net göç hızı ‰ 4,0 düzeyindedir (Tablo 19).

Araştırma sahasının 1985-1990 döneminde en fazla göç verdiği il İstanbul olmuştur. Bu dönemde çalışma sahası, İstanbul iline toplamda 11665 göç vermiştir. Bu göç içindeki erkek sayısı (7052) tüm sayım dönemlerindeki gibi kadınlardan (4613) fazladır. Aynı dönemde Diyarbakır İstanbul ilinden toplamda 3123 kişilik göç almıştır. Bu bağlamda net göç -8542 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 19).

1990 yılında il statüsüne yeni geçmiş olan Batman'dan Diyarbakır'a 2398 kişi gelirken, Diyarbakır ilinden Batman iline 2934 kişi göç etmiştir. Yine bu dönemde Diyarbakır Bingöl ilinden toplamda 2327 göç alırken, Bingöl'e sadece 423'ü erkek, 358'i kadınlardan oluşan 781 göç vermiştir.

Diyarbakır ile göç hareketinin yoğun olduğu bir başka il de Elazığ'dır. Elazığ'dan Diyarbakır'a 1985-1990 devresinde 2316 kişilik göçe karşılık 1330 kişi de Diyarbakır'dan Elazığ'a göç etmiştir. Diyarbakır ilinin Elazığ iline göre net göç hızı ‰ 1,5'tir (Tablo 17). Başka bir ifade ile Diyarbakır çevre illere göre merkez olma özelliği ile bu illerle göç ilişkisi pozitif şekilde gerçekleşmektedir.

1990 sayım sonuçlarına göre Diyarbakır ili, beş yıllık süreçte İzmir ilinden 2271 kişiden oluşan bir nüfus almıştır. Bu nüfusun 1359'unu erkekler, 912'sini kadınlar oluşturmaktadır. Diyarbakır ilinin İzmir iline verdiği göç, İzmir ilinden aldığı göçün üç katından fazladır. Bu sayı erkeklerde 4559 iken, kadınlarda 3789 olup, toplamda 8345 kişidir. İzmir ili, Türkiye'nin en önemli sanayi kentlerindedir. Ayrıca eğitim fanksiyonunun ve turizm sektörünün geliştiği bir ildir. Bu nedenle Diyarbakır ile İzmir arasındaki net göç hızı ‰ -9,4 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 19).

Diyarbakır ilinin en fazla göç verdiği illerden biri de Adana ilidir. İlin Adana ilinden aldığı göç, genellikle Adana iline verdiği göçün gerisinde kalmıştır. Bu dönemde de il, Adana ilinden toplamda 1896 kişi alırken, Adana'ya bunun yaklaşık üç katı kadar, yani 6327 kişilik bir göç vermiştir. Dolayısıyla yıllık net göç hızı ise ‰ -6,9, net göç ise -4431 olarak ortaya çıkmıştır. Diyarbakır ilinin 1990 yılında Şanlıurfa ilinden aldığı göç ile Şanlıurfa iline verdiği göç arasındaki fark 618 kişi olup, verdiği göç aldığı göçten fazla olduğu için net göç miktarı -618 ve net göç hızı ‰ -1,0 olmuştur. Bu dönemde Mersin ilinden Diyarbakır iline 1341 kişi göç ederken, bu göçün 753'ünü erkek, 588'ini

kadın nüfus oluşturmuştur. Diyarbakır ilinin Mersin iline verdiği göç, Mersin ilinden aldığı göçün yaklaşık olarak 5,5 katıdır (7500 kişi). İlin verdiği göç içindeki erkek sayısı 4025, kadın sayısı 3475 kişidir (Tablo 19).

1990 nüfus sayımı sonucuna göre araştırma sahasının verdiği göçün fazla olduğu illerden diğerleri de Antalya ve Bursa'dır. Bu dönemde Diyarbakır, Antalya iline 2947 kişi, Bursa iline ise 2632 kişilik bir göç vermiş, net göç hızları da Antalya ili için % -3,7, Bursa ili için ise % -3,3 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 19).

Diyarbakır ilinin 1990 döneminde geri kalan illerden aldığı göçün cinsiyete göre dağılımına bakıldığında; bu sayı erkeklerde 10882, kadınlarda 8985'tir. Buna karşılık bu dönemde diğer illere toplamda 25742 kişiden oluşan bir göç vermiştir. Bu göç içindeki erkek nüfusun (15262) kadın nüfusa oranla fazla olduğu dikkat çekmektedir. 1990 genel nüfus sayımı döneminde de Diyarbakır ilinin verdiği göç, illerden aldığı nüfustan fazla olduğu için net göç miktarı (-6668) ve net göç hızı (% -10,3) negatif olarak gerçekleşmiştir.

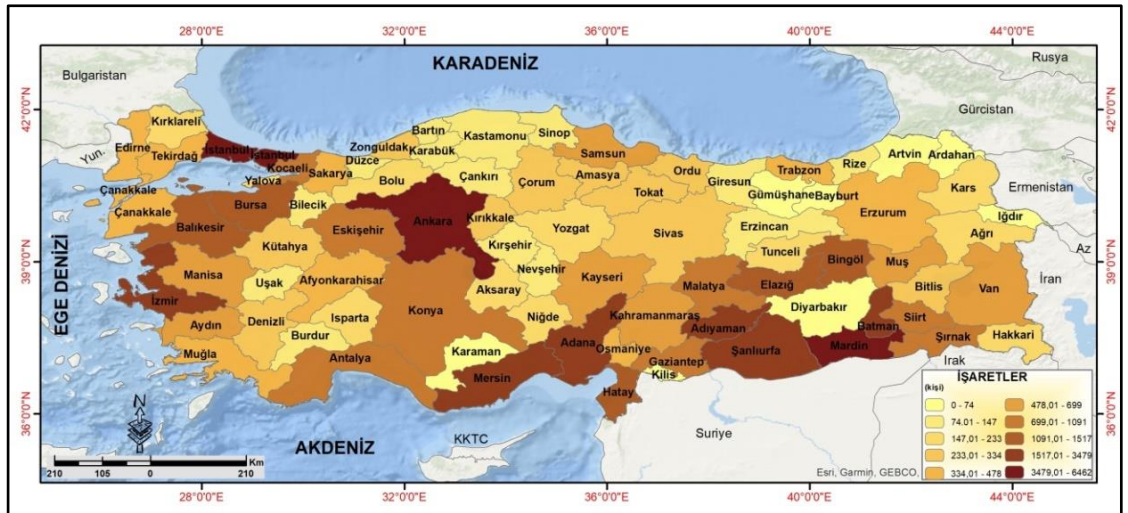
2.2.3.4. 1990-2000 Dönemi

2000 yılında Diyarbakır ilinin en fazla göçü, yine diğer sayım dönemlerinde olduğu gibi İstanbul, Ankara, Mardin, İzmir, Adana, Urfa, Mersin, Batman, Balıkesir ve Elazığ gibi illerden aldığı gözlemlenmiştir (Tablo 20, Harita 8, 9). Bu dönemde il, ülkenin tüm illerinden toplamda 62948 göç almıştır. Bunun 36772'sini erkekler, 26176'sını kadınlar oluşturmuştur. Diyarbakır İlinin 2000 sayımında aldığı göç içinde erkekler ile kadınlar arasındaki fark 10596 iken, verdiği göç içinde erkekler ile kadınlar arasındaki fark ise 19092 kişidir. Aynı dönemde ilin verdiği göç 111060'dır. Verilen göçün 65066'sını erkek nüfus, 45974'ünü ise kadın nüfus oluşturmaktadır. 2000 sayım döneminde Diyarbakır ilinin aldığı göç ile verdiği göç içindeki erkek nüfusun net göç miktarı -28284, net göç hızı % -43,0 iken, kadın nüfusun net göç miktarı -19798, net göç hızı % ise -30,3 olarak hesaplanmıştır. İlin toplamdaki net göç miktarının -48112, net göç hızının % -72,0 olduğu görülmektedir (Tablo 20).

Tablo 20. Diyarbakır İlinin 1995-2000 Döneminde Aldığı ve Verdiği Göçte Önde Gelen İlk On İl.

ALDIĞI GÖÇ					VERDİĞİ GÖÇ			
İLLER	TOPLAM	ERKEK	KADIN	TOPLAM	ERKEK	KADIN	NET GÖÇ	NET GÖÇ HIZI %
DİYARBAKIR İLİNİN ALDIĞI GÖÇÜN EN FAZLA OLDUĞU İLK 10 İL								
İSTANBUL	6462	4257	2205	19637	11505	8132	-13175	-20,2
ANKARA	5715	3280	2435	8113	4622	3491	-2398	-3,7
MARDİN	5258	2654	2604	1729	927	802	3529	5,5
İZMİR	3479	2051	1428	13548	7192	6356	-10069	-15,5
ADANA	2859	1619	1240	4593	2313	2280	-1734	-2,7
ŞANLIURFA	2623	1386	1237	1829	1054	775	794	1,2
İÇEL	2485	1 378	1107	5864	3050	2814	-3379	-5,2
BATMAN	2118	1028	1090	2584	1292	1292	-466	-0,7
BALIKESİR	1517	872	645	2057	1186	871	-540	-0,8
ELAZIĞ	1436	720	716	2662	1595	1067	-1226	-1,9
DİYARBAKIR İLİNİN VERDİĞİ GÖÇÜN EN FAZLA OLDUĞU İLK 10 İL								
İSTANBUL	6462	4257	2205	19637	11505	8132	-13175	-20,2
İZMİR	3479	2051	1428	13548	7192	6356	-10069	-15,5
ANKARA	5715	3280	2435	8113	4622	3491	-2398	-3,7
İÇEL	2485	1 378	1107	5864	3050	2814	-3379	-5,2
ADANA	2859	1619	1240	4593	2313	2280	-1734	-2,7
BURSA	1288	801	487	4490	2424	2066	-3202	-5,0
AYDIN	618	352	266	3637	1829	1808	-3019	-4,7
ANTALYA	1091	695	396	3273	1987	1286	-2182	-3,4
ELAZIĞ	1436	720	716	2662	1595	1067	-1226	-1,9
BATMAN	2118	1028	1090	2584	1292	1292	-466	-0,7
DİĞER	25999	15684	10320	37044	24090	12928	-11045	-17,0
TOPLAM	62948	36772	26176	111060	65066	45974	-48112	-72,0

Kaynak: DİE 2000 Nüfus Sayımı Göç İstatistiklerinden Hazırlanmıştır.

Harita 8. Diyarbakır İlinin 1990-2000 Devresinde Aldığı Göçün İllere Göre Dağılımı.

Harita 9. Diyarbakır İlinin 1990-2000 Devresinde Verdiği Göçün İllere Göre Dağılımı.

2000 yılında çalışma sahası en fazla göçü İstanbul ilinden almıştır. Bu sayı toplamda 6462 kişidir. İstanbul ilinden aldığı göç içinde erkek sayısının kadınlardan fazla olduğu görülmektedir. Yine aynı dönemde en fazla göçü İstanbul iline vermiştir. İlin, İstanbul iline verdiği göçün 11505'ini erkek, 8132'sinin ise kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Diyarbakır ili ile İstanbul ili arasındaki net göç -13175, net göç hızı ‰ -20,2 olduğu hesaplanmıştır (Tablo 20). Diyarbakır ilinin İstanbul iline verdiği göç, İstanbul ilinden aldığı göçün yaklaşık olarak 2,5 katına tekabül eder.

Diyarbakır ilinin 2000 yılı sayım döneminde en fazla göç aldığı ikinci il Ankara'dır. Bu dönemde Ankara ilinden 5715 kişi alan Diyarbakır, Ankara iline 8113 kişilik nüfus vermiştir. İki il arasındaki net göç hızı ‰ -3,7 olmuştur. Diyarbakır ilinin bu dönemde İstanbul ve Ankara illerine fazla göç vermesini sosyoekonomik, sosyokültürel gibi nedenlere bağlamak mümkündür. 2000 yılı genel nüfus sayımı Diyarbakır ilinin fazla göç aldığı diğer bir il Mardin'dir. Bu dönemde çalışma sahasına konu olan il, Mardin'den toplamda 5258 kişilik bir göç almıştır. Bu nüfus içindeki erkek sayısı 2654, kadın sayısı 2604'tür. Buna karşılık Diyarbakır, Mardin'e 2000 yılında toplamda 1729 göç vermiştir. Bu dönemde Mardin iline verilen göç içinde 927 kişiyi erkekler, 802 kişiyi kadınlar oluşturmuştur. Bu iki il arasındaki net göç 3529 kişi olup, net göç hızı ‰ 5,5 olarak pozitif şekilde gerçekleşmiştir. Aynı dönemde Diyarbakır'ın aldığı göçün de verdiği göçünde fazla olduğu diğer bir il İzmir'dir. Bu dönemde ilin, İzmir'den aldığı göç 3479 kişi iken, İzmir iline verdiği göç ise 13548 kişidir. Bu bağlamda net göç (-10069), net göç hızının (‰-15,5) negatif olduğu görülmektedir.

(Tablo 20). İzmir'deki yaşam standartlarının daha yüksek ve eğitim imkânlarının daha geniş oluşu Diyarbakır ilinden İzmir iline göçün negatif olarak şekillenmesine neden olmuştur.

2000 genel nüfus sayımı döneminde Diyarbakır Adana ilinden 1619 erkek ve 1240 kadın nüfus alırken, Adana'ya 2313 erkek ve 2280 kadın nüfus göndermiştir. Bu iki il arasındaki net göç hızı ‰-2,7'dir.

2000 sayımında Diyarbakır ili ile Şanlıurfa ili arasındaki göç ilişkisi incelendiğinde, Diyarbakır ilinin Şanlıurfa ilinden aldığı göç, Şanlıurfa iline verdiği göç miktarından fazla olduğu görülmüştür. İl, Şanlıurfa ilinden 2623 kişi almış, bunun 1386'sı erkek, 1237'si kadın nüfustan oluşmuştur. 2000 yılında Diyarbakır ilinin Şanlıurfa iline verdiği göç toplamda 1829 olup, bu nüfusun 1054'ü erkek, 775'i kadındır. Diyarbakır ile Urfa arasında net göç hızı ‰ 1,2 olarak gerçekleşmiştir. 2000 döneminde Diyarbakır ilinin aldığı göçün fazla olduğu illerden biri de Mersin'dir. İl, Mersin ilinden 2485 kişi almış, bu ile 5864 kişi vermiştir. Diyarbakır ilinin Mersin iline göre net göçü (-3379) ve net göç hızı (‰-5,2) negatif düzeydedir (Tablo 20). Diyarbakır'ın Mersin'e verdiği göçün fazla olmasında diğer dönemlerde olduğu gibi ekonomik, sosyokültürel ve terör olayları önemli rol oynamıştır.

2000 genel nüfus sayımı döneminde Diyarbakır ilinin Batman ilinden aldığı göç 2118 kişidir. Bunun 1028'i erkek, 1090'ı kadın nüfustur. Aynı dönemde Diyarbakır ilinin Batman iline verdiği göç ise 2584 kişidir. Verdiği göç içinde erkek sayısı ile kadın sayısı birbirine eşittir (1292 kişi). Bu durumda net göç miktarı -466, net göç hızı ‰-0,7 olarak hesaplanmıştır.

Bu dönemde Diyarbakır ilinin fazla göç aldığı illerden biri de Balıkesir'dir. İl, Balıkesir ilinden toplamda 1517 kişi alırken Balıkesir iline ise toplamda 2057 kişi vermiştir (Tablo 20). Diyarbakır ilinin Balıkesir iline verdiği göç, Balıkesir ilinden aldığı göçten fazla olduğu için net göç negatiftir.

Diyarbakır ili 1995-2000 devresinde beş yıllık süreçte Elazığ ilinden 720 erkek, 716 kadın nüfus olmak üzere toplamda 1436 göç almıştır. Bu dönemde il, Elazığ'a 1595'i erkek, 1067'si kadın toplamda 2662 kişi göndermiştir. Diyarbakır'ın, Elazığ ilinden aldığı göç ile Elazığ iline verdiği göç arasındaki fark -1226'dır (Tablo 20). Diyarbakır önceki dönemlerde Elazığ ilinden daha fazla göç alırken bu dönemde Elazığ

ilk kez Diyarbakır'dan daha fazla göç aldığı dikkat çekmektedir. Bu durum Diyarbakır'ın Elazığ ili için bir çekim merkezi olmaktan çıkmaya başladığını göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Nitekim bu durum kısmen günümüze kadar devam etmiştir.

2000 genel nüfus sayım döneminde Diyarbakır ili en fazla göçü batı illerine vermiştir. 2000 sayım yılında Diyarbakır ilinin fazla göç veren illerden biri Bursa'dır. Bu dönemde ilin, Bursa ilinden aldığı göç toplamda 1288 kişidir. Bu göç içinde erkeklerin sayısı kadınlarınkinin iki katına yakındır (801 kişi). Aynı dönemde Diyarbakır'ın Bursa iline verdiği göç miktarı 4490'dır. 1995-2000 arasında çalışma sahasının fazla göç verdiği illerden biri de Aydın ilidir. Bu ilden Diyarbakır'a 618 kişi göç ederken, Diyarbakır ilinden Aydın'a 3637 göç etmiştir. Net göç -3019 olup, net göç hızı ise % -4,7 olarak tespit edilmiştir (Tablo 20).

Diyarbakır ili 1995-2000 aralığında Antalya ilinden 1091 kişi almıştır. Antalya ilinden alınan göç içinde erkek sayısı 695, kadın sayısı ise 396'dır. Aynı dönemde Diyarbakır, Antalya iline 3273 kişilik göç vermiştir. Bu dönemde net göç hızı % -3,4 olarak gerçekleşmiştir. Diyarbakır ilinin Antalya ve Aydın illerine verdiği göçün fazla olmasında bu illerin gelişmişlik seviyesinin yüksek olmasına bağlanabilir. Diyarbakır ili, 2000 yılı genel nüfus sayım döneminde yukarıda bahsi geçen iller dışında kalan tüm illerden toplamda 25999 kişi almıştır. Bu illerden alınan göç içindeki erkek sayısı 15684 iken, kadın sayısı 10320 kişidir. Bu dönemde Diyarbakır ilinin geri kalan illere verdiği göç sayısı 37044 kişi olup bu sayı aldığı göçten daha fazladır. Ayrıca Diyarbakır ilinin verdiği göç içinde erkek sayısı, kadın sayısının yaklaşık olarak iki katıdır (24090 erkek, 12928 kadın). Bu bağlamda net göç -11045 ve net göç hızı % -17,0 olarak belirlenmiştir (Tablo 20).

Diyarbakır'a göç, dönemler açısından incelendiğinde, zorunlu göçlerin de en yüksek oranda (değişik araştırmalarda bu oran %39-%43) gerçekleştiği 1990-1999 döneminde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu dönemi %19'la 1980-1989 yılları arasındaki dönem izlemektedir (Çağdaş, 2005: 7). Bununla birlikte bahsedilen dönemlerde ilde gerçekleşen göç olgusu sadece zorunlu göçlerle sınırlı kalmamış, aynı zamanda iş imkanlarının sınırlı olması insanları ekonomik nedenlerden dolayı göçe itmiştir. Ayrıca Diyarbakır'a Güneydoğu ve Doğu Anadolu'nun sosyoekonomik açıdan gelişmişlik

düzeyi düşük illerde yaşayanlar, daha refah bir yaşam için isteğe bağlı göç ederken Diyarbakır ilinde yaşayanlar da, ile göre sosyoekonomik açıdan gelişmişlik düzeyi daha yüksek olan yerlere gerek eğitim gerek sağlık gibi koşullardan daha iyi hizmet alabilmek için göç etmişlerdir.

2.2.3.5. 2008-2012 Dönemi

Türkiye’de 2007 yılından itibaren nüfus miktarı ve nüfusun sosyoekonomik nitelikleri ile idari birimler arasındaki göçler TÜİK tarafından ikametgâh kayıtları esasına göre yayımlanmaya başlanmıştır. Bu kapsamda göçlerle ilgili verileri 2008 yılından sonra yıllık bazda incelemek mümkündür (Birinci, 2018: 464). 2008-2012 ADNKS sonuçlarından elde edilen verilere göre Diyarbakır, diğer illerden 166282 kişilik bir göç almıştır. Bu nüfusun cinsiyete göre dağılımı incelendiğinde, 85747’inin erkek, 80535’inin kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Buna karşılık Diyarbakır ili 120601’i erkek, 110361’i kadın olmak üzere toplam 230962 göç vermiştir. Diğer dönemlerde olduğu gibi, bu devrede de ilin aldığı göç, verdiği göçün gerisinde kaldığı görülmektedir. Bu sayım döneminde net göç miktarının -64680, net göç hızının ise % -95,6 olduğu tespit edilmiştir (Tablo 21).

Diyarbakır ilinin aldığı ve verdiği göçte önde gelen illerin önceki dönemlere benzer olduğu görülmektedir. Nitekim 2008-2012 döneminde ilin aldığı göçün ilk sıralarında İstanbul, Mardin, Ankara, İzmir, Batman, Adana, Mersin, Şanlıurfa, Antalya ve Bingöl illerinin bulunduğu tespit edilmiştir (Harita 10,11). Diyarbakır ilinin 2008-2012 sayım döneminde gerek aldığı göç, gerekse verdiği göç miktarı yönünden İstanbul ilk sırada yer almaktadır. Bu dönemde Diyarbakır, İstanbul ilinden 31375 kişilik bir göç almıştır. Bu nüfus içinde 16972 kişiyi erkekler, 14403 kişiyi ise kadınlar oluşturmaktadır. Aynı dönemde Diyarbakır, İstanbul iline 47216 göç vermiştir. Bunların ise 25714’ü erkek, 21502’si kadındır. İlin, İstanbul ilinden aldığı göç ile İstanbul iline verdiği göç arasında 15841 kişilik bir fark vardır. Bu da Diyarbakır’ın, İstanbul iline göre net göç hızının % -24,3 ile negatif olduğunu gösterir (Tablo 21).

Tablo 21. Diyarbakır İlinin 2008-2012 Döneminde Aldığı ve Verdiği Göçte Önde Gelen İlk On İl.

İLLER	ALDIĞI GÖÇ			VERDİĞİ GÖÇ				
	TOPLAM	ERKEK	KADIN	TOPLAM	ERKEK	KADIN	NET GÖÇ	NET GÖÇ HIZI %
DIYARBAKIR İLİNİN ALDIĞI GÖÇÜN EN FAZLA OLDUĞU İLK 10 İL								
İSTANBUL	31375	16972	14403	47216	25714	21502	-15841	-24,3
MARDİN	11036	4998	6038	9243	4455	4788	1793	2,8
ANKARA	10198	5504	4694	15161	8085	7076	-4963	-7,7
İZMİR	9672	4917	4755	16115	8408	7707	-6443	-10,0
BATMAN	7768	3689	4079	11889	5868	6021	-4121	-6,4
ADANA	7467	3496	3971	8340	3576	4764	-873	-1,4
İÇEL	6691	3267	3424	9722	4700	5022	-3031	-4,7
ŞANLIURFA	6315	2961	3354	7802	3736	4066	-1487	-2,3
ANTALYA	4952	2647	2305	10241	5620	4621	-5289	-8,2
BİNGÖL	4829	2348	2481	4997	2515	2482	-168	-0,3
DIYARBAKIR İLİNİN VERDİĞİ GÖÇÜN EN FAZLA OLDUĞU İLK 10 İL								
İSTANBUL	31375	16972	14403	47216	25714	21502	-15841	-24,3
İZMİR	9672	4917	4755	16115	8408	7707	-6443	-10,0
ANKARA	10198	5504	4694	15161	8085	7076	-4963	-7,7
BATMAN	7768	3689	4079	11889	5868	6021	-4121	-6,4
ANTALYA	4952	2647	2305	10241	5620	4621	-5289	-8,2
İÇEL	6691	3267	3424	9722	4700	5022	-3031	-4,7
MARDİN	11036	4998	6038	9243	4455	4788	1793	2,8
BURSA	4457	2276	2181	8504	4313	4191	-4047	-6,3
ADANA	7467	3496	3971	8340	3576	4764	-873	-1,4
ŞANLIURFA	6315	2961	3354	7802	3736	4066	-1487	-2,3
DİĞER	61522	32672	28850	81732	43611	38121	-20210	-30,9
TOPLAM	166282	85747	80535	230962	120601	110361	-64680	-95,6

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu Göç Verilerinden Hazırlanmıştır.

Diyarbakır ilinin 2008-2012 döneminde tüm illerden aldığı göç içinde ikinci sırada Mardin ili bulunmaktadır. Bu ilden 11036 kişilik göç almışken, Mardin iline 9243 kişi vermiştir. Mardin ilinden alınan göçün 4998 kişisini erkek, 6038 kişisini kadın nüfus oluşturmaktadır. Diyarbakır ilinden Mardin'e göç edenler içindeki erkek sayısı 4454, kadın sayısı ise 4788 kişidir. Bu dönemde Mardin ilinden alınan göç, Mardin iline verilen göçten fazla olup, net göç % 2,8 olarak ortaya çıkmıştır (Tablo 21). Araştırma sahasının göç hareketinin yoğunlaştığı bir diğer il de Ankara'dır. Bu dönemde çalışma sahasına Ankara'dan 10198 kişi gelmiş iken, sahadan Ankara'ya 15161 kişi gitmiştir. Bu dönemde Ankara iline verilen göç içinde 8085 kişiyi erkekler, 7076 kişiyi kadınlar oluşturmuştur. Bu iki il arasındaki net göç -4963, net göç hızı ise % -7,7 seviyesindedir (Tablo 21). Cinsiyet dağılımına bakıldığında alınan ve verilen göçte kadın-erkek oranlarının çok büyük olmadığı öne çıkmaktadır ki, bu da göçün genel anlamda aile düzeyinde gerçekleştiğini göstermektedir.

Harita 10. Diyarbakır İlının 2008-2012 Devresinde Aldığı Göçün İllere Göre Dağılımı.

2008-2012 sayım dönemine göre Diyarbakır ili, İzmir ilinden 9672 kişiden oluşan bir nüfus almıştır. Bu nüfusun 4917'sini erkekler, 4755'ini kadınlar oluşturmaktadır. Diyarbakır ilinin İzmir iline verdiği göç, İzmir ilinden aldığı göçün iki katına yakındır. Bu sayı erkeklerde 8408 iken, kadınlarda 7707 olup, toplamda 16115 kişidir. Diyarbakır ilinin 2008-2012 sayım döneminde Batman ilinden aldığı göçün 7768 kişi olduğu, bunlardan 3689 kişinin erkek, 4079 kişinin kadın olduğu tespit edilmiştir. İlin, Batman iline verdiği göçe baktığımızda Diyarbakır'dan Batman'a 11889 kişi göç etmiştir. Buna bağlı olarak net göç hızının negatif (%-6,4) olduğu görülmektedir (Tablo 21).

Adana 2008-2012 arasında Diyarbakır ile göç hareketinin yoğunlaştığı illerin başında gelmektedir. Nitekim bu dönemde çalışma sahası Adana ilinden 3496'sı erkek, 3971'i kadın olmak üzere toplam 7467 göç alırken, Adana iline 3576 erkek ve 4764 kadından oluşan 8340 kişilik bir göç vermiştir. Aynı devrede Mersin ilinden 6691 kişi alan il, Mersin iline 4700 erkek ve 5022 kadın nüfustan oluşan bir göç verdiği görülmektedir. İki il arasındaki net göç miktarı -3031 olup, net göç hızı % -4,7 düzeyinde olduğu tespit edilmiştir (Tablo 21).

Diyarbakır ili 2008-2012 döneminde Antalya ilinden 4952 kişilik bir göç alırken, Antalya'ya aldığı göçün iki katından fazla yani 10241 göç verdiği dikkat çekmektedir. Net göç hızının % -8,2 olması ve sahadan Antalya iline yönelik göçün arttığını göstermektedir (Tablo 21).

Harita 11. Diyarbakır İlinin 2008-2012 Devresinde Verdiği Göçün İllere Göre Dağılımı.

Diyarbakır 1990'lı yıllara kadar Şanlıurfa ve Bingöl gibi çevre illerin merkezi olma özelliği ile bu illerle olan göç ilişkisinde verdiği göçten daha fazla göç almasıyla öne çıkarken 2000'li yıllardan sonra bu durumun kısmen değiştiği dikkat çekmektedir. Nitekim Şanlıurfa ilinden alınan 6315 kişilik göçe karşılık 7802 göç verilmesiyle negatif net göç ve net göç hızı (% -2,3) ortaya çıkmıştır. Aynı durum Bingöl için de geçeli olup, Bingöl ilinden 4829 kişilik göçe karşılık 4997 kişilik göç verilmiştir (Tablo 21).

Diyarbakır ilinin 2008-2012 arasında verdiği göçün fazla olduğu illerden biri de Bursa ilidir. Bu dönemde il Bursa ilinden 4457 kişiyi alırken, Bursa iline 8504 göç etmiştir. Bu iki ilin 2008-2012 döneminde aldığı göç ile verdiği göç arasındaki fark 4047'dir (Tablo 21).

Diyarbakır ilinin 2008-2012 döneminde en fazla göç aldığı on il ile en fazla göç verdiği on ilin genellikle aynı iller olduğu görülmektedir. Diyarbakır, diğer illerden aldığı 61522 göçün 32672'si erkek, 28850'si kadın nüfustur. Diyarbakır ilinin diğer illere verdiği göç toplamı ise 81732'dir. Buna bağlı olarak net göç miktarı -20210, net göç hızı da % -30,9 düzeyinde gerçekleşmiştir (Tablo 21).

2.2.3.6. 2013-2017 Dönemi

2013-2017 arasında Diyarbakır'ın aldığı göç miktarının toplamda 188180 olduğu, bunun cinsiyete göre dağılımına bakıldığında; 95135'inin erkek, 93045'inin kadın

nüfustan oluştuğu görülmektedir. Aynı dönemde ilin, tüm illere verdiği göçün toplam miktarının 256580 kişi olduğu, bunun içindeki erkek sayısının 129461, kadın sayısının da 127119 olduğu görülmüştür. 2013-2017 arası dönemde Diyarbakır ilinin aldığı göç ile verdiği göç arasındaki fark 68400 olup, ilin verdiği göç, aldığı göçten fazla olduğu için net göç miktarı negatiftir. Aynı şekilde net göç hızı da % -100,8 olarak negatif şekilde ortaya çıkmıştır (Tablo 22).

Diyarbakır ilinin 2013-2017 döneminde en fazla göç aldığı illerin başında İstanbul, İzmir, Ankara, Mardin, Batman, Şanlıurfa, Adana, Mersin, Elazığ ve Antalya gelmektedir. Bu dönemde de ilin en fazla göç verdiği iller İstanbul, Ankara, İzmir, Batman, Antalya, Mersin, Şanlıurfa, Mardin, Elazığ ve Elazığ ve Bursa'dır. Diyarbakır ilinin 2013-2017 döneminde tüm iller arasında en fazla göçü İstanbul ilinden almıştır. Bu dönemde İstanbul ilinden 16958 kadın, 14959 erkek göç alan Diyarbakır; İstanbul iline ise toplamda 45870 kişilik göç vermiştir. Bu dönemde de Diyarbakır ilinin İstanbul iline verdiği göç, İstanbul ilinden aldığı göçten fazladır. 2013- 2017 arası dönemde Diyarbakır ili ile İstanbul ili arasındaki net göç -13953 olup, net göç hızı ise % -21,4'dur. Sayım yıllarının tamamında Diyarbakır ilinin gerek aldığı gerekse verdiği göçün en fazla olduğu il İstanbul'dur. Bu durum; genellikle Diyarbakır ilindeki ekonomik, sosyal ve kültürel özelliklerin İstanbul iline oranla geri kalmışlığından kaynaklanmaktadır.

Tablo 22. Diyarbakır İlinin 2013-2017 Döneminde Aldığı ve Verdiği Göçte Önde Gelen İlk On İl.

ALDIĞI GÖÇ				VERDİĞİ GÖÇ				
İLLER	TOPLAM	ERKEK	KADIN	TOPLAM	ERKEK	KADIN	NET GÖÇ	NET GÖÇ HIZI %
DİYARBAKIR İLİNİN ALDIĞI GÖÇÜN EN FAZLA OLDUĞU 10 İL								
İSTANBUL	31917	16958	14959	45870	24442	21428	-13953	-21,4
İZMİR	13094	4253	8841	13043	8252	4791	51	0,1
ANKARA	12120	6500	5620	16929	8793	8136	-4809	-7,4
MARDİN	10090	4424	5666	9394	4200	5194	696	1,1
BATMAN	9690	4627	5063	11910	5641	6269	-2220	-3,4
ŞANLIURFA	7794	3591	4203	9542	4526	5015	-1748	-2,7
ADANA	7033	3232	3801	7835	3613	4222	-802	-1,2
İÇEL	6631	3048	3583	9590	4652	4938	-2959	-4,6
ELAZIĞ	6438	3201	3237	9002	4399	4603	-2564	-4,0
ANTALYA	5581	3018	2563	11133	5917	5216	-5552	-8,6

Tablo 22. (Devamı)

DİYARBAKIR İLİNİN VERDİĞİ GÖÇÜN EN FAZLA OLDUĞU 10 İL								
İSTANBUL	31917	16958	14959	45870	24442	21428	-13953	-21,4
ANKARA	12120	6500	5620	16929	8793	8136	-4809	-7,4
İZMİR	13094	4253	8841	13043	8252	4791	51	0,1
BATMAN	9690	4627	5063	11910	5641	6269	-2220	-3,4
ANTALYA	5581	3018	2563	11133	5917	5216	-5552	-8,6
İÇEL	6631	3048	3583	9590	4652	4938	-2959	-4,6
ŞANLIURFA	7794	3591	4203	9542	4526	5015	-2220	-3,4
MARDİN	10090	4424	5666	9394	4200	5194	696	1,1
ELAZIĞ	6438	3201	3237	9002	4399	4603	-2564	-4,0
BURSA	3835	1935	1900	8771	4337	4434	-4936	-7,6
DİĞER	73957	40398	33609	103561	50689	52873	-29604	-44,9
TOPLAM	188180	95135	93045	256580	129461	127119	-68400	-100,8

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu Göç Verilerinden Hazırlanmıştır.

Diyarbakır ilinin 2013-2017 arası dönemde fazla göç aldığı ve verdiği bir il de İzmir'dir. Diyarbakır, 2013-2017 arasında İzmir ilinden toplamda 13094 kişilik göç almıştır. Aldığı göçün 4253'ü erkek, 8841'i kadınlardan oluşmaktadır. Aynı dönemde Diyarbakır ilinin İzmir iline verdiği göç 13043 kişidir. Diyarbakır ilinin bu dönemde İzmir ilinden aldığı göç ile İzmir iline verdiği göç arasındaki fark önceki dönemlere göre çok düşük olup bu değer 51 kişidir. Bu dönemde ilin fazla göç aldığı illerden bir diğeri Ankara'dır. 2013-2017 arası dönemde il, Ankara'dan toplamda 12120 kişi alırken, Ankara'ya 16929 kişi vermiştir. Net göç miktarı -4809 ve net göç hızı %-7,4 olarak gerçekleşmiştir. 2017 yılında Diyarbakır ilinin komşu ili olan Mardin'den aldığı göç içinde 5666 kadın, 4424 erkek varken, Mardin iline verdiği göç içinde ise 4200 erkek, 5194 kadın bulunmaktadır. Bu dönemde Diyarbakır ilinin en fazla göç aldığı ilk on il içinde Mardin ili 2008-2012 dönemine göre dördüncü sıraya gerilediği dikkati çekmiştir. Bu da Mardin ilinden Diyarbakır iline yapılan göçlerin azaldığını gösterir. Aynı dönemde ilin fazla göç aldığı illerden biri de yine komşusu olan Batman'dır. Diyarbakır'ın Batman ilinden aldığı göç ile Batman iline verdiği göç arasında fark 2220 olup, Batman iline verdiği göç daha fazla olduğu için net göçün negatif olduğu tespit edilmiş, net göç hızı da %-3,4 olmuştur (Tablo 22).

2013-2017 arası dönemde Diyarbakır ili ile Şanlıurfa ili arasındaki göç ilişkisi incelendiğinde, Diyarbakır ilinin Şanlıurfa ilinden aldığı göç, Şanlıurfa iline verdiği göç miktarından az olduğu görülmüştür. İl, Şanlıurfa ilinden 7794 kişi almış, bunun 3591'i erkek, 4203'ü kadın nüfustan oluşturmuştur. 2013-2017 döneminde Diyarbakır ilinin Şanlıurfa iline verdiği göç toplamda 9542 olup, bunun 4526'sı erkek, 5015'i kadındır.

İlin Urfa ilinden aldığı göç ile Urfa iline verdiği göç arasındaki fark -1748 kişidir. Net göç hızı ise % -2,7 seviyesindedir (Tablo 22).

Harita 12. Diyarbakır İlının 2013-2017 Devresinde Aldığı Göçün İllere Göre Dağılımı.

Diyarbakır ili 2013-2017 arası dönemde Adana ilinden 7033 kişi almıştır. Adana ilinden alınan göç içinde erkek sayısı 3232, kadın sayısı 3801 kişidir. Aynı dönemde Diyarbakır, Adana iline 7835 kişi vermiştir. 2013-2017 arası dönemde Diyarbakır ilinin Adana ilinden aldığı göç bir önceki yıla göre 434 kişi azalırken, verdiği göç 669 kişi artmıştır. Diyarbakır ilinin Adana ilinden aldığı göç çalışmada ele alınan tüm sayım yıllarında olduğu gibi Adana iline verdiği göçten az olmuştur 2013-2017 döneminde Diyarbakır ilinin en fazla göç aldığı illerden ikisi de Mersin ve Elazığ'dır. Bu dönemde il Mersin ilinden 6631 kişi alırken, Elazığ ilinden 6438 kişi almıştır. Yine 2013-2017 arasında Diyarbakır'dan göç edenlerin 9590'ı Mersin iline, 9002'si Elazığ iline gitmiştir. Diyarbakır ilinin Mersin ilinden aldığı göç, Mersin iline verdiği göçten az olduğu için net göç negaitif olmuştur. Mersin ilinin cazibe gücünün yüksek olması Diyarbakır'dan bu ile yapılan göçü arttırmıştır. Yine Diyarbakır ilinin bu dönemde Elazığ iline verdiği göç, Elazığ ilinden aldığı göçten fazla olduğu için net göç hızı % -4,0 düzeyindedir (Tablo 22).

Harita 13. Diyarbakır ilinin 2013-2017 Devresinde Verdiği Göçün İllere Göre Dağılımı.

2013-2017 döneminde ilin Antalya ilinden aldığı göç 5581 kişi olup, bu sayı Antalya iline verdiği göçten azdır. Diyarbakır ilinin Antalya iline verdiği göç 11133 kişidir. Bunun 5917'si erkek, 5216'sı kadındır. 2013-2017 arası döneminde Diyarbakır ilinin en fazla göç verdiği illerden biri de Bursa'dır. Bu dönemde ilin Bursa ilinden aldığı göç toplamda 3835 kişi iken, Bursa iline verdiği göç toplamda 8771'dir. Aradaki fark 4936 kişi olup, Bursa iline verdiği göç daha fazla olduğu için net göç hızı % - 7,6'dır (Tablo 22).

Diyarbakır ilinin 2013-2017 sayım döneminde en fazla göç aldığı on il ile en fazla göç verdiği on ilin 1990, 2000, 2008 yıllarındaki illerle; birkaç ili dışında genellikle aynı olduğu görülmektedir. Göç verilerinden Diyarbakır'ın ilk on il dışındaki illerden toplamda 73957 göç aldığı anlaşılmaktadır. Bu nüfusun 40398'i erkek, 33609 kişinin kadın olduğu tespit edilmiştir. Diyarbakır ilinin diğer illere verdiği göç içinde erkeklerin sayısı 50689, kadınların sayısı ise 52873'tür. Buna bağlı olarak net göç miktarı -29604, net göç hızı da %-44,9 olarak hesaplanmıştır (Tablo 22).

2.2.4. Göç Hareketine Katılan Nüfusun Yaş Yapısı

Bireylerin yaşı göç kararını etkiler. Yapılan çalışmalarda yaş ve göç etme eğilimi arasında negatif bir ilişki bulunmuştur. Buna göre bireylerinin yaşının artması ile birlikte göç etme eğilimi azalmaktadır (Birinci, 2012: 65).

Diyarbakır ilinin 1990-2017 yılları arasında gerek aldığı gerekse verdiği göçün yaş yapısına bakıldığında; genel anlamda ile göç edenlerin büyük kısmı 20-24 yaş ile 25-29 yaş gruplarından oluşmaktadır. Bunu 5-9 ile 10-14 arasındaki yaş grupları takip etmektedir. Nitekim 1990 yılında ilin aldığı göç içinde 20-24 yaş gurubunda olanların sayısı 8156, 25-29 yaş grubunda olanların sayısı da 8506'dır. Aynı devrede ilin aldığı göçün 6751'ini 5- 9 yaş ve 5152'sini 10-14 yaş, çocuk çağındaki nüfus oluşturmaktadır. 1990 yılında Diyarbakır ilinin aldığı göçün yaş grupları içinde en az nüfusu ise 386 kişi il 60-64 yaş arındakiler oluşturur. 1990 yılında Diyarbakır ilinin diğer illere verdiği göçün büyük kısmını 25-29 yaş grubunun oluşturduğu görülür. Bu grubu yine 5-9 yaş aralığında olan çocuk nüfus takip eder. Bu dönemde Diyarbakır'dan göç edenlerin 12515'i 25-29 yaş, 11404'ü 5-9 yaş arasındadır. Yine 1990 yılında Diyarbakır ilinin verdiği göçün yaş grupları içinde en az nüfusu 749 kişi ile 60-64 yaş arındakiler oluşturur (Tablo 23).

Tablo 23. Diyarbakır İlinde Sayım Dönemlerine Göre Göçe Katılan Nüfusun Yaş Yapısı.

	ALDIĞI GÖÇ				VERDİĞİ GÖÇ			
	1990	2000	2010	2017	1990	2000	2010	2017
5-9	6751	7118	6516	6715	11404	12812	8570	7872
10-14	5152	5392	2452	2043	10435	12920	3685	2593
15-19	4723	6525	2836	2955	11252	16720	4736	6780
20-24	8156	15896	6102	9008	10495	20345	7369	10273
25-29	8506	11902	6515	7874	12515	16124	6599	7443
30-34	5570	6961	4363	4322	7268	11355	5425	4858
35-39	3220	3791	2221	2796	5345	8571	3431	3342
40-44	1722	1759	1103	1578	3705	4566	1748	1893
45-49	987	1208	820	929	2132	2855	1185	1196
50-54	645	795	528	726	1545	1837	665	899
55-59	481	535	447	493	1136	1090	475	602
60-64	386	431	340	390	749	678	319	392
65+	584	683	567	664	1114	1187	651	840
Toplam	46883	62996	34810	40493	79095	111060	44858	48983

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu Verilerinden Hazırlanmıştır.

2000 yılında Diyarbakır ilinin aldığı göç içinde 15896 kişinin 20-24 yaş, 11902 kişinin 25-29 yaş ve 7118 kişinin de 5-9 yaş arasında olduğu görülür. Yani 1990 yılında olduğu gibi, 2000 yılında da ilin aldığı göçün büyük kısmını ora yaş nüfus ile çocuk nüfus oluşturmaktadır. Bu dönemde ilin aldığı göç içindeki en az nüfusu 431 kişi ile 55-59 yaş arındakiler oluşturur. 1990 yılında ilin verdiği göçün yaş yapısına göre

Diyarbakır iline göç edenlerin önemli kısmını (20345'ini) 20-24 yaşındakiler ile (16720) 15-19 yaşındakiler oluşturur. Bu grubu 12812 kişi ile çocuk çağındaki nüfus takip eder. Aynı dönemde ilin verdiği göç içinde en az nüfusu 678 kişi ile 60-64 yaş aralığındakiler oluşturur (Tablo 23).

2010 ve 2017 yıllarında da, Diyarbakır ilinin aldığı ve verdiği göçün yaş yapısına bakıldığında; 1990 ve 2000 yıllarına benzer bir tablo ortaya çıkmaktadır. 2010 yılında Diyarbakır ilinde alınan göçün önemli bir bölümü 5-9 yaş (6516), 20-24 yaş (6102) ve 25-29 yaş (6515) aralığındaki gruptan oluşmaktadır. Yine alınan göç içinde yaş aralığının en az olduğu grup 340 kişi ile 60-64 yaş arasındadır. Aynı dönemde Diyarbakır'da verilen göçün önemli bölümünü 5-9 yaş aralığında bulunan nüfus oluştururken bu grubu 7369 kişi ile 20-24 ve 6599 kişi ile 25-29 yaşındakiler takip eder. Diyarbakır ilinden gidenler içinde en az nüfus yine 60-64 (319 kişi) yaş grubundakilerdir (Tablo 23).

2017 yılında Diyarbakır ilinin gerek aldığı gerekse verdiği göçün büyük kısmını yine orta yaş nüfus ile çocuk nüfus oluştururken göçe en az katılan yaş aralığı 60-64'tür (Tablo 23).

Diyarbakır ilinde 1990-2017 yılları arasında göç olgusuna katılanlar genellikle genç nüfustur. Nüfus yaşlandıkça göçe katılma oranı azalmaktadır. Nitekim tabloya baktığımızda da aynı sonuç ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla ilde meydana gelen göç hareketlerinin temel sebebi iş bulma amaçlıdır.

Diyarbakır ilinin sayım yılları içinde aldığı ve verdiği göçün eğitim durumunu gösteren tabloya göre, 1990 sayımında ilin aldığı göç içinde 8381 kişi okuma-yazma bilmemektedir. Okuma ve yazma bilmeyen nüfusun 2633'ünü erkekler, 57748'ini kadınlar oluşturur. Aynı dönemde Diyarbakır ilinin verdiği göç içindeki okuma-yazma bilmeyen erkek sayısı 5593 iken, kadın sayısı 11494'tür. 1990 yılında ilin gerek aldığı gerekse verdiği göç içinde okuma-yazma bilmeyen kadın sayısı, erkek sayısından fazladır. 1990 yılında Diyarbakır'a göç eden nüfusun eğitim seviyesi ilkokul ve dengi olanlar içindeki erkekler 52898 kişi iken, kadınlar 33778'dir. Bu dönemde Diyarbakır ilinden göç edenlerin eğitim seviyesi ilkokul ve dengi olanların toplamı 145169 kişidir. Diyarbakır ilinin 1990 yılında aldığı göç içinde ortaokul ve okullardan mezun olan erkek sayısı 2502 kişi iken, kadın sayısının 1454 kişi olduğu tespit edilmiştir. Aynı

dönemde Diyarbakır ilinin verdiği göç içinde 4709 erkek ve 2196 kadının ortaokul ve dengi okullardan mezun olduğu belirlenmiştir. 1990 sayım yılı içinde Diyarbakır ilinin aldığı göçün 9114'ü, verdiği göçün ise 10388'i lise ve dengi okullardan mezun olmuştur. İlin 1990 yılında aldığı göç içinde 5494 kişi, verdiği göç içinde ise 5889 kişi üniversite mezunu olduğu görülmektedir. Bu dönemde ilin aldığı göç içinde 18 kişinin, verdiği göç içinde 25 kişinin eğitim durumu bilinmemektedir (Tablo 24). Bu verilerden 1985-1990 döneminde ilin aldığı göçün eğitim seviyesi, tüm eğitim kademelerinde verdiği göçün eğitim seviyesine oranla düşük kalmıştır. Ayrıca bu dönemde ilin aldığı ve verdiği göçün eğitim durumuna baktığımızda eğitim kademelerinin tümünde kadınların eğitim seviyesi erkeklerinkinden daha düşük olduğu görülmüştür.

Tablo 24. Diyarbakır İlinin Sayım Dönemlerine Göre Aldığı ve Verdiği Göçün Eğitim Durumu.

ALDIĞI GÖÇ																		
	OKUMA-YAZMA BİLMEYEN			İLKOKUL VE DENGİ			ORTAOKUL VE DENGİ			LİSE VE DENGİ			YÜKSEKOKUL VE FAKÜLTE			BİLİNMEYEN		
	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K
1990	8381	2633	5748	86676	52898	33778	3956	2502	1454	9114	6164	2950	5494	3982	1512	18	18	-
2000	7278	2243	5035	121596	74958	46638	4221	2795	1426	17304	12010	5294	9268	6281	2987	6	1	5
2010	3323	555	2768	18006	8215	9791	595	340	255	8814	5154	3660	5502	3150	2352	2582	1218	1364
2017	806	128	678	16184	7000	9184	3294	1849	1445	8551	4898	3653	12813	6728	6085	197	106	91
VERDİĞİ GÖÇ																		
	OKUMA-YAZMA BİLMEYEN			İLKOKUL VE DENGİ			ORTAOKUL VE DENGİ			LİSE VE DENGİ			YÜKSEKOKUL VE FAKÜLTE			BİLİNMEYEN		
	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K	T	E	K
1990	17087	5593	11494	145169	93359	51810	6905	4709	2196	10388	7141	3247	5889	4398	1491	25	15	10
2000	16698	5537	11161	215467	136608	78859	6928	4733	2195	19949	14142	5807	10498	7359	3139	16	6	10
2010	4518	732	3786	26082	12063	14019	797	450	347	10978	6540	4438	5363	3412	1951	3802	2145	1657
2017	8111	169	877	19952	8735	11217	11973	2488	9485	14416	7146	7270	11042	6176	4866	968	95	873

Kaynak: 1990, 2000, 2010, 2017 ADNKS Verileri

2000 yılı sayım verilerine göre Diyarbakır ilinin aldığı göç içinde okuma-yazma bilmeyen erkek sayısı 2243 kişi iken, okuma-yazma bilmeyen kadın sayısı, erkeklerin iki katına yakın bir değer olup bu sayı 5035'tir. Aynı dönemde ilin verdiği göçün toplam 16698'i okuma-yazma bilmemektedir. Okuma-yazma bilmeyenlerin içindeki erkek sayısı 5537, kadın sayısı 11161'dir. Bu duruma göre ilden göç eden nüfusun içinde okuma-yazma bilmeyenlerin büyük çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır. 2000 yılında Diyarbakır ilinin aldığı göç içinde ilkokul ve dengi okullardan mezun olanların sayısı 121596, verdiği göç içinde ilkokul ve dengi okullardan mezun olanların toplam sayısı ise 215467'dir. Bu dönemde ilin gerek aldığı göç gerekse verdiği göç içinde, göç edenlerin en büyük kısmı ilkokul ve dengi okullardan mezun olduğu görülmektedir. 2000 yılında Diyarbakır'a göç eden nüfusun eğitim seviyesi ortaokul ve dengi olanlar içindeki erkekler 2795 kişi iken, kadınlar 1426 kişidir. Bu dönemde Diyarbakır ilinden diğer illere göç edenlerin eğitim seviyesi ilkokul ve dengi olanların içindeki erkek sayısı 4733, kadın sayısı ise 2195 kişidir. 2000 yılında ilin aldığı göç içinde 17304 kişi, verdiği göç içinde ise 19949 kişinin lise mezunu olduğu tespit edilmiştir. 2000 sayım yılı içinde Diyarbakır ilinin aldığı göçün 9268'ini ve verdiği göçün 10498'ini üniversite mezunu olanlar oluşturmuştur. Bu dönemde Diyarbakır iline diğer illerden göç eden nüfus içinde yüksekokul veya üniversiteden mezun olan erkekler 6281, kadınlar 2987 kişi iken, bu ilden diğer illere göç eden nüfus içinde yüksekokul veya üniversiteden mezun olan erkek sayısı 7359, kadın sayısı ise 3139 kişidir. 2000 yılında Diyarbakır iline gelen nüfus içinde 6 kişinin, Diyarbakır ilinden giden nüfus içinde 16 kişinin eğitim durumu bilinmemektedir (Tablo 24). 2000 yılında da 1990 yılında olduğu gibi ilin aldığı göçün eğitim seviyesi, tüm eğitim kademelerinde verdiği göçün eğitim seviyesinden düşüktür. Özellikle lise ve üniversite mezunları arasında verilen göç alınan göçe göre daha yüksektir. Bu durum kısmen daha iyi eğitilmiş insanların ilden göç ederken kısmen daha düşük düzeyde eğitim seviyesine sahip insanların ile geldiğini göstermektedir.

2010 yılına gelindiğinde, Diyarbakır iline diğer illerden gelenler içinde toplam 3323 kişinin, Diyarbakır ilinden başka illere göç edenler içinde de toplam 4518 kişinin okuma-yazma bilmediği görülmektedir. Bu dönemde Diyarbakır iline ait her iki göç grubunda da okuma-yazma bilmeyen kadın, erkeklerden çok daha fazladır. 2010 sayım döneminde ilin aldığı göçün 18006'sının ilkokul mezunu olduğu görülmektedir. Bu

nüfusun 8215'i erkek, 9791'i kadındır. Aynı dönemde ilin verdiği göçün ise 26082'si ilkokul mezunudur. İlin verdiği göç içindeki ilkokul mezunlarının 12063'ü erkek, 14019'u kadınlardan oluşmuştur. 2010 yılında Diyarbakır iline göç edenler içindeki ortaokul ve dengi okullardan mezun olan erkek sayısı 340, kadın sayısı 255 kişi iken, Diyarbakır ilinden gidenler içindeki ortaokul ve dengi okullardan mezun olan erkek sayısı 450, kadın sayısı ise 347'dir. İlin 2010 yılında aldığı göç içinde 8814 kişinin, verdiği göç içinde ise 10978 kişinin lise ve dengi okullardan mezun olduğu görülmektedir. Diyarbakır ilinin 2010 yılı içinde aldığı göçün 5502'sinin, verdiği göçün ise 5363'ünün yüksekokul veya üniversite mezunu olduğu görülmektedir. Diyarbakır ilinin tüm sayım yılları içinde gerek aldığı gerekse verdiği göç içinde eğitim durumu bilinmeyenlerin sayısının en fazla olduğu yıl 2010 yılıdır. Bu yılda ilin aldığı göçün 2582'sinin, verdiği göçün 3802'sinin eğitim durumu hakkında bilgi bulunmamaktadır (Tablo 24).

Çalışmada son sayım dönemi olarak kullanılan 2017 yılında Diyarbakır ilinin aldığı göç içinde erkeklerde 128, kadınlarda 678 kişinin okuma-yazma bilmediği görülürken, ilin verdiği göç içinde okuma-yazma bilmeyenlerin sayısı erkeklerde 169, kadınlarda ise 877 kişi olduğu anlaşılmaktadır. Aynı dönemde ile gelen göçün 16184'ü, ilden göç edenlerin ise 19952'sinin ilkokul ve dengi okullardan mezun olduğu tespit edilmiştir. 2017 yılında diğer dönemlerde olduğu gibi ilin gerek aldığı gerekse verdiği göçün çoğunluğunu ilkokul mezunları oluşturmaktadır. Diyarbakır ilinin 2017 yılında aldığı göç içinde ortaokul ve dengi okullardan mezun olan erkek sayısı 1849 kişi iken, kadın sayısı 1445'tir. Aynı dönemde Diyarbakır ilinin verdiği göç içinde 2488 erkek ve 9485 kadının ortaokul ve dengi okullardan mezun olduğu bilinmektedir. 2017 sayım sonuçlarına göre Diyarbakır iline diğer illerden gelenlerin 12813'ü, Diyarbakır ilinden başka illere göç edenlerin de 11042'si yüksekokul veya üniversiteden mezun olmuştur. Aynı dönemde ilin aldığı göç içinde 106 erkek, 91 kadının; verdiği göç içinde ise 95 erkek ve 873 kadının eğitim durumu bilinmemektedir (Tablo 24).

2.2.5. Diyarbakır İlinde Dış Göçler

Dış göçler, en az iki ülkenin yerleşim birimleri arasında olan göçler olarak ifade edilebilmektedir. Dış göçler tanımlanırken özellikle meşru devletlerinin sınırları içerisindeki idari yerleşim birimleri arasındaki göç şeklinde tanımlanmaktadır. Ancak

son yıllardaki zorunlu nedenlerden dolayı ülkesini terk etmek zorunda kalan nüfus hareketliliği dış göç kavramı yerine, mülteci veya sığınmacı kavramları içerisinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Yine yasa dışı olarak kaçak yollardan ülkeler arasındaki bireylerin hareketliliğinde ayrı bir kavram çerçevesinde değerlendirilmesi gerekir (Güreşçi, 2016: 1059).

Diyarbakır ilinde dış göçler üç döneme ayrılarak incelenmiştir. 1980 yılında Diyarbakır ili, yurt dışından toplamda 582 kişi almıştır. Aldığı göçün büyük çoğunluğunu erkekler oluşturmuştur (399 kişi). Aynı dönemde yurt dışından Diyarbakır iline göçenler içindeki kadın sayısı ise 183 kişidir. 1980 yılında Diyarbakır ilinden yurt dışına toplamda 642 kişi göç ederken, bunların 527'sini erkekler, 115'ini de kadınlar oluşturmuştur. 1980 yılı tüm Türkiye'de işçi göçlerinin en çok yapıldığı dönemdir. Özellikle bu dönemde ülkemizden yurt dışına yapılan göçler içinde en fazla göç alan ülke Almanya'dır. Diyarbakır ilinde 1980 ve sonraki yıllarda yaşanan dış göçlerin hangi ülkelere yapıldığı tam olarak bilinmese de, bu göçlerin nedeninin işçi göçleri olduğu söylemek mümkündür.

Tablo 25. Diyarbakır İlinin 1980-2000 Yılları Arası Yurt Dışından Aldığı Göç ve Yurt Dışına Verdiği Göç

ALDIĞI GÖÇ			
	TOPLAM	ERKEK	KADIN
1980	582	399	183
1990	1446	873	573
2000	836	527	309
VERDİĞİ GÖÇ			
	TOPLAM	ERKEK	KADIN
1980	642	527	115
1990	54	31	23
2000	890	401	489

Kaynak: DİE Nüfus Sayımı İstatistiklerinden Hazırlanmıştır.

1990 yılında ilde yaşanan dış göçlere bakıldığında; İlden yurt dışına giden kadın sayısı 23 kişiyken, erkek sayısı 31 kişidir. Aynı dönemde Diyarbakır ilinin yurt dışından aldığı göç toplamda 1446 kişidir. Bunun 873'ü erkek, 573'ü ise kadındır. Diyarbakır ilinde 1990 yılında yaşanan dış göçlerin zorunlu ve ekonomik kökenli olduğu söylenebilir.

Diyarbakır iline 2000 yılında yurt dışından gelenler toplamda 836 kişidir. Bunların 527'si erkek, 309'u kadın nüfus oluşturmaktadır. Aynı dönemde ilden yurt dışına gidenler içindeki erkek sayısı 401 iken kadın sayısı 489 kişidir.

2.2.5.1. Suriye'den Diyarbakır'a Göç

2011 yılının Mart ayından beri Suriye'yi kasıp kavuran iç savaş, o günden itibaren tüm dünyanın ilgi odağı olmuş, etkileri ülke sınırlarını aşmıştır. Özellikle halen üzerine kalıcı bir çözüm üretilmemiş olan mülteci krizi, durumun vahametinin yalnızca devletler bazında değil, aynı zamanda halklar bazında da sürdürdüğünü ortaya koymuştur (Özdemir, 2016: 81). Suriye İç Savaşı 15 Mart 2011'de başlayan gösterilerin Nisan 2011 tarihinde ülke çapında yayılmasıyla başlamıştır. Ülkede 2011 yılında başlayan ve halen devam eden iç karışıklık yüzünden çok sayıda insan ölmüş, geride kalan binlerce insan da ülkede can güvenliği olmadığı için daha güvenli ülkelere göç etmişlerdir. Bu ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. Suriye'den Türkiye'ye gerçekleşen mülteci göçleri, Türkiye'nin Suriye ile sınırı olan illere ve bu illere yakın çevre illere doğru gerçekleşmiştir. Bu göçler daha sonra tüm ülkeye yayılmıştır. Bu illerden biri de hiç şüphesiz Diyarbakır'dır. Diyarbakır, yıllarca Suriyeliler tarafından mülteci göçüne maruz kalmıştır. 2019 yılı temmuz ayı itibariyle Diyarbakır'da yaşayan toplam Suriyeli mülteci sayısı 33514 kişidir. Bu nüfusun 17632'si erkeklerden, 15882'si de kadınlardan oluşur (Tablo 26).

Tablo 26. Diyarbakır İlinde 2019 Yılında Yaşayan Suriyeli Mülteciler

TOPLAM	ERKEK	KADIN
33514	17632	15882

Kaynak: İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü

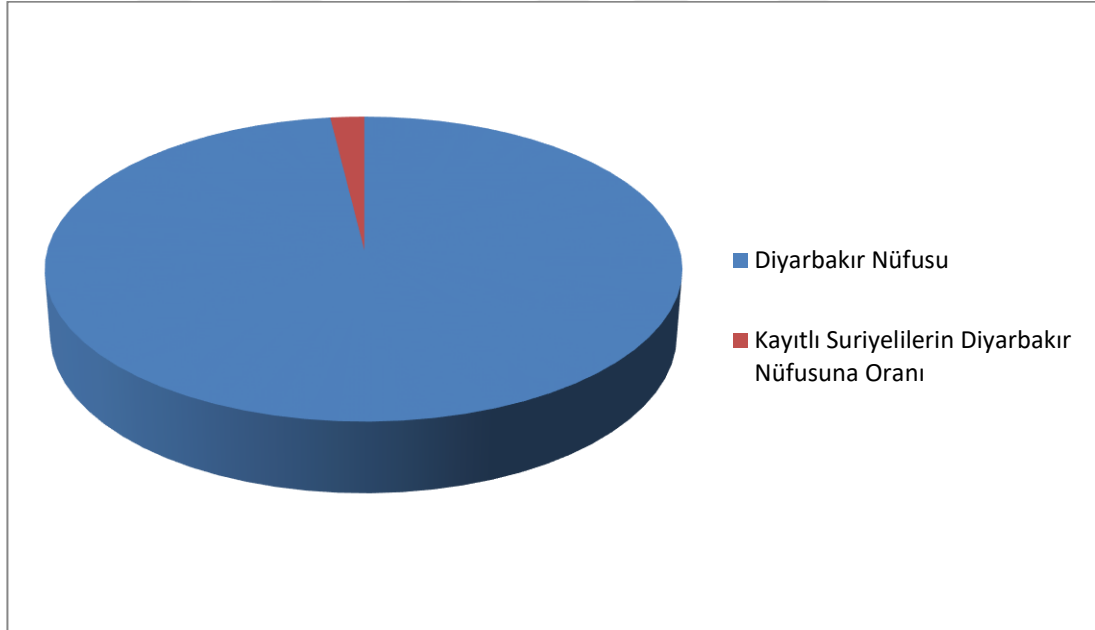
2019 yılı itibariyle Diyarbakır ilinde yaşayan Suriyelilerin 15230'u 0-17 yaş arasında, 17550'si 18-64 yaş arasında ve 734'ü 65 ve üstü yaş arasında olduğu görülür (Tablo 27). İlde yaşayan Suriyelilerin büyük kısmı çalışma çağı nüfustan oluşur. Bu durum ilde ucuz iş gücünün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum ilin yerli halkı için büyük bir sorun olan işsizliğin daha da artmasına neden olmuştur.

Tablo 27. Diyarbakır İlinde 2019 Yılında Yaşayan Suriyelilerin Yaş Yapısı

0-17 yaş	18-64 yaş	65 + yaş	Genel Toplam
15230	17550	734	33514

Kaynak: İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü

Diyarbakır ilinin 2018 yılı nüfusu 1732396 kişi olup, buna göre Suriyelilerin Diyarbakır nüfusuna oranı %1,93 olduğu anlaşılmaktadır (Şekil 13). Şüphesiz bu oran azımsanmayacak bir değer olup, Suriye iç savaşının devam ettiği düşünüldüğünde yeni bir göç dalgasıyla daha da yukarılara çıkma ihtimali söz konusudur. Diyarbakır ilinin çevre illerden çok sayıda göç alması nedeniyle önemli oranda değişen demografik yapısı ve bunun getirdiği sosyoekonomik ve sosyokültürel sorunların yabancı ülke vatandaşlarının da eklenmesiyle artarak daha karmaşık hale gelme potansiyeli yüksektir. Bu çerçevede iç göç hareketiyle nüfus yapısı büyük oranda değişen Diyarbakır gibi illere mülteci statüsünde yabancı ülke vatandaşların yerleştirilmesi ilerleyen yıllarda sosyokültürel sorunların derinleşmesini önlemek açısından iyi şekilde analiz edilerek planlanmalıdır.

Şekil 13. İlde Yaşayan Suriyelilerin Diyarbakır Nüfusuna Oranı.

Diyarbakır ilinde 2019'da yaşayan 33514 Suriyelinin ilçelere dağılımına bakıldığında; Suriyelilerin en fazla yaşadığı ilçe Bağlar olduğu görülür. Bağlar ilçesinde yaşayan Suriyeli sayısı, ilde yaşayan toplam Suriyelilerin yarısına yakındır (15495 kişi).

2019 yılında Suriyelilerin en fazla olduğu ikinci ilçe Bismil olup, ilçede 4562 Suriyeli yaşamaktadır. Suriyeli mültecilerin fazla olduğu Kayapınar'da 2019 yılı itibariyle 4009 Suriyeli mülteci yaşarken, Yenişehir'de 3558, Sur'da 2408, Ergani'de ise 1362 kişi ikamet etmektedir. Buna karşılık ilde Suriyelilerin en az olduğu ilçeleri sırasıyla Hazro (71 kişi), Eğil (63 kişi), Çermik (81 kişi) ve Çüngüş (41 kişi) oluşturmaktadır (Tablo 28).

Tablo 28. Diyarbakır İlinde 2019 Yılında Yaşayan Suriyeli Mültecilerin İlçelere Göre Dağılımı

İLÇELER	İlçelere Göre Suriyeli Mülteciler
Bağlar	15495
Bismil	4562
Çermik	81
Çınar	516
Çüngüş	41
Dicle	81
Eğil	63
Ergani	1362
Hani	96
Hazro	71
Kayapınar	4009
Kocaköy	110
Kulp	241
Lice	137
Silvan	683
Sur	2408
Yenişehir	3558
TOPLAM	33514

Kaynak: İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü

SONUÇ

Diyarbakır ilinde nüfus hareketleri isimli bu çalışmada il nüfusunun değişim ve gelişimi ile bu duruma etki eden doğum, ölüm ve göç hareketleri dönemsel olarak incelenmiştir.

Diyarbakır il nüfusunun sayım yılları içindeki aldığı ve verdiği göçün yaş yapısına göre sayım yıllarının genelinde aldığı ve verdiği göçün büyük bir kısmını 25-29 ile 30-34 yaş aralığındaki nüfusun oluşturduğu tespit edilmiştir. Buna karşılık alınan ve verilen göçte en az nüfusu ise 65 ve üzerindeki yaş grubundaki nüfus oluşturmaktadır. Dolayısıyla Diyarbakır ilinde göç hareketine çoğunlukla çalışma çağındaki nüfusun katıldığını söylemek mümkündür. Bu durum göç hareketlerinin temel nedeninin işsizlik olduğunu göstermekte ve buna bağlı olarak göçlerin iş gücü amaçlı olduğu ortaya çıkmaktadır.

Diyarbakır ilinin aldığı göçün eğitim durumu incelendiğinde Diyarbakır'a yapılan göçlerin genellikle gelişmişlik düzeyi Diyarbakır iline göre daha düşük olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin il, ilçe, köylerde yaşayanlar tarafından yapıldığı ortaya çıkmıştır. Buna karşılık Diyarbakır ilinin verdiği göçün eğitim seviyesi, aldığı göçün eğitim seviyesine göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu da il nüfusunda eğitim seviyesi yüksek olanların oranının düşmesine ve buna bağlı olarak il nüfusunun sosyokültürel seviyesinin gelişiminin sınırlanmasına yol açmaktadır.

Nüfus hareketleri içinde doğum ve ölüm gibi hayati değişkenler önemli yer tutmaktadır. Diyarbakır ilinde 1980 yılından 2017 yılına kadar doğum sayısında genel anlamda artış yaşanmıştır. Bununla birlikte doğurganlık hızı, sayım yıllarında doğum sayısı gibi düzenli olarak artmamış, aksine son yıllarda azalma eğilimine girmiştir. Diyarbakır ilindeki doğurganlık hızının azalması Diyarbakır ilindeki kadın nüfusun eğitim seviyesinin yükseldiğini ve bu nüfus içinde çalışma hayatına katılanların sayı ve oranının arttığını göstermektedir. Diyarbakır ilindeki ölüm sayıları, yıllar içinde sürekli dalgalanma göstermiştir. Diyarbakır ilinde 1980-2017 yılları arasındaki doğum ve ölüm sayıları kıyaslandığında, tüm sayım dönemlerinde doğum sayısının ölüm sayısından fazla olduğu görülmüştür. Dolayısıyla genç nüfus yapısıyla Diyarbakır ilinde doğal nüfus artışı yaşanmaya devam etmektedir. Bunun yanı sıra Diyarbakır ilinde kaba

doğum hızları ülke ortalamasının üzerindedir. Sağlık alanında yapılan yatırımlara rağmen bebek ve kaba ölüm hızları ülke ortalamasının üzerinde seyretmektedir.

Diyarbakır ilinde nüfus hareketlerinin ele alındığı bu çalışmada ilin, genel anlamda doğu illerinden göç alırken, batı illerine göç verdiği sonucuna ulaşılmıştır. Genellikle Diyarbakır ili Türkiye'nin göç veren illeri arasındadır. Diyarbakır ilinde meydana gelen göçler, ilin sosyoekonomik yapısını değiştirmiş, eğitim seviyesi yüksek, düzenli olarak bir işte çalışan ve kültürel seviyesi yüksek kitle ülkenin batı illerine göç etmiştir. Ayrıca ile göç edenler eğitim seviyesi düşük, işsiz bir nüfustan oluşmaktadır. Bu durum ilin sosyoekonomik seviyesinin düşmesine neden olmuştur.

Diyarbakır ilinde yaşanan dış göçler üç döneme ayrılarak incelenmiştir. Diyarbakır ilinde yaşanan dış göçlere erkeklerin daha fazla katıldığı görülmüştür. Eldeki veriler sınırlı olduğu için dış göçler içinde 2019 yılında Diyarbakır iline gelen Suriyeli mülteciler ele alınmıştır. İle gelen mültecilerin önemli kısmı 18-64 yaş arasında olduğu, erkeklerin çoğunlukta olduğu ve ilde yaşayan Suriyelilerin büyük kısmı Bağlar ilçesinde yaşadığı görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Aksu, L. (1998). "Dünyada ve Türkiye'de Nüfus Analizleri ". *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 220-309.
- Aliğaoğlu, A. U. (2010). *Şehir Coğrafyası'*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Arınç, K. (2001). *Tatvan Şehri (Kuruluşu, Gelişmesi ve Fonksiyonları)*. Erzurum: Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Arınç, K. (2016). *Doğu ve Günödoğu Anadolu Bölgeleri*. Erzurum: Eser Ofset Matbaacılık.
- Atalay, İ. M. (1997). *Türkiye Bölgesel Coğrafyası*. İstanbul: İnkilap Kitabevi.
- Atasoy, E. (2009). "Rusya Federasyonunda Yaşanan Demografik Krizlerin Analizi". *İstanbul Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi*, Sayı 18, 21-38.
- Avcı, S. (2014). "Türkiye’de 65 ve Üzeri Yaştaki Nüfusun Gelişimi ile Mekânsal Dağılışı" . *TÜCAUM VIII. Coğrafya Sempozyumu*, 299-308.
- Baranaydın, M. A. (2018). *Ortaöğretim Coğrafya 10. sınıf Ders Kitabı*. Ankara: Gün Basım Yayın Rekl. San. ve Tic.Ltd. Şti.
- Barut, M. (2002). Göç Edenler Sosyal Yardımlaşma ve Kültür Derneği 1999–2001 Rapor. 7.
- Baydur, Ş. (2007). *Salnamelere Göre Diyarbakır Vilayeti’nde Dini ve Sosyal Yapı*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ: TC. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bayraklı, C. (2007). *Dış Göçün Sosyo-Ekonomik Etkileri: Görece Göçen Konutlarında Yaşayan Bulgaristan Göçmenleri Örneği*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Birinci, S. (2018). *Beşikdüzü İlçesinin Coğrafyası*. İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Birinci, S. Z. (2012). "Bayburt İlinde İç Göçün Yaş Grupları Bakımından Analizi (1990-2010)". *Atatürk Üniversitesi I. Uluslararası Coğrafya Sempozyumu Bidiriler Kitabı*, 61-72.

- Bozkurt, Y. (2011). "*Türkiye'de Nüfus Hareketliliği ve Kütahya Örneği*". Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 291-299.
- Bulut, İ. (2003). *Yozgat İlinin Coğrafyası*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Bülbül, S. (2010). *Türkiye'de bölgelerarası İç Göç Hareketlerinin Çok Boyutlu Ölçekleme Yöntemi İle İncelenmesi*. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 75-92.
- Çağdaş, F. (2005). "İç Göçün Kentlere Etkilerine Yönelik Çözüm Önerileri Konferansı". *Yerinden Edilme Sorunu* (s. 7). Ankara: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi.
- Darkot, B. (1963). "Diyarbakır". İslam Ansikopedisi. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Deniz, O. (2009). *Uluslararası Göçler ve Türkiye'ye Yansıması*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Doğan, B. B. (2012). "Diyarbakır'daki Kentsel Yoksulluğun Ana Bileşen Analizi Dâhilinde Değerlendirilmesi". *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17 (3), 129-162.
- Doğanay, H. (1994). *Türkiye Beşeri Coğrafyası*. İstanbul: Gazi Büro Kitabevi.
- Doğanay, H. (1997). *Türkiye Beşeri Coğrafyası*. İstanbul: MEB Yayınları, No: 2982, Eğitim Dizisi, No: 10.
- Doğanay, H. (2014). *Türkiye Beşeri Coğrafyası*. (Genişletilmiş ve Güncellenmiş 4. Baskı. Ankara: Pegem Akademi.
- Doğanay, H., Özdemir, Ü., Şahin İ.F. (2015). *Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya*. Ankara: Pegem Akademi.
- Edecin, N. (2007). *Sakarya'da Nüfus Hareketleri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eşin, M. (2012). *Van Merkez İlçe'de Doğurganlık Analizi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Göney, S. (1995). *Şehir Coğrafyası I*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, No: 3908, Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 2274, Coğrafya Bölümü Yayınları, No: 91.
- Güreşçi, E. (2016). "Ortak ve Farklı Yönleriyle İç ve Dış Göçler". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (43). 1058-1064.
- Gürtan, K. (1969). *Demografik Analiz Metotları*. İstanbul: Sermet Matbaası.
- Hadimli, H. (2008). *Akseki İlçesinin Coğrafyası*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Halaçoğlu, A. Y. (1992). *Ali Emiri; Osmanlı Şark Vilayetleri, Sad*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- İlhan, M. M. (1981). 'Some Notes on the Settlements and Population of the Sancak of Amid According to the 1518 Ottoman Cadastral Survey. *Ankara Üniversitesi D.T.C. Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, XIV. Cilt, 415-436.
- İzbırak, R. (1996). *Türkiye I*. İstanbul: MEB Yayınları, Öğretmen Kitapları Dizisi, No: 196, Milli Eğitim Basımevi.
- İzgöer, A. Z. (1999). *Diyarbakır Salnameleri 1286-1323, Salname-i Diyarbakır (1869-1905)*. Diyarbakır: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- İzgöer, A. Z. (1999). *Diyarbakır Salnameleri 1869 - 1905*. Diyarbakır: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Karacadağ Kalkınma Ajansı. (2015). *TRC2 Diyarbakır Şanlıurfa Bölgesi Analiz ve Değerlendirme Bölge Planı 2014-2023*. Diyarbakır: A Grafik Creative Solutions.
- Karal, E. Z. (1943). *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*. Ankara: DİE Yayınları.
- Karpat, K. (1985). "Ottoman Population, 1830-1914: Demographic and Social Characteristics by Kemal H. Karpat ". " *Ottoman Population, 1830-1914* ", 117, 120, 132, 133.
- Kasarıcı, R. (1996). "Türkiye'de Nüfus Gelişimi". *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 5, 248-255.

- Kırzioğlu, F. (1956-1957). " Millü Deli Behram Paşa'ya Karşı Ayaklanma ve sonucu ". *Kara-Amid Mecmuası, II-IV*, 351-365.
- Kızılkaya, Y. M. (2014). *Türkiye'de İç Göçün Sosyo Ekonomik Nedenleri: Ardahan İli Örneği*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Kars: Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Koca, H. (2000). *Düziçi'nin Coğrafi Etüdü*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Koca, H. (2005). *Kuruluşu-Gelişmesi ve Fonksiyonel Özellikleriyle Dört Yol Şehri*. İstanbul: Aktif Yayınevi.
- Mutluer, M. (2003). *Uluslararası Göçler ve Türkiye*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Kalkınma Bakanlığı Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü (2013). *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması: (SEGE-2011)*. Ankara: Kalkınma Bakanlığı Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü.
- Özdemir, Ç. (2016). *Suriye'de İç Savaşın Nedenleri: Otokratik Yönetim mi, Bölgesel ve Küresel Güçler mi? Bilgi*, 33, 81-102.
- Özçağlar, A. (1997). *Türkiye'de Belediye Örgütlü Yerleşmeler*. Ankara: Ekol Yayıncılık.
- Özdağ, Ü. (2007). *Türk Ordusunun PKK Operasyonları*. İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Özdemir, E. (2016). "Türk Dış Politikası Açısından Bir Kriz Örneği: I. Körfez Savaşı ve Türkiye'ye Gelen Iraklı Kürt Sığınmacılar (1991)". *Bölgesel Çalışmalar Dergisi*, 1(1), 217-249.
- Özdemir, H. (2002). *Osmanlı Belgelinde Ermeni-Fransız İlişkileri (1879-1918)*. Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.
- Özgür, E. M. (1998). *Türkiye Nüfus Coğrafyası*. Ankara: : GMC Basın-Yayın Ltd. Sti.
- Özgür, E. M. (1999). "Türkiye Nüfusunun Yaş Yapısı". *Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 7, 159-174.
- Özgür, E. M. (2011). *Nüfus Coğrafyası*. Ankara: GMC Basın-Yayın.

- Özyakışır, D. (2012). *İç Göç Hareketleri Ve Geriye (Tersine) Göçün Belirleyicileri: Tra 2 Bölgesinden (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan) İstanbul'a Gerçekleşen Göç Üzerine Bir Saha Araştırması*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Palalı, İ. (2010). "Osmanlı Salnameleri ve Tarih Araştırmalarındaki Kaynak Değeri". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23, 1-14.
- Pekalın, M. Z. (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: MEB.
- Sağlam, S. (2006). "Türkiye'de İç Göç Olgusu ve Kentleşme". *Türkiyat Araştırmaları, Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, 5, 33-44.
- Sözer, A. N. (1969). *Diyarbakır Havzası*. Ankara: İş Matbaacılık ve Ticaret.
- Şahin, S. (2006). *Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Türkiye'nin Nüfus Gelişiminde Bölgesel Farklılıklar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Tandoğan, A. (1994). *Türkiye Nüfusu*. Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık Yay. San.
- Taş, D. (2018). *Türkiye'de Terörle Mücadelede Türk Kamu Yönetiminin İşlevleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme: PKK Örneği*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Aydın: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tümertekin, E. (1973). *Türkiye'de Şehirleşme ve Şehirsiz Fonksiyonlar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, No: 1840, Coğrafya Enstitüsü Yayınları, No: 72. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul. .
- Tümertekin, E. (1984). *Beşeri Coğrafya'ya Giriş*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Tümertekin, E. Ö. (2009). *Beşeri Coğrafyaya: İnsan. Kültür. Mekan*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Tümertekin, E. Ö. (2012). *Beşeri Coğrafya İnsan, Kültür, Mekan*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2013). *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, Diyarbakır*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.
- Üner, S. (1972). *Nüfusbilim Sözlüğü*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Yiğit, A. (1997). "Keban Kasabası'nın Kuruluş ve Gelişmesine Etki Eden Coğrafi Faktörler". *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 6, 411-423.

Yılmazçelik, İ. (2014). *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Hasine ÖZMEN
Doğum Yeri ve Tarihi	Diyarbakır, 01.10.1986
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Ana Bilim Dalı Beşeri ve İktisadi Coğrafya Bilim Dalı.
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetler	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	hasineozmn@hotmail.com
Tarih	